

Zabrana upotrebe sile u međunarodnom pravu

Badžim, Domagoj

Postgraduate specialist thesis / Završni specijalistički

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:050721>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

PRAVNI FAKULTET

Domagoj Badžim

Zabrana upotrebe sile u međunarodnom pravu

ZAVRŠNI SPECIJALISTIČKI RAD

Mentor: prof.dr.sc. Maja Seršić

Zagreb, 2024.

University of Zagreb

FACULTY OF LAW

Domagoj Badžim

The prohibition of use of force in international law

FINAL SPECIALIST THESIS

Supervisor: Professor Maja Seršić, Ph.D.

Zagreb, 2024.

SAŽETAK

Zabrana upotrebe sile jedno je od temeljnih načela međunarodnog prava usmjerena na sprječavanje upotrebe sile u međunarodnim odnosima. Ovaj rad analizira razvoj normi i pravila usmjerenih ka zabrani upotrebe sile, s posebnim fokusom na suvremene izazove, uključujući ulogu Vijeća sigurnosti UN-a, pravo na samoobranu i humanitarne intervencije. Ističe se i važnost međunarodne suradnje i učinkovitog djelovanja u očuvanju globalnog mira i sigurnosti te prilagodbe pravnog sustava suvremenim prijetnjama, poput terorizma i kibernetičkih napada. U radu se koriste svi dostupni znanstveni izvori poput monografija, poglavlja u knjigama, znanstvenih članka, međunarodnih ugovora, odluka međunarodnih tijela i drugi izvori, radi pažljive i detaljne analize ovog područja međunarodnog prava kako bi se na taj način pružio doprinos znanosti.

Rad je strukturno podijeljen u deset poglavlja. Uvodno poglavlje bavi se temeljnim načelom međunarodnog prava koje zabranjuje upotrebu sile u međunarodnim odnosima. U drugom dijelu istražuje se povijesni razvoj zabrane upotrebe sile, od drevnih civilizacija i rimskog prava do suvremenog međunarodnog prava. U trećem dijelu se detaljno analizira pravni okvir zabrane upotrebe sile, u kojemu je posebna pažnja posvećena međunarodnim ugovorima. U četvrtom dijelu se razmatra uloga Vijeća sigurnosti UN-a u održavanju međunarodnog mira i sigurnosti. U petom dijelu se detaljno proučava pravo na samoobranu. Šesto poglavlje bavi se analizom humanitarne intervencije, uključujući primjere iz Libije, Iraka i Kosova. Sedmo poglavlje obrađuje pojam humanitarne intervencije kao mehanizma za zaštitu civila te moralnog imperativa i kolektivne odgovornosti države. Osmo poglavlje pruža uvid u aktualna pitanja, izazove i perspektive primjene i interpretacije zabrane upotrebe sile u kontekstu suvremenih globalnih prijetnji. Deveto poglavlje bavi se pitanjem nedržavnih odnosno neteritorijalnih subjekata koji su dobili sve istaknutiju ulogu u okviru međunarodnog pravnog sustava. Deseto poglavlje obrađuje načelo zabrane upotrebe sile *pro futuro* i mogućnosti koje stoje na raspolaganja za daljnjim jačanjem međunarodnog sustava mira i sigurnosti. Zaključno se sumiraju ključni nalazi rada i pružaju preporuke za buduću primjenu međunarodnog prava u očuvanju globalnog mira i sigurnosti. Rad pruža uvid u aktualna pitanja, izazove i interpretacije zabrane upotrebe sile, te identificira izazove u očuvanju međunarodnog mira i sigurnosti i međunarodnopravnog sustava u cjelini.

Ključne riječi: upotreba sile, odgovornost, međunarodni ugovori, pravni sustav, globalne prijetnje.

SUMMARY

The prohibition of the use of force is one of the fundamental principles of international law aimed at preventing the use of force in international relations. This paper analyzes the development of norms and rules aimed at prohibiting the use of force, with a particular focus on contemporary challenges, including the role of the UN Security Council, the right to self-defense, and humanitarian interventions. The importance of international cooperation and effective action in maintaining global peace and security, as well as the adaptation of the legal system to modern threats such as terrorism and cyber attacks, is emphasized. The paper utilizes all available scientific sources, including monographs, book chapters, scholarly articles, international treaties, decisions of international bodies, and other sources, for a thorough and detailed analysis of this under-researched area to provide an contribution to the field.

The paper is structurally divided into ten chapters. The introductory chapter deals with the fundamental principle of international law prohibiting the use of force in international relations. The second part explores the historical development of the prohibition of use of force, from ancient civilizations and Roman law to contemporary international law. The third section provides a detailed analysis of the legal framework prohibiting the use of force, focusing on key international treaties. The fourth section examines the role of the UN Security Council in maintaining international peace and security. The fifth section investigates the right to self-defense. The sixth chapter analyzes humanitarian intervention, including examples from Libya, Iraq, and Kosovo. The seventh chapter addresses the concept of humanitarian intervention as a mechanism for civilian protection, as well as the moral imperative and collective responsibility of states. The eighth chapter provides insight into current issues, challenges, and perspectives regarding the application and interpretation of the prohibition of force in the context of contemporary global threats. The ninth chapter discusses the issue of non-state actors who have gained an increasingly prominent role in nearly all frameworks of the international legal system. The tenth chapter addresses the principle of the prohibition of force *pro futuro* and the potential for further strengthening the international system. The paper provides insight into current issues, challenges, and perspectives on the application and interpretation of the prohibition of force, identifying challenges in maintaining international peace and security in the context of contemporary global threats.

Key Words: use of force, responsibility, international treaties, legal system, global threats

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. POVIJESNI RAZVOJ ZABRANE UPOTREBE SILE	5
3. ZNAČENJE POJMA UPOTREBE SILE	13
3.1. Opseg zabrane	15
3.1.1 Subjektivni opseg primjene	19
3.2. Zabrana upotrebe sile u običajnom međunarodnom pravu.....	22
3.3. Zabrana upotrebe sile u ugovornom međunarodnom pravu	24
3.4. Jednakost odredbi običajnog i ugovornog prava?	25
4. PRAVNI UČINAK ZABRANE.....	28
4.1. Načelo suverenosti.....	30
4.2. Načelo suverene jednakosti.....	32
4.3. Načelo neintervencije	35
4.3.1. Praktična primjena načela neintervencije.....	37
5. IZNIMKE OD NAČELA ZABRANE UPOTREBE SILE	42
5.1. Samoobrana	45
5.1.1 Vrste samoobrane	48
5.1.2. Tumačenje samoobrane u presudama Međunarodnog suda.....	53
5.1.3. Doktrina nevoljnosti ili nemoći.....	54
5.2. Uloga Vijeća sigurnosti u održavanju i uspostavi mira i sigurnosti.....	58
5.2.1. Djelovanje Vijeća sigurnosti u slučaju prijetnje i narušenja mira	60
6. HUMANITARNA INTERVENCIJA.....	63
6.1. Intervencija u Libiji.....	67
6.2. Intervencija u Iraku.....	68
6.3. Intervencija na Kosovu.....	69
6.4. Uloga Vijeća sigurnosti prema državama koje provode humanitarnu intervenciju	70
7. ODGOVORNOST ZA ZAŠTITU (ENG. RESPONSIBILITY TO PROTECT -R2P) 72	
7.1. Zaštita vlastitih državljana u inozemstvu	74
8. KIBERNETIČKO RATOVANJE I UPOTREBA SILE	77
9. NEDRŽAVNI AKTERI U ORUŽANIH SUKOBIMA I UPOTREBA SILE.....	88
10. ZABRANA UPOTREBE SILE DANAS I KAKVA JE SUDBINA ČLANKA 2(4)?..95	
10.1. Pogled u budućnost	98
11. ZAKLJUČAK.....	101
12. LITERATURA	103

1. UVOD

Zabrana upotrebe sile jedno je od temeljnih načela međunarodnog prava koje je u svojoj suštini usmjereno na sprječavanje upotrebe sile u međunarodnim odnosima. To načelo nalazi se u brojnim međunarodnim ugovorima, od kojih je najvažnije ono sadržano u Povelji Ujedinjenih naroda (dalje u tekstu: Povelji UN-a), koja kao konstitutivni akt Ujedinjenih naroda (dalje u tekstu: UN-a) ocrta njezin cilj, svrhu i načela. U članku 2. Povelje propisana su načela Ujedinjenih naroda koja čine okosnicu djelovanja ove najvažnije i članstvom najveće međunarodne organizacije.¹ Članovi UN-a u svojim međunarodnim odnosima suzdržavaju se od prijetnje silom ili upotrebe sile, koja je uperena protiv teritorijalne cijelovitosti ili političke neovisnosti bilo koje države ili koja je na bilo koji drugi način nespojiva s ciljevima UN-a.² Tim načelom, koji ocrta jedan od razloga osnivanja ove međunarodne organizacije, želi se osigurati održavanje međunarodnog mira, sigurnosti i stabilnosti te poštivanje suvereniteta država. Kršenje načela zabrane upotrebe sile dovodi do toga da prijetnja upotrebe silom ili pribjegavanje upotrebi sile može uzrokovati teške i nepopravljive posljedice poput gubitka života, razaranja imovine, kršenja temeljnih ljudskih prava, narušavanja mira i stabilnosti i brojnih drugih okolnosti, a što nažalost vidimo da se u današnje vrijeme događa diljem svijeta. Cilj zabrane upotrebe sile je održavanje miroljubivih odnosa među državama i promicanje sredstava mirnog načina rješavanja sporova i njihovo usavršavanje jer, nažalost, današnji sustav i dalje nije dovoljno djelotvoran s obzirom da smo i sami svjedoci kako su mnogi sporovi prerasli u oružane sukobe, bilo međunarodne ili nemeđunarodne.³ Zabrana upotrebe sile usko je povezana s načelom suverenosti i suverene jednakosti država iz kojih proizlazi da je svaka država „gospodar svog teritorija“ i da sve one imaju ista prava i obveze prema pravilima međunarodnog prava i u skladu s temeljnim načelima međunarodnog poretka i odrednicama preambule Povelje UN-a koja u svojim uvodnim crtama posebno ističe jedan od svojih ciljeva. Taj cilj je spašavanje čovječanstva od užasa rata koji su nanijeli čovječanstvu neizrecivu patnju te prihvatanje načela i uvođenje načina koji jamče da se oružana sila neće upotrijebiti, osim ako je to u općem interesu.⁴ Dakle, prema odredbama preambule Povelje, kao što se može vidjeti iz teksta, opći interes koji je širok pojam ima snažniju ulogu od zabrane upotrebe sile. U

¹ Degan, V., Đ., *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 2011, str. 81.

² Povelja Ujedinjenih naroda, čl. 2(4), Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 15/1993.

³ Andrassy, J., Bakotić, B., Seršić, M., Vukas, B., *Međunarodno pravo 3*, Školska knjiga, Zagreb, 2007, str. 7.

⁴ Prvi dio preambule Povelje Ujedinjenih naroda glasi: „Mi, narodi Ujedinjenih naroda, odlučni da spasimo buduće naraštaje od užasa rata, koji je dva puta tijekom našega života nanio čovječanstvu neizrecivu patnju, da ponovno potvrdimo vjeru u temeljna prava čovjeka, u dostojanstvo i vrijednost čovjeka, kao i u ravnopravnost velikih i malih naroda.“

današnje vrijeme oružani sukobi, bilo međunarodni ili nemeđunarodni, kojih je trenutno stotinu diljem svijeta, postali su ozbiljna prijetnja čovječanstvu. Ta se prijetnja pokazala istinitom, ozbiljnom i sve nam se više čini da je došla do točke gdje je nemoguć povratak, što vidimo po aktualnim sukobima diljem svijeta. Svjedoci smo sve intenzivnijih nestabilnosti i prijetnji miru i sigurnosti koji su kulminirali prije nešto više od dvije godine kada je, sredinom veljače 2022., Rusija u ranim jutarnjim satima pokrenula, prema riječima njezinog predsjednika, Vladimira Putina „specijalnu vojnu operaciju“ na teritoriju Ukrajine. Ta specijalna vojna operacija nije ništa drugo nego upotreba vojne sile i kršenje načela suverenosti, neovisnosti i teritorijalne cjelovitosti - upravo onih temeljnih vrijednosti na kojima je UN kao čuvar mira i stabilnosti izgrađen. Europski kontinent je, nakon gotovo osam desetljeća, ponovno uzdrman. Osim Europe, sve su učestalije nestabilnosti na Bliskom Istoku i Africi koje ugrožavaju međunarodnopravni poredak. Upravo je zbog toga danas, više nego ikada prije, važno naglasak staviti na prevenciju i apsolutno suzbijanje oružanih sukoba kao i ponovno vraćanje u fokus načela zabrane upotrebe sile koje je postalo jedna od najvažnijih zadaća, a možemo slobodno reći i pitanje opstanka čovječanstva u svijetu u kojemu živimo. Potrebno je vratiti u prvi plan međunarodno pravo i poštivanje onih vrijednosti koje su se same države obvezale da će ih poštivati. Nažalost, danas se to pokazuje kao izuzetno teška zadaća te je stoga potrebno alate koji su nam raspolaganju, a koji predstavljaju iznimke od zabrane upotrebe sile⁵ i mirna sredstva rješavanja sporova pravilno koristiti kao alat za prevenciju oružanih sukoba i njihovu daljnju eskalaciju.⁶ Vrijednosti mira, međunarodne suradnje, poštivanja međunarodnog prava i temeljnih ljudskih prava mogu se očuvati i obnoviti samo ako se djeluje brzo, efikasno i bez odgađanja.

U radu se analizira i razmatra koncept zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu i objašnjava se evolucija normi i pravila koja su dovela do njezine zabrane. Fokusirajući se na relevantne međunarodne ugovore, praksu i doktrinu u radu se daje pregled kako se ova zabrana manifestira u različitim situacijama. Kroz uvid u relevantne pravne instrumente i praksu Međunarodnog suda kao jednog od glavnih organa UN-a, rad će pružiti uvid u aktualna pitanja, izazove i perspektive u vezi s primjenom i interpretacijom zabrane upotrebe sile. Cilj rada je dublje razumijevanje normativnog okvira koji regulira ovo pitanje, kao i identifikacija izazova

⁵ O iznimkama od zabrane upotrebe sile v. *infra*, str. 43.

⁶ Mirna sredstva rješavanja sporova dijele se na diplomatska i sudska. U diplomatska spadaju pregovori, posredovanje, istraga i mirenje, a u sudska arbitraža, izravnanje i rješavanje sporova pred međunarodnim sudovima. V. više u Andrassy, Bakotić, Seršić, Vukas, *loc.cit.*

u očuvanju međunarodnog mira i sigurnosti u kontekstu suvremenih globalnih izazova. U ovom širem kontekstu, važno je istražiti kako su norme o zabrani upotrebe sile evoluirale kroz povijest. Liga naroda i njezin neuspjeh u sprječavanju novog globalnog sukoba služi kao podsjetnik na ograničenja pravnih okvira u suočavanju s globalnim izazovima, sličnih izazova kakve imamo i danas. Osnivanje UN-a nakon Drugog svjetskog rata rezultiralo je oživotvorenjem Povelje koja je postavila ključna pravila i načela u vezi s reguliranjem pravila o upotrebi sile među državama. Već spomenuti članak 2(4) Povelje, koji izričito zabranjuje prijetnju ili upotrebu sile, nameće ograničenja, otvara prostor za iznimke, ali i različita tumačenja država. Jedna od ključnih iznimki koja se pojavljuje u Povelji je pravo na samoobranu koje je definirano člankom 51. Razumijevanje ove iznimke postaje izazovno u svjetlu suvremenih prijetnji poput kibernetičkih napada, sve učestalijih terorističkih napada i nemeđunarodnih oružanih sukoba. Postavlja se pitanje kako definirati napad u eri gdje prijetnje dolaze iz virtualnog prostora? Pitanje prava na samoobranu otvara se prema novim interpretacijama, dovodeći u pitanje ravnotežu između prava država na sigurnost i obvezu očuvanja mira i sigurnosti u skladu s Poveljom. Kolektivna sigurnost, kao još jedan ključni element Povelje, predstavlja ideal međunarodne suradnje u očuvanju mira. Ideal je to kojemu svi težimo, a u kojem bi, premda trenutno blokirano zbog veta stalne članice Rusije, glavnu ulogu trebalo igrati Vijeće sigurnosti. Međutim, sukobi i politički jaz unutar jednog od glavnih i zasigurno najvažnijih organa UN-a, a time i cijelog svijeta, poglavito od početka ruske agresije na Ukrajinu, često ograničavaju provedbu kolektivne sigurnosti i još jedne iznimke od zabrane upotrebe sile, kakva je propisana u glavi VII. Povelje. Ova neslaganja jasno pokazuju kako su Ujedinjeni narodi nemoćni u svojem djelovanju kada nema konsenzusa među državama članicama, a posebno kada tog konsenzusa nema među pet stalnih članica Vijeća sigurnosti. Razumijevanje kako međunarodna zajednica reagira na globalne prijetnje kroz ovaj mehanizam pruža uvid u efikasnost i ograničenja kolektivne akcije. Kroz djelovanje Vijeća sigurnosti UN-a možemo zapravo vidjeti i trenutnu ulogu UN-a u glavnom zadatku održavanja i očuvanja mira i sigurnosti. Ona je nesumnjivo jako poljuljana. S obzirom na dinamične promjene na političkoj sceni diljem svijeta, suvremenih prijetnji poput klimatskih promjena, terorizma, nedavne pandemije COVID-19 i sve češćih oružanih sukoba gdje države posežu za najradikalnijim metodama dodatno se komplicira pitanje upotrebe sile. Kako se međunarodno pravo prilagođava ovim izazovima? Je li potrebno ponovno, kao i u razdoblju osnivanja Ujedinjenih naroda, preispitati normativni okvir koji uređuje ova pitanja i pristupiti, primjerice, reviziji

Povelje? Je li ona faktički moguća premda je propisana u članku 109?⁷ Humanitarne intervencije, nekad smatrale sredstvom zaštite ljudskih prava i sprječavanja genocida, danas izazivaju pitanja legitimnosti. Analiza pravne prakse Međunarodnog suda omogućava uvid u konkretnu primjenu normi o zabrani upotrebe sile. Odluke i savjetodavna mišljenja Međunarodnog suda, poput onih u predmetu Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država ili savjetodavnog mišljenja u predmetu Kosovo i drugih koji će biti kasnije objašnjeni u radu oblikuju tumačenje pravnih normi u stvarnim situacijama. Ovaj rad usmjerit će se i prema ispitivanju budućnosti norme o zabrani upotrebe sile, analizirajući prijedloge za reformu, pravne inovacije i potrebu za prilagodbom međunarodnog prava realnostima današnjice. Tko je mogao predvidjeti da će svijet danas, unatoč svim međunarodnopravnim mehanizmima i relativno dobro razvijenim pravilima međunarodnog humanitarnog prava, biti blizu onog što se događalo prije gotovo osam desetljeća? Gdje smo danas u odnosu na trenutak stupanja na snagu Povelje UN-a? Jesmo li nešto naučili u ovih gotovo osam desetljeća? Jesu li se države i njihovi pogledi na međunarodno pravo promijenili te kakvu ulogu u svemu tome ima politika? Proučavanje tih aspekata doprinosi shvaćanju kako međunarodna zajednica, suočena s brzim promjenama, može odgovoriti na izazove očuvanja mira, sigurnosti i ljudskih prava u globalnom okviru. Suvremeno tumačenje i primjena normi o zabrani upotrebe sile predstavljaju ključnu komponentu šireg pokušaja oblikovanja međunarodnog poretka koji se može adekvatno nositi s mnogim izazovima 21. stoljeća. Potrebno je gledati naprijed, uskladiti djelovanje međunarodnog prava i međunarodnih odnosa u ostvarenju ciljeva koji su danas prije svega usmjereni na deeskalaciju brojnih sukoba, primiriti politiku i pravo i razumjeti oba segmenta tih društvenih vrijednosti.

⁷ Članak 109. Povelje UN-a glasi: *“(1) Radi revizije ove Povelje može se održati opća konferencija članova Ujedinjenih naroda na dan i u mjestu koji će se utvrditi dvotrećinskom većinom glasova članova Opće skupštine i glasovima bilo koje devetorice članova Vijeća sigurnosti. Svaki član Ujedinjenih naroda ima na konferenciji jedan glas. (2) Svaka izmjena ove Povelje koju konferencija preporuči dvotrećinskom većinom stupa na snagu kada je ratificiraju, u skladu sa svojim ovlastima, dvije trećine članova Ujedinjenih naroda; uključujući sve stalne članove Vijeća sigurnosti. (3) Ako takva konferencija nije održana prije desetoga godišnjeg zasjedanja Opće skupštine, računajući od stupanja na snagu ove Povelje, prijedlog za njezino sazivanje stavlja se na dnevni red tog zasjedanja Opće skupštine, a konferencija se održava ako bude tako odlučeno većinom glasova članova Opće skupštine i glasovima bilo koje devetorice članova Vijeća sigurnosti.”*

2. POVIJESNI RAZVOJ ZABRANE UPOTREBE SILE

Razne političke zajednice kroz povijest vodile su ratove kao sredstvo pomoću kojeg su štitile i provodile vlastite interese. Istovremeno, te su zajednice donosile i primjenjivale pravila koja su određivala situacije u kojima je dopušteno pribjegavanje ratu.⁸ Drevne civilizacije dijelile su malo zajedničkih vrijednosti, a njihove interakcije obično su se događale u kontekstu trgovinskih razmjena i sukoba oko vrijednih resursa. Takve vrste sukoba često su dovodile do tzv. *totalnog rata*⁹ koji je dopuštao zaraćenim strankama da koriste sva potrebna sredstva kako bi porazili i podčinili svoje protivnike. Međutim, postoje dokazi koji ukazuju na to da su i drevne civilizacije pažljivo artikulirale svoja opravdanja za pribjegavanje ratu.¹⁰ To se prije svega odnosi na doktrinu pravednog rata (*bellum iustum*), instituta kojeg možemo pratiti od doba rimskih kraljeva.¹¹ Za Rimljane, sposobnost vođenja ratova bila je regulirana skupom pravnih pravila koja su većinom bila sakralnog karaktera pod nazivom *Ius fetiales* (tzv. Fecijalno pravo). Provođenje tih pravnih pravila bilo je povjereno posebnoj vrsti svećenika antičkog Rima koji su se nazivali *fetialesi*. Radi se o rimskom svećeničkom kolegiju od dvadeset članova čija je dužnost prvenstveno bila briga o vanjskoj politici i odnosima sa susjednim narodima i državama.¹² Njihov najznačajniji zadatak bilo je održavanje mira, odnosno pronalazak načina kako da se spor riješi i da se u konačnici izbjegne rat kao krajnje sredstvo.¹³ Već ovdje vidimo kako su i Rimljani poznavali mirne načine rješavanja sporova. Prema učenju jednog od najpoznatijih rimskih govornika, filozofa i državnika, Marka Tulija Cicerona, Fecijalno pravo poznavalo je četiri pravedna razloga za stupanje u rat; ako se radilo o neovlaštenoj invaziji, odnosno upadu na teritorij Rima; ako se povrijedilo pravo poslanika; ako je došlo do kršenja pojedinih ugovora i savezništava i ako je pružena vojna pomoć neprijatelju ili je došlo do napada na saveznike.¹⁴ U osnovi, ratovi su bili pravedni kada im je cilj bila reakcija na neposredu prijetecu štetu usmjerenu protiv Rima. Čak i kada je bio prisutan pravedan uzrok (*iusta causa*) kao element, rat je bio dopušten samo ako je Rim zatražio naknadu

⁸ Walzer, M., *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, Basic Books, 2006, str. 3.

⁹ O pojmu totalnog rata v. poveznicu: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803105038425> (pregledano: 11. siječnja 2024.).

¹⁰ Brownlie, I., *International Law and the Use of Force*, States Clarendon Press, 1963, str. 3.

¹¹ Nussbaum, A., *Just war – A legal concept?*, 42. Michigan Law Review, 1943, str. 454.

¹² *Ibid.*

¹³ Murray, W., MacGregor, K., Bernstein, A., *The Making of Strategy, Rules, States, and War*, Cambridge University Press, 1994, str. 64 i 65. V. na poveznici: https://books.google.hr/books?id=ld8NPYqqUnMC&pg=PA56&hl=hr&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false (pregledano 4. siječnja 2024.).

¹⁴ Lapaš, D., *The war against terrorism – a new bellum iustum*, ADRIAS, svezak 14, 2007, str. 115. V. na poveznici: <https://hrcak.srce.hr/file/56279> (pregledano 12. siječnja 2024.).

za pretrpljenu štetu, a druga strana tom zahtjevu nije udovoljila. Formalno, rimske institucije nisu mogle objaviti rat bez odobrenja kolegija *Fetiales*, no budući da je religija bila podređena interesima Rima, stvarnost je bila takva da su *Fetiales* bili agenti rimskog Senata i praktički obvezni postupati prema njihovim željama i uputama.¹⁵

Nakon što se početkom IV. stoljeća car Konstantin preobratio na kršćanstvo koje je s vremenom postala temeljna religija Rimskog Carstva¹⁶ (dalje u tekstu: Carstvo) došlo je do zanimljive situacije jer je kršćanstvo svoj temelj imalo u pacifizmu, dok je s druge strane Carstvo praktički preživljavalo od vođenja ratova. Stoga se postavilo teološko pitanje oko toga kako je Carstvo moglo voditi ratove bez kršenja temeljnih načela Crkve? U 5. stoljeću sveti Augustin pokušao je riješiti ovu dilemu u svom kapitalnom djelu *De Civitate Dei*.¹⁷ Temeljeći se na Fecijalnom pravu, sveti Augustin vidio je rat kao zlo, ali je prihvatio da se može voditi u skladu s Božjom voljom, kada je njegov uzrok pravedan. Za svetog Augustina „*nepravda protivničke strane prisiljava mudrog čovjeka da vodi pravedne ratove*“¹⁸ i stoga se „*ratovi vode s namjerom postizanja mira*“.¹⁹ U često citiranom odlomku, sveti Augustin objasnio je da se „*pravedni ratovi obično definiraju kao oni u kojima se osvećuju učinjene nepravde, kada država protiv koje se poduzimaju ratni čini kazni nepravde počinjene vlastitim građanima ili vrati ono što joj je nepravedno oduzeto...osim toga, bez sumnje je pravedan onaj rat kojega sam Bog odredi*“.²⁰ S padom Rimskog Carstva i usponom Svetog Rimskog Carstva, teolozi su usavršavali doktrinu pravednog rata. U 13. stoljeću, sveti Toma Akvinski o pravednom ratu eksplicitno se bavi u drugom dijelu svojeg remek djela *Summa Theologiae*, u kojoj pokazuje da je njegova tematizacija moralnih uvjeta ratovanja dio jedne šire moralne sheme koja se bavi kršćanskim pitanjem spasenja.²¹ U tom djelu tvrdio je da su ratovi pravedni ako su ispunjena tri uvjeta. Prvo, rat je morao biti sankcioniran od suverena kao odgovornog vođe (*auctoritas*

¹⁵ Hershey, A., S., *The History of International Relations during Antiquity and the Middle Ages*, American Journal of International Law, 1911, str. 920. V. na poveznici: <https://archive.org/details/jstor-2186529/page/n1/mode/2up> (pregledano 27. siječnja 2024.).

¹⁶ Kršćanstvo postaje službena religija Rimskog carstva Solunskim ediktom cara Teodozija 380. godine. V. više u: Vukšić, T., *Odnos Rimske države prema kršćanstvu u IV. stoljeću. Od progona preko tolerancije i slobode do državne vjere*, Vrhbosnensia: časopis za teološka i međureligijska pitanja, izd. 18, br. 2, 2014, str. 296.

¹⁷ „*O državi Božjoj*“ djelo je koje predstavlja najvrjedniji primjer kršćanske apologetike. V. cijeli tekst na engleskom jeziku: <https://www.gutenberg.org/files/45304/45304-h/45304-h.htm> (pregledano 2. veljače 2024.).

¹⁸ Augustin, A., *The City of God*, sv. II, par. 311. V. više na poveznici: <https://www.gutenberg.org/files/45305/45305-h/45305-h.htm> (pregledano, 3. veljače 2024.).

¹⁹ *Ibid*, par. 316.

²⁰ *Ibid*, par. 331.

²¹ Russell, F., *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge University Press, 1975, str. 259.

principis).²² Drugo, rat je morao imati pravedan uzrok, tj. da su oni koji su pokrenuli rat zaslužili ovakvo postupanje zbog svog djelovanja (*iusta causa*). Treće, odluka o pribjegavanju ratu morala je biti motivirana ispravnom namjerom (*intentio recta*). Formulirajući svoju teoriju pravednog rata, sv. Toma Akvinski često je citirao djelo sv. Augustina, međutim njihove teorije imale su jednu ključnu razliku. Iz navedenog možemo primijetiti da su za sv. Augustina ratovi bili pravedni kada je njihova svrha bila kažnjavati protivnike zbog objektivno pogrešnih postupaka, dok su za sv. Tomu Akvinskog ratovi bili pravedni kada je njihov cilj bio kažnjavati protivnike zbog njihove subjektivne krivnje. Za vrijeme Tridesetogodišnjeg rata u kojem su se sukobljene strane pozivale na gore spomenuti pravedni rat²³ jedan od najpoznatijih međunarodnih pravnika, Hugo Grotius usvojio je teleološki pristup ratu na način da je spojio religijske ideale i racionalnost kako bi zaključio da su ratovi pravedni samo onda kada su nužni za osiguravanje pravde i stvaranje mira te kada se vode u svrhu vlastite obrane, obrane imovine ili prava, odnosno kažnjavanja počinitelja.²⁴ Kraj Tridesetogodišnjeg rata bila je prilika da se uspostavi novi sustav političkog i pravnog poretka unutar Europe. Vestfalski ugovor podijelio je Europu na niz teritorijalno definiranih političkih zajednica koje su bile nadležne određivati vlastite političke i pravne poslove.²⁵ U mnogim slučajevima, Vestfalski ugovor nagovijestio je propast teorije pravednog rata jer su, kao suvereni entiteti, države imale pravo voditi rat bez potrebe da opravdaju svoje postupke.²⁶ No, pozivanje na pravedan rat nije prestalo s usvajanjem Vestfalskog ugovora.²⁷ Tijekom 18. stoljeća Emmerich de Vattel razlikovao je tzv. Pravo nacija (*eng. Law of the nations*) koje je podijelio na dobrovoljno i nužno. Za Vattela pravo nacija bilo je dobrovoljno u onoj mjeri u kojoj su europske države bile suvereno jednake i kao takvima im je bilo zabranjeno miješati se u unutarnje poslove drugih država. S druge strane, pravo nacija bio je nužno jer su europske države priznale da je, iako su bile obvezne poštivati međusobnu suverenu jednakost, ponekad bilo potrebno pribjeći ratu.²⁸ Europske su države stoga uspostavile pravnu doktrinu koja određuje okolnosti u kojima mogu opravdano ratovati jedna protiv druge. Razvoj državne prakse tijekom 19. stoljeća otkrio je prihvaćeno stajalište među državama da je

²² Buzar, S., *Teorija pravednog rata sv. Tome Akvinskog*, izvorni znanstveni rad, 2015, str. 311. V. više na poveznici: <https://hrcak.srce.hr/file/222541> (pregledano 21. siječnja 2024.).

²³ V. *supra*, str. 6.

²⁴ V. više u: Lesaffer, R., *Grotius on the Use of Force: Perfect, Imperfect and Civil Wars*, Grotiana 41, 2020, str. 255-262.

²⁵ Nijhoff, M., (ur.) *Essays in Honour of Wang Tieya*, Kluwer Academic Publisher, 1993, str. 393.

²⁶ Gross, L., *The Peace of Westphalia*, 42 American Journal of International Law, 1948, str. 20.

²⁷ O'Connell, E., M., *The Just War Tradition and International Law against War: The Myth of Discordant Doctrines*, Journal of the Society of Christian Ethics, 2015, str. 35.

²⁸ Chitty, J., (ur.) *The Law of Nations; or Principles of the Law of Nature, applied to the conduct and affairs of nations and sovereigns*, Preliminaries, 6. izd., preface ix-xi.

pribjegavanje ratu dopušteno u svrhu samoobrane.²⁹ Slično tome, države su prihvatile da se oružana sila može koristiti tamo gdje je ona predstavljala reakciju na prethodnu nepravdu (tzv. *doktrina represalija*).³⁰ Državama je također bilo dopušteno intervenirati u druge države, ako je to bilo potrebno, radi zaštite od ugnjetavanja i tiranije, što nije predstavljalo samo moralni čin, već i pravno dopušten u skladu s tadašnjim pravilima međunarodnog prava.³¹ Europske države koristile su se civilizacijskim standardom kako bi odredile kada se sila može upotrijebiti protiv neciviliziranih zajednica, a radi se o pristupu koji se također uvelike oslanjao na tradiciju pravednog rata.³² Europske su države odbijale priznati te zajednice kao suverene države na temelju toga što su bile necivilizirane, odnosno što nisu poštivale prava stranaca na život, osobno dostojanstvo i imovinu te na slobodu putovanja, trgovine i vjeroispovijesti. Osim toga, te su se zajednice smatrale neciviliziranim onda ako nisu uspjele zabraniti ropstvo, piratstvo, poligamiju, čedomorstvo, nehumane kaznene prakse i drugo.³³ Europske su države stoga opravdavale svoje ratove protiv tih zajednica kao određenu vrstu civilizirajućih zadataka, praksu koja je postala poznata kao "*mission civilisatrice*", a koja je označavala opravdanje kolonijalizmu od 15. do 20. stoljeća.³⁴ Početkom 20. stoljeća svjedočili smo sve većoj integraciji država u svjetski poredak te su države postajale tolerantnije prema svojim političkim, ekonomskim, religijskim i društvenim razlikama i istovremeno se pojam civiliziranih misija postupno napuštao. To razdoblje obilježilo je održavanje Haških mirovnih konferencija koje su rezultirale usvajanjem šesnaest³⁵ haških konvencija 1899. i 1907. godine čiji je ključni cilj bilo kodificirati postojeća običajna pravila o načinima i metodama ratovanja (*jus in bello*). Međutim, *jus ad bellum*, odnosno pravo na rat je spomenuto do te mjere da je u preambuli Prve Haške konvencije o mirnom rješavanju sporova iz 1899. navedeno da su države potpisnice bile „motivirane snažnom željom da zajedno rade na očuvanju općeg mira“.³⁶ U kontekstu zabrane upotrebe sile izuzetno je važna Druga haška konvencija iz 1907. godine, tzv. Porterova konvencija³⁷, koja je zabranjivala upotrebu oružane sile u pitanjima povrata dugova, osim u

²⁹ McHugh, J., J., *Forcible Self-Help in International law*, International Law Studies, izd. 62, 1980, str. 143.

³⁰ V. više u presudi: Portugal v. Germany ('*the Naulilaa case*'), Special Arbitral Tribunal, 1928, kao i u Andrew, D., M., *Does One Illegality Merit Another? The Law of Belligerent Reprisals in International Law*, Military Law Review 170, 2001, str. 156.

³¹ Wolf, D., *Humanitarian Intervention*, 9 Michigan Journal of International Law, 1988, str. 334.

³² Gong, W., G., *The Standard of 'Civilization' in International Society*, Clarendon Press, 1984.

³³ *Ibid*, str. 14-15.

³⁴ V. više u: Rodin, D., *Predznaci postmoderne*, Politička misao, izd. XLII, 2005, br. 3, str. 173-184.

³⁵ V. više na poveznici: <https://dig.watch/resource/hague-conventions-laws-war> (pregledano 10. veljače 2024.).

³⁶ Tekst je dostupan na poveznici: <https://docs.pca-cpa.org/2016/01/1899-Convention-for-the-Pacific-Settlement-of-International-Disputes.pdf> (pregledano 13. veljače 2024.).

³⁷ Za cijeli tekst v. poveznicu: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague072.asp (pregledano 27. siječnja 2024.).

slučaju kad država dužnik odbije riješiti spor arbitražnim putem ili ne pristupi takvom načinu mirnog rješavanja sporova.³⁸ Ograničenja slična formalnom pristupu ratu dogovorena su u Bryanovim ugovorima zaključenim 1913. između Sjedinjenih Američkih Država i nekoliko drugih država³⁹ koji su svoj naziv dobili prema njihovom osnivaču, američkom državnom tajniku Williamu Jenningsu Bryanu. Prema preambuli ugovora cilj im je bio unaprijediti opće temelje mira.⁴⁰ U skladu s navedenim, ti su ugovori sadržavali zajedničku odredbu prema kojoj se od država potpisnica tražilo da svoje sporove podnesu Komisiji za mirenje kao i da ne objavljuju rat ili ne započnu neprijateljstva prije izvješća Komisije, koje je trebalo biti podneseno unutar godine dana.⁴¹ Već tu vidimo kako su države sve češće usvajale pristup mirnog načina rješavanja sporova.

Razaranja koja je prouzročio Prvi svjetski rat dala su poticaj i stvorila obvezu svjetskim vođama da osmisle nove mehanizme za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti. Tako se neposredno prije kraja rata spominjalo čak 11 službenih nacta buduće mirovne organizacije.⁴² Konačan nacrt Pakta Lige naroda izložen je na plenarnoj sjednici mirovne konferencije u Parizu 28. travnja 1919., kada je jednoglasno prihvaćen, no kao službeni datum formiranja Lige naroda uzima se 10. siječnja 1920., kada je stupio na snagu Versailleski mirovni sporazum čiji je Pakt Lige naroda sastavni dio. Prema preambuli Pakta Lige naroda, države članice obvezale su se postići međunarodni mir i sigurnost prihvaćanjem obaveza da neće pribjegavati ratu, a što su namjeravale učiniti stvaranjem otvorenih i pravednih odnosa među državama i čvrstom uspostavom poštovanja i provođenja pravila međunarodnog prava kao pravila ponašanja između njih.⁴³ Pakt je nastojao postići te ciljeve provedbom preteče sustava kolektivne sigurnosti, a ključne odredbe ovog sustava pojavljuju se u člancima 10. – 16. Pakta.⁴⁴ Na svom vrhuncu, 63 države bile su članice Lige naroda, ali nažalost, SAD koji je bio glavni arhitekt Lige naroda, nije postao član zbog odbijanja američkog Senata da ratificira Pakt. Kasnije su se

³⁸ Radi se o tzv. Calvo, odnosno Drago doktrini koja je predviđala mogućnost jednostrane upotrebe sile kao *ultima ratio* u situacijama u kojima država dužnik nije prihvaćala rješavanje spora pred arbitražom ili je odbijala ispuniti obveze koje su za nju proizašle iz arbitražne presude. Radi se o prvom značajnijem pokušaju ograničavanja upotrebe sile.

³⁹ V. više na poveznici: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095532721> (pregledano 28. siječnja 2024.).

⁴⁰ Primjer ugovora sklopljenog između Sjedinjenih Američkih Država i Ujedinjenog Kraljevstva dostupan je na poveznici: <https://treaties.fcdo.gov.uk/data/Library2/pdf/1914-TS0016.pdf> (pregledano 21. veljače 2024.).

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Andrassy, J., *Liga naroda: njezino ustrojstvo i djelovanje*, Izdanje Pramatice: Petar Kvaternik i drugovi, Zagreb, 1931, str. 9.

⁴³ Za cijeli tekst v. poveznici: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (pregledano 18. siječnja 2024.).

⁴⁴ *Ibid.*

ključni članovi povukli iz Lige, uključujući Japan, Njemačku i Italiju, dok je s druge strane Sovjetski Savez izbačen zbog agresije na Finsku. Pakt Lige naroda pokušao se izmijeniti kako bi se popunile pravne praznine koje je ostavio.⁴⁵ To se nastojalo ostvariti usvajanjem Ženevskog protokola (dalje u tekstu: Protokol) koji je potpisan 1924. godine.⁴⁶ Značajka ovog Protokola bila je obveza sadržana u članku 2., prema kojem su države potpisnice bile suglasne da ni u kojem slučaju neće pribjegavati ratu, bilo međusobno ili protiv države koja prihvaća sve navedene obveze, osim u slučaju otpora, agresije ili kada djeluju u dogovoru s glavnim organima Lige naroda.⁴⁷ Međutim, članovi Lige naroda bili su rezervirani prema zabrani rata sadržanog u Protokolu i države poput Ujedinjenog Kraljevstva nisu ga ratificirale. Na kraju, Ženevski protokol nikada nije stupio na snagu jer ga nije ratificirao dovoljan broj država.⁴⁸

Prva polovica dvadesetog stoljeća donijela je još jedan međunarodni ugovor koji je bio usmjeren na zabranu upotrebe sile kao načina vođenja politike i koji je bio sklopljen izvan Lige naroda. Njegovim sklapanjem nestala je posljednja nada da bi Liga naroda u budućnosti mogla biti univerzalna.⁴⁹ Radi se o Općem sporazumu o odbacivanju rata kao sredstva vođenja nacionalne politike, poznatijeg kao Briand-Kellogov pakt⁵⁰, odnosno Pariški ugovor. Njime su se države članice odrekle rata kao sredstva vođenja unutarnje politike i kao sredstva za rješavanje međunarodnih sukoba te su se obvezale da će međusobna sporna pitanja rješavati mirnim putem. Potpisale su ga gotovo sve tadašnje države svijeta, a glavni nedostatak je bio taj što nije predviđao nikakve sankcije protiv agresora, niti je nametnuo ikakve obveze u pogledu razoružavanja. Pakt je sadržavao samo tri članka; prema čl. 1 državama je bilo zabranjeno pribjeći ratu kao sredstvu rješavanja međunarodnih sporova uz obvezu odricanja rata kao instrumenta vođenja nacionalne politike u međusobnim odnosima.⁵¹ Prema čl. 2 države su se složile rješavati svoje sporove mirnim putem.⁵² Prema čl. 3 propisala su se tehnička pravila koja su se odnosila na stupanje na snagu.⁵³ Pakt je bio iznimno važan jer je prvi put u povijesti zabranio državama članicama pribjegavanje ratu te je stoga predstavljao ključnu prekretnicu u

⁴⁵ Weller, M(ur.), *International Law and the Problem of War* u: The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law, Oxford University Press, 2015, str. 10.

⁴⁶ Za cijeli tekst Protokola v. poveznicu: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2514&context=ils> (pregledano 23. veljače 2024.).

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Degan, *Evropa između opće i regionalne sigurnosti*, Politička misao, 1975, str. 35.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Za cijeli tekst Pakta v. poveznicu: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp (pregledano 23. veljače 2024.).

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*

naporima međunarodne zajednice da konačno zabrani rat. Pariški ugovor treba se promatrati kao izravan odgovor na neuspjeh Lige naroda, a posebno na neuspjeh da u potpunosti zabrani rat.⁵⁴ Bez obzira na važnost, Pakt je imao nekoliko nedostataka. Dok je članak 2. zahtijevao od država da svoje sporove rješavaju mirnim putem što bi se moglo tumačiti kao opća obveza državama da koriste samo mirna sredstva za rješavanje svojih sporova, ova se odredba tumačila u svjetlu članka 1. koji je rat zabranjivao. Kao rezultat toga, zabrana rata sadržana u Paktu bila je tek obveza među državama strankama, pa je rat njime ostao, ne samo dopušten izvan kruga njegovih stranaka, nego je u odnosu na odredbe Pakta na određeni način imao i funkciju sankcije. To je bilo zato jer bi se država stranka njihovim kršenjem sama stavila izvan takva, Paktom stvorenog međunarodnogpravnog „*podstava*“ te bi na razini općeg međunarodnog prava rat protiv nje ponovno bio dopušten.⁵⁵ Uistinu, tijekom međuratnog razdoblja, države su svoje vojne kampanje često predstavljale kao upotrebu sile izvan rata i, čineći to, mogle su zaobići zabranu nametnutu Paktom. Mussolini je, na primjer, nazvao talijansku aneksiju Abesinije ekspedicijom⁵⁶, dok je Japan svoj vojni napad na Mandžuriju okarakterizirao kao incident i krizu.⁵⁷ Drugo, Pakt je zabranio rat kao sredstvo vođenja nacionalne politike, što bi se moglo *a contrario* tumačiti da rat kao instrument međunarodne politike nije bio obuhvaćen. Prema ovom tumačenju, države su mogle voditi rat ako je to bilo u skladu s njihovim vjerskim ili ideološkim ciljevima⁵⁸ i štoviše, mogle su to činiti kako bi nametnule poštivanje međunarodnog prava jer je to bilo pitanje koje je nadilazilo nacionalnu politiku.⁵⁹ Treće, samoobrana nije izričito spomenuta u Paktu. U postupku izrade nacrtu Pakta sastavljači su priznali da je pravo na samoobranu implicitno uključeno u Pakt u onoj mjeri u kojoj su se stranke složile da Pakt ne narušava pravo država da pribjegu ratu u slučaju samoobrane.⁶⁰ Međutim, neuspjeh Pakta da postavi ograničenja na samoobranu ostavio je prostora državama da široko tumače ovu doktrinu i, čineći to, postupno su zaobišle zabranu rata.⁶¹ Tehnički, ovaj Pakt je i danas na snazi. Ipak, za sve namjere i svrhe, Pakt je izgubio svoju funkciju i stavljen je izvan snage potpisivanjem i stupanjem na snagu Povelje UN-a. Godine 1933. nekoliko je latinoameričkih država sklopilo ugovor o nenapadanju i pomirenju tzv. Saavedra-Lamas

⁵⁴ Weller, M., *loc.cit.*

⁵⁵ Lapaš, *Pravo na upotrebu sile u suvremenom međunarodnom pravu*, Filozofska istraživanja, izd. 36 br. 4., 2016, str. 662.

⁵⁶ Blackshield, A (ur.), *Legal Change: Essays in Honour of Julius Stone*, Butterworths, 1983, str. 274–298.

⁵⁷ Wright, Q., *The Manchurian Crisis*, 26 American Political Science Review, 1932, str. 45.

⁵⁸ Wehberg, H., *The Outlawry of War*, Carnegie Endowment for International Peace, 1931, str. 76.

⁵⁹ Kelsen, H., *Principles of International Law*, Rinehart and Co., 1952, str. 43.

⁶⁰ Miller, H., D., *The Peace Pact of Paris: A Study of the Briand–Kellogg Treaty*, G. P. Putnam's sons, 1928, str. 213–214.

⁶¹ Neff, S., *War and the Law of Nations*, Cambridge University Press, 2005, str. 293–296.

ugovor.⁶² Kada je ovaj ugovor stupio na snagu 1935., a SAD mu je pristupio godinu dana ranije, praktički sve države tog vremena bile su vezane za opću zabranu rata, podložnu samo pravom na samoobranu. Umjesto odricanja od rata kao takvoga, ovaj ugovor sadržavao je osudu agresorskih ratova, ali je za razliku od Pariškog ugovora, osim rata, zabranio i intervenciju, bilo diplomatsku ili oružanu.⁶³ Međutim, činjenica da su te zabrane bile ograničene na rat i da se nisu odnosile na upotrebu sile općenito, pokazala se ozbiljnim nedostatkom kada su države, poput Kine i Japana, ustrajale na tome da njihove vojne akcije jedna protiv druge nisu rat i samim time nisu predstavljale kršenje međunarodnog prava.⁶⁴

Kao što se može vidjeti, razvoj pravila o zabrani upotrebe sile u međunarodnim odnosima kretao se od shvaćanja prema kojem je vođenje rata, a samim time i upotrebe sile bilo uobičajeno i potpuno normalno sredstvo vođenja međunarodne politike u odnosima između država, do institucionalne zabrane upotrebe sile koja predstavlja univerzalno načelo cijele međunarodne zajednice. U presudi Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu posebno je istaknuto nekoliko međunarodnih ugovora koji osuđuju vođenje napadačkog rata kao međunarodnog zločina.⁶⁵ Sud je koristio ove dokumente kao čvrst dokaz o postojanju namjere međunarodne zajednice da napadački rat klasificira kao međunarodni zločin. Iz navedenog proizlazi da je Sud u postupku utvrdio kako je običajno pravilo o zabrani napadačkog rata stvoreno još prije Drugog svjetskog rata. Do 1945. godine naponi država da ograniče pribjegavanje ratu gotovo su sigurno doveli do jasnijih pravila običajnog međunarodnog prava koje zabranjuje upotrebu sile.⁶⁶ Nakon Drugog svjetskog rata, stvaranjem Ujedinjenih naroda države članice ponovno su pokušale spriječiti rat sustavom kolektivne sigurnosti čime su željele izbjeći stare nedostatke. Ključni cilj UN-a je održavanje međunarodnog mira i sigurnosti⁶⁷, a kako bi se taj cilj ostvario preambula Povelje objašnjava da UN mora težiti uklanjanju pošasti rata, zaštiti ljudskih prava, dostojanstva i vrijednost ljudske osobe i promicati društveni napredak i bolji životni standard. Povelja sadrži i najvažnije članke koji se odnose na zabranu

⁶² Ugovor Saavera-Lamas nazvan po tadašnjem ministru vanjskih poslova Argentine. Usvojen je 1933. godine, a dostupan je na poveznici: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam01.asp (pregledano 16. siječnja 2024.).

⁶³ *Ibid*, čl. 3.

⁶⁴ Brownlie, I., *The Legal Significance of the State of War in the period since 1920 and the problem of defining war*, Oxford, 1963, str. 384-401.

⁶⁵ To se prije svega odnosi na Ugovor o međusobnoj pomoći iz 1923, Ženevski protokol iz 1924 i Rezoluciju o napadačkom ratu iz 1928, usvojenu na Panameričkoj konferenciji.

⁶⁶ Brownlie, *International Law and the Use of Force*, op.cit., str. 110.

⁶⁷ Povelja Ujedinjenih naroda u čl. 1., st. 1. propisuje: "...održavati međunarodni mir i sigurnost i u tu svrhu: poduzimati djelotvorne kolektivne mjere radi sprečavanja i otklanjanja prijetnje miru, i radi suzbijanja čina agresije ili drugih narušenja mira, i ostvarivanje mirnim sredstvima i u skladu s načelima pravde i međunarodnog prava, uređenje ili rješenje međunarodnih sporova ili situacija koji bi mogli dovesti do narušenja mira."

upotrebe sile i iznimke o kojima će također biti riječi u nastavku rada⁶⁸, a za razliku od Pakta Lige naroda, Ujedinjeni narodi uspostavljaju centralizirani sustav kolektivne sigurnosti propisan u glavi VII. Povelje prema kojemu nije zabranjen samo napadački rat, nego i svaka druga upotreba sile. Krajem 1950-tih, u jeku procesa dekolonizacije većina razvijenih država željela je postići progresivan razvoj međunarodnog prava putem Opće skupštine implementacijom ideje pravde i mira. Primjer toga je Deklaracija o davanju neovisnosti kolonijalnim zemljama i narodima (A/RES/1514 XV) od 1960. godine i Deklaracija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (A/RES/1904 XVIII) od 1963. s ciljem kvalifikacije rasne diskriminacije i kolonijalizma kao kršenja zabrane upotrebe sile čime je borba protiv kolonijalizma postala neka vrsta oživotvorene ideje pravednog rata.

Razvoj pravila od gledanja na rat i upotrebu sile općenito kao legitimnog sredstva vođenja politike do njegove normativne zabrane u međunarodnom pravu, što je vidljivo iz ovog povijesnog pregleda, odražava evoluciju globalnih normi i prepoznavanje zajedničkih interesa čovječanstva. Zabrana upotrebe sile kamen je temeljac međunarodnog pravnog poretka koja predstavlja kolektivnu obvezu država da se sporovi rješavaju mirnim putem i time očuvaju globalnu sigurnost. Nažalost, države i dalje ne odustaju od korištenja oružanih sukoba kao sredstva za rješavanje svojih sporova. Stoga se u nastavku rada pobliže definira pojam upotrebe sile i njegovi glavni elementi.

3. ZNAČENJE POJMA UPOTREBE SILE

Da bi se utvrdio opseg i pravila primjene načela zabrane upotrebe sile, prvo se mora definirati što to znači upotreba sile u kontekstu njezine zabrane. Opće stajalište u praksi država koja su utjelovljena u Deklaraciji o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom UN-a iz 1970. godine⁶⁹ (dalje u tekstu: Deklaracija sedam načela) jest da se njezino značenje ograniči samo na vojnu upotrebu sile.⁷⁰ U većini slučajeva pojam upotrebe sile povezuje se s pojmom oružanog napada. Što se tiče njihove povezanosti, opće je prihvaćeno stajalište da upotreba sile obuhvaća pojam oružanog napada i da je ona njezina ključna sastavnica. Treba napomenuti da upotreba sile nije ograničena samo na oružanu silu, dok pojam oružanog napada, odnosno oružane sile nužno zahtijeva korištenje

⁶⁸ V. *infra*, str. 43.

⁶⁹ Za cijeli tekst Deklaracije v. poveznicu: https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_2625-Eng.pdf (pregledano 25. siječnja 2024.).

⁷⁰ Wolfrum, R. (ur.), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, izd. VIII, 2012, str. 609–611., par. 11.

oružja što proizlazi iz same riječi. Iz tog razlikovanja proizlazi i najvažniji zaključak, a to je da postoji razlike u načinu upotrebe sile te da se stoga na svaku upotrebu sile ne može odgovoriti ostvarivanjem prava na samoobranu, no o tome će kasnije biti riječi.⁷¹ Razlika između pojmova uglavnom postoji zbog težine djela, odnosno njegovih posljedica. Ian Brownlie objašnjava da upotreba sile mora dosegnuti određeni stupanj intenziteta kako bi se mogla definirati kao oružani napad.⁷² Promatrajući praksu država, može se primjetiti kako su tijekom pripremnih radnji usmjerenih na definiranje agresije brojne države bile mišljenja da se samo najozbiljniji primjeri upotrebe sile kvalificiraju kao oružani napad.⁷³ Povelja UN-a ne definira oružani napad, a objašnjenja pojma oružanog napada nema ni u bilješkama Konferencije u San Franciscu. Pretpostavlja se da je to zato što se to smatralo jasnim i nije bilo potrebno dodatno obrazloženje pojma.⁷⁴ Najznačajniju izjavu o međusobnom odnosu upotrebe sile i oružanog napada istaknuo je Međunarodni sud, koji je u predmetu Nikaragva razlikovao najozbiljnije oblike upotrebe sile, odnosno one koje predstavljaju oružani napad, od drugih manje ozbiljnih oblika.⁷⁵ Ovo tumačenje podrazumijeva da postoji neki oblik *de minimis* praga koji je potreban da bi se određeni čin mogao smatrati oružanim napadom.⁷⁶ Stoga, ne opravdava svaka nezakonita upotreba sile države pribjegavanje samoobrani, odnosno različita formulacija upotrebe sile donosi znatna ograničenje ostvarivanja prava na samoobranu. Drugim riječima, manja kršenja zabrane upotrebe sile koja su ispod praga pojma oružanog napada ne opravdavaju proporcionalnu upotrebu sile kao samoobranu.⁷⁷ Istina je da je Međunarodni sud istaknuo element težine kao važan čimbenik u određivanju oružanog napada te sukladno tome, oružani napad u skladu s člankom 51. Povelje zahtijeva relativno veliku razmjernost, dovoljnu težinu i značajan učinak da bi se aktiviralo pravo na samoobranu.⁷⁸ Prema tumačenju Međunarodnog suda, jednostavni pogranični incidenti nemaju potrebnu težinu da bi se mogli smatrati oružanim napadima.⁷⁹ Međutim, Sud ne određuje što može biti oružani napad na vrlo konkretan način, nego naprotiv, iz presude u predmetu uništenja iranskih naftnih platformi⁸⁰ može se zaključiti

⁷¹ V. *infra*, str. 46.

⁷² Brownlie, *International Law and the Use of Force*, *op. cit.*, str. 366.

⁷³ Ruys, T., *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, Cambridge University Press, 2010, str. 150.

⁷⁴ Brownlie, *op.cit.*, str. 244.

⁷⁵ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. US), *Merits, Judgment, ICJ Reports* 1986, par. 191; V. i predmet Case Concerning Oil Platform (Iran v. US), *Judgment, ICJ Reports* 2003, para. 51.

⁷⁶ Ruys, *op.cit.*, str. 140. Za kritiku tumačenja o *de minimis* pragu v. str.143.

⁷⁷ Cannizzaro, E., *Contextualizing Proportionality: Jus ad Bellum and Jus in Bello in the Lebanese War*, 88 International Review of the Red Cross, 2006, str. 779 i 782.

⁷⁸ Pellet, A., *The Charter of the United Nations: A Commentary of Bruno Simma's Commentary*, Michigan Journal of International Law, izd. 25, 2003, str. 135-151.

⁷⁹ Nicaragua, *op. cit.*, par. 195.

⁸⁰ Oil Platforms, *op.cit.*, par. 51. Za cijelu presudu v. poveznicu: <https://www.icj-cij.org/case/90> (pregledano 11. siječnja 2024.).

da je prag težine fleksibilan, koji ovisi o specifičnim okolnostima svakog pojedinog slučaja.⁸¹ Također, žalbena komisija u predmetu Eritreje i Etiopije odredila je da „...*geografski ograničeni sukobi...na udaljenoj, neobilježenoj i spornoj granici...nisu tolikog intenziteta da bi se mogli okarakterizirati kao oružani napadi te da....lokalizirani granični sukobi između malih vojnih postrojbi, čak i ako uključuju pojedini izgubljeni život, ne čine oružani napad na način koji je propisan Poveljom*“.⁸² U istom smislu, Opća skupština UN-a u rezoluciji 3314 o definiciji agresije predlaže da napad mora dosegnuti određeni stupanj nasilja da bi se mogao okarakterizirati kao oružani napad.⁸³

3.1. Opseg zabrane

Opseg načela zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu temelji se na pojmu sile, koja se u kontekstu Povelje jasno tumači isključivo kao oružana ili vojna sila, što je utvrđeno u prethodnom poglavlju.⁸⁴ Preambula Povelje u paragrafu 6. kao jedan od ciljeva UN-a identificira osiguranje da se oružana sila neće koristiti, osim u zajedničkom interesu, dok s druge strane čl. 44. propisuje da se pojam sile odnosi na primjenu vojne sile.⁸⁵ Ovo tumačenje proizlazi iz pripremnih radova koja su prethodila usvajanju Povelje, budući da je na Konferenciji u San Franciscu brazilski prijedlog da se zabrana proširi kako bi obuhvatila ekonomsku prisilu izričito odbijen.⁸⁶ Također, prevladavajuća međunarodna praksa država i međunarodnih organizacija, uključujući Deklaraciju sedam načela tretira samo incidente koji uključuju vojnu silu kao one koji potpadaju pod zabranu upotrebe sile i time potvrđuje njezin restriktivni učinak. Stoga, upotreba političkih ili ekonomskih sredstava prisile može, u danom slučaju, biti protivna načelu nedopuštene intervencije, ali kao takva ne krši zabranu upotrebe sile. Također, upotreba raznih oblika fizičke sile između država koja ne uključuju upotrebu oružane sile, kao što je namjerno prekogranično korištenje prirodnih sila (npr. puštanje vode, uskraćivanje vode od strane riječne države, širenje požara, prekogranično zagađenje ili

⁸¹ Ruys., *op. cit.* str. 143. Međunarodni sud je u predmetu Nikaragva eksplicite utvrdio da nije isključio mogućnost da miniranje jedne vojne brodice može dovesti do primjene prirodnog prava na samoobranu. V. Nicaragua, *op.cit.*, par 72.

⁸² V. Reports of International Arbitral Awards, *Eritrea-Ethiopia Claims Commission-Parital Award: Jus ad Bellum -Ethiopia's Claims 1-8*, izd. XXVI, od 19. prosinca 2005, par. 465-466.

⁸³ Hakimi, M., Cogan, K., J., *The Two Codes on the Use of Force*, 27 European Journal of International Law 257, 2016, str. 270.

⁸⁴ V. *supra*, str. 14.

⁸⁵ Kada Vijeće sigurnosti odluči upotrijebiti silu, prije nego što pozove člana koji nije u njemu zastupljen da u ispunjenju obveza preuzetih na temelju članka 43. Povelje stavi na raspolaganje oružane snage, mora pozvati toga člana, ako on to želi, da sudjeluje u odlukama Vijeća sigurnosti koje se odnose na upotrebu kontingenata oružanih snaga toga člana. V. više na poveznici: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/1993_12_15_35.html (pregledano 21. veljače 2024.).

⁸⁶ *The Comprehensive Anti-Apartheid Act: A Case Study In The Legality Of Economic Sanctions*, 44 Washington and Lee law review, article 12, 1987, str. 1423.

uzrokovanje masovnog priljeva izbjeglica), do sada u praksi nije tretirana pod načelom zabrane upotrebe sile. Isto vrijedi i u pogledu napada na računalne mreže i informacijske sustave drugih država, iako trenutna i buduća državna praksa može, u ovom pogledu, dovesti do drugačijeg tumačenja, s obzirom na razorni potencijal nalik oružju koji neki napadi informacijskom tehnologijom mogu razviti.⁸⁷ Napadi na računalne mreže koji su namijenjeni da izravno uzrokuju fizička oštećenja imovine ili ozljede ljudi u drugoj državi mogu se s razlogom smatrati oružanom silom⁸⁸, što je u modernim geopolitičkim odnosima sve češće. Smatramo da se u svom ograničenju na oružanu ili vojnu silu, zabrana mora tumačiti vrlo široko kako bi obuhvatila svaki oblik oružane sile. Samo takvo ekstenzivno tumačenje u skladu je s univerzalno priznatim temeljnim karakterom zabrane i time ispunjava relevantnu svrhu Povelje. Iako članak 2. st. 4. određuje da upotreba sile mora biti usmjerena protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti bilo koje države, očito je da oni nisu namijenjeni da budu neophodni uvjeti da bi se zabrana primjenjivala, niti da na bilo koji drugi način ograniče njezin opseg. Dva izraza, teritorijalnu cjelovitost i političku neovisnost, nadopunjuje nastavak članka koji sadrži i izraz zabranjene prijetnje upotrebe sile, odnosno sile koja je na bilo koji drugi način nespojiva s ciljevima UN-a. Kako pripremni radovi Povelje otkrivaju, referiranje na teritorijalnu cjelovitost i političku neovisnost uvedeno je u tekst kako bi se posebno naglasila dva posebno teška oblika zabranjene upotrebe sile, a ne da se ograniči opseg njezine zabrane.⁸⁹ U tom smislu, zabrana upotrebe sile bila je uvrštena, na primjer u čl. 1 Sjevernoatlantskog ugovora⁹⁰ te je Svjetski summit UN-a 2005. godine, usvojen kao rezolucija Opće skupštine, potvrdio obvezu država članica da se suzdrže od prijetnje silom ili upotrebe sile koja je na bilo koji način nespojiva s odredbama Povelje.⁹¹ Široko tumačenje zabrane posebno je važno kada se radi o

⁸⁷ Vidi *infra*, str. 82.

⁸⁸ Schmitt, N., M., *Computer Network Attack and the Use of Force in International Law: Thoughts on a Normative Framework*, 37 Columbia Journal of International Law, 1998, str. 912–915.

⁸⁹ Ruys, T., *The Meaning of "Force" and the Boundaries of the Jus Ad Bellum: Are "Minimal" Uses of Force Excluded from UN Charter Article 2(4)?*, submission version, str. 52-53. Za cijeli članak v. poveznicu: <https://shorturl.at/yAQSX> (pregledano 24. veljače 2024.).

⁹⁰ Zakon o potvrđivanju Sjevernoatlantskog ugovora, Narodne novine, Međunarodni ugovor, broj 3/2009. Čl. 1. glasi: „Stranke se obvezuju, kako je navedeno u Povelji Ujedinjenih naroda, riješiti svaki međunarodni spor, u koji bi one mogle biti uključene, mirnim sredstvima, na način koji ne ugrožava međunarodni mir, sigurnost i pravdu te se u svojim međunarodnim odnosima suzdržati od prijetnje silom ili upotrebe sile na bilo koji način nespojiv s ciljevima Ujedinjenih naroda“.

⁹¹ Rezolucija A/RES/60/1 iz 2005. u svom paragrafu 77. utvrđuje (eng.): „We reiterate the obligation of all Member States to refrain in their international relations from the threat or use of force in any manner inconsistent with the Charter. We reaffirm that the purposes and principles guiding the United Nations are, inter alia, to maintain international peace and security, to develop friendly relations among nations based on respect for the principles of equal rights and selfdetermination of peoples and to take other appropriate measures to strengthen universal peace, and to that end we are determined to take effective collective measures for the prevention and removal of threats to the peace and for the suppression of acts of aggression or other breaches of the peace, and to bring about by peaceful means, in conformity with the principles of justice and international law, the adjustment or settlement of international disputes or situations that might lead to a breach of the peace.“ Cijeli tekst dostupan

upotrebi neizravne sile od strane jedne države protiv druge. To znači da zabrana upotrebe sile ne zabranjuje samo izravnu upotrebu sile, kao što je na primjer ulazak redovnih vojnih snaga na teritorij druge države ili prekogranična razmjena vatre, već i pomoć drugoj državi koja upotrebljava silu ili njezinim oružanim snagama, odnosno privatnih pojedinaca na teritoriju druge države. Sudjelovanje u prisilnim aktima koje izvršavaju nedržavne skupine, plaćenici ili pobunjenici mogu biti obuhvaćeni zabranom. Tako Deklaracija sedam načela, koju Međunarodni sud smatra deklarativnim običajnim međunarodnim pravom u tom pogledu⁹² sadrži odredbu da je dužnost država da se suzdrže „od organiziranja ili poticanja neregularnih snaga ili naoružanih skupina, uključujući plaćenike, za upad na teritorij druge države i od organiziranja, poticanja, pomoći ili sudjelovanja u aktima građanskog nemira ili terorističkih akata u drugoj državi ili pristajanja na organizirane aktivnosti unutar svojeg teritorija usmjerene k izvršenju takvih akata“.⁹³ Međunarodni sud pozvao se na navedenu Deklaraciju u predmetu Nikaragva i utvrdio da se određeni oblici pomoći koje država pruža privatnim pobunjeničkim skupinama odnose na upotrebu neizravne sile, pod uvjetom da podržane skupine izvrše akte oružanog nasilja u drugoj državi. Sud je okarakterizirao naoružavanje i treniranje pobunjeničkih skupina tzv. *contrasa* kao akt upotrebe sile od strane Sjedinjenih Američkih Država, ali ne i samo davanje sredstava njima.⁹⁴ Radi se o testu efektivne kontrole prema kojem nije dovoljna sveukupna opća kontrola djelovanja privatnih osoba od strane neke države, već da bi država bila odgovorna za djelovanje tih osoba, mora imati efektivnu kontrolu nad svakom pojedinom operacijom i izdavati potrebne upute glede svakog pojedinog protupravnog djela.⁹⁵ U slučaju oružanih aktivnosti na teritoriju Konga, Sud je potvrdio da obuka i vojna podrška koju država pruža privatnim skupinama koje zatim izvršavaju akte nasilja na teritoriju druge države predstavlja kršenje načela zabrane upotrebe sile.⁹⁶ S druge strane, samo financijska podrška privatnim pojedincima koji počinu akte oružane sile, prema predmetu Nikaragva ne spada pod zabranu upotrebe sile. Ta je značajka državne prakse, poglavito nakon događaja od 11. rujna 2001., proširila kriterije za pripisivanje akata koji se odnose na upotrebu sile prema

je na poveznici na engleskom jeziku: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf. (pregledano 11. siječnja 2024.).

⁹² Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v Uganda), Judgement, ICJ, Reports 2005, par. 162.

⁹³ Deklaracija o načelima međunarodnoga prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom UN-a iz 1970. Eng. *Declaration of Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations* (GA Res. 2625 (XXV)(1970), tekst dostupan na poveznici: <https://digitallibrary.un.org/record/202170?v=pdf> (pregledano 11. siječnja 2024.).

⁹⁴ Nicaragua, *op.cit.*, par. 228.

⁹⁵ Andrassy, Bakotić, Seršić, Vukas, *op.cit.*, str. 104.

⁹⁶ Congo v Uganda, *op.cit.*, par 163-165.

državi koja podržava te privatne postrojbe.⁹⁷ Čak i ako je sveobuhvatan karakter zabrane upotrebe sile nesporan i široko priznat, može se postaviti pitanje postoji li zapravo bilo koji niži prag koji pokreće zabranu i koji mora biti dosegnut kako bi se pravila međunarodnog prava o zabrani upotrebe sile primijenila. Može li se uopće zamisliti da postoje akcije oružanih snaga jedne države protiv druge koje su ispod tog praga i time izvan zabrane? Bitna značajka koja karakterizira zabranu upotrebe sile jest primjena vojne odnosno oružane sile kao sredstva prisile, a to ne mora biti upad u suverenu sferu druge države, niti je to čak i element prisile kao takve, već samo upad ili prisila prilikom kojeg se pokazuje neprijateljska namjera. U odnosu na manje upade vojnog karaktera, prema nekima autorima, odlučujuće je utvrditi odražavaju li one neprijateljsku namjeru od strane druge države.⁹⁸ Osim toga, nema specifičnog praga namjere koji se može iščitati iz članka 2. stavka 4. Povelje, niti je dokazano da taj prag postoji u praksi država.⁹⁹ Dukčiji stav o ovome ima Olivier Corten, pridruženi član Instituta za međunarodno pravo.¹⁰⁰ Upotreba sile, kako je zabranjena međunarodnim pravom, mora se staviti u odnos s drugim pojmom međunarodnog prava, a to je agresija. Definicija agresije, kako ju je usvojila Opća skupština UN-a 1974. godine¹⁰¹ obuhvaća najozbiljnije i najopasnije oblike zabranjene upotrebe sile koji su taksativno navedeni. Upravo zato se Međunarodni sud u predmetu Nikaragva pozvao na tu definiciju kako bi interpretirao pojam oružanog napada u smislu članka 51. Povelje UN-a, budući da je Sud razlikovao najteže oblike upotrebe sile, odnosno one koji čine oružani napad, od drugih manje teških oblika.¹⁰² Oružani napad i agresija opisuju posebno teške oblike upotrebe sile i stoga su, u svakom slučaju, obuhvaćeni zabranom navedenom članku 2. stavku 4. Povelje.

⁹⁷ Tams, J. C., *The Use of Force against Terrorists*, *European Journal of International Law*, izd. 20., 2009, str. 383-387.

⁹⁸ Ruys, *The Meaning of "Force" and the Boundaries of the Jus Ad Bellum: Are "Minimal" Uses of Force Excluded from UN Charter Article 2(4)?*, *op.cit.*, str. 26.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ Corten, O., *The Law against War: The Prohibition on the Use of Force in Contemporary International Law*, Hart Oxford, 2010, str 52-92.

¹⁰¹ Rezolucija Opće skupštine 3314 (XXIX) o agresiji od 14. prosinca 1974. *Eng. General Assembly resolution 3314 (XXIX) of 14 December 1974 (Definition of aggression)* dostupna je na poveznici: <http://hrlibrary.umn.edu/instate/GAres3314.html> (pregledano 9. siječnja 2024.).

¹⁰² Nicaragua, *op.cit.*, par. 191; Oil Platforms, *op.cit.*, par. 51.

U nastavku slijedi opis subjektivne primjene načela zabrane upotrebe sile, odnosno na koga se sve ta zabrana odnosi.

3.1.1 Subjektivni opseg primjene

Zabrana upotrebe sile u Povelji UN-a primjenjuje se samo u odnosima između država, dakle samo oružani sukobi između država i oružani sukobi upereni protiv država podliježu toj zabrani. Pobunjenici i drugi nedržavni subjekti nisu članovi Ujedinjenih naroda i stoga se na njih ne može primijeniti navedeno pravilo. Međutim, prihvaćeno je da stabilizirani *de facto režimi*¹⁰³ kao međunarodni entiteti također podliježu obvezama i zaštiti koju pruža ova zabrana.¹⁰⁴ Suverena država ostaje zaštićena zabranom upotrebe sile, čak i ako izgubi svoju efektivnu vladu i postane propala ili propadajuća država (*eng. failling state*).¹⁰⁵ Međutim, moguće je pretpostaviti da se tamo gdje države ne mogu učinkovito kontrolirati aktivnosti na svojem teritoriju, pravo na samoobranu može primjenjivati pod blažim uvjetima, tako da se prijetnje koje bi propale države mogle predstavljati međunarodnom miru i sigurnosti, mogu rješavati pod jednim od izuzetaka od zabrane upotrebe sile. Međutim, u praksi se može primijetiti određeno proširenje u pogledu međunarodnih organizacija koje su odgovorne za vođenje vojnih operacija i koje u tim slučajevima obično izjavljuju da su vezane običajnim pravilima o zabrani upotrebe sile. To se odnosi na regionalne organizacije kao što su Sjevernoatlantski savez (NATO), Europska unija (EU), Ekonomska zajednica zapadnoafričkih država (ECOWAS), Afrička unija (AU) i druge. Većina njih priznaje obvezujući karakter zabrane upotrebe sile već u svojim osnivačkim ugovorima pa tako, primjerice, Ugovor o Europskoj uniji u članku 21. navodi da će svaka akcija Europske unije na međunarodnoj sceni biti vođena, između ostalog, „poštivanjem načela sadržanih u Povelji UN-a i međunarodnog prava“ i da će Europska unija raditi na očuvanju mira, sprječavanju sukoba i jačanju međunarodne sigurnosti „u skladu s ciljevima i načelima Povelje UN-a“.¹⁰⁶ Osnivački ugovori

¹⁰³ *De facto režimi* su najčešće definirani kao entiteti koji vrše barem neku efektivnu vlast nad teritorijem unutar države. Izvor: Schoiswohl, M., 'De Facto Regimes and Human Rights Obligations-The Twilight Zone of Public International Law?', Austrian Review of International and European Law 2001, str. 50.

¹⁰⁴ Nolte, G., Randelzhofer, A., *Action with Respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression, Article 51.*, Oxford Public International Law, 2012., pog. VII, par. 33. V. na poveznici: https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup18/Second%20Batch/OPIL_The_Charter_of_the_United_Nations_ChVII_Action_with_Respect_to_Threats_to_the_Peace_Breaches_of_the_Peace_and_Acts_of_Aggression_Article_51.pdf (pregledano 13. siječnja 2024.).

¹⁰⁵ O propalim državama v. na poveznici: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jq6u.htm> (pregledano 13. siječnja 2024.).

¹⁰⁶ Ugovor o Europskoj uniji, pročišćena verzija, Službeni list Europske unije C 202/13, čl. 21.

Afričke unije i Ekonomske zajednice zapadnoafričkih zemalja potvrđuju obvezu svojih država članica da se pridržavaju međunarodnih pravila o zabrani upotrebe sile, kao i Protokol ECOWAS-a od 10. prosinca 1999. koji se odnosi na mehanizam za sprječavanje sukoba, upravljanje sukobima i njihovo rješavanje, očuvanje mira i sigurnost.¹⁰⁷ Takve izričite upute u osnivačkim pravnim dokumentima stvaraju pretpostavku da osnivačke države također žele obvezati međunarodnu, odnosno regionalnu organizaciju kao pravnog subjekta, pravnim načelima na koja se pozivaju i kojima prenose tu obvezu međunarodnoj zajednici. Ako su te organizacije same vezane običajnopравnom zabranom upotrebe sile, svoje vojne operacije mogu provoditi, barem na teritoriju države koja nije članica, uz obvezni pristanak zainteresiranih država, s odobrenjem Vijeća sigurnosti prema Glavi VII. Povelje ili pod bilo kojim od priznatih izuzetaka od zabrane upotrebe sile. Odgovornost međunarodnih organizacija koja je odvojena od odgovornosti država članica potvrdio je Međunarodni sud već 1949. godine čime je potvrđeno da su i međunarodne organizacije odgovorne za svoje protupravne čine.¹⁰⁸ Nacrt članaka o odgovornosti međunarodnih organizacija iz 2011. godine koje je izradila Komisija za međunarodno pravo preuzeo je pojedine odredbe Nacrta članaka o odgovornosti država za međunarodno protupravne čine i prilagodio ih je specifičnostima međunarodnih organizacija.¹⁰⁹ Profesorica Seršić u svom radu navodi kako je Europski sud za ljudska prava prisutnost i djelovanje mirovnih operacija na terenu koje je zasnovano na rezoluciji Vijeća sigurnosti UN-a usvojenoj u okviru Glave VII Povelje UN-a, odgovornost za protupravno djelovanje pripisivao UN-u.¹¹⁰ Prve takve odluke vidljive su u predmetu Behrami i Sarmati u kojima je Europski sud za ljudska prava odbio pripisati ponašanje snaga UN-a državama članicama te međunarodne organizacije.¹¹¹ Međunarodni sud je zaključio da je Vijeće sigurnosti svoje ovlasti delegiralo na države članice na temelju Rezolucije 1244¹¹², a da je Vijeće sigurnosti (odnosno UN) zadržalo vrhovnu vlast i odbacilo kontrolu temeljem načela efektivne kontrole, zbog čega je naposljetku i odlučeno da se čini i propusti pripadnika UN-ovih mirovnih

¹⁰⁷ Eng. *Protocol Relating to the Mechanism for Conflict Prevention, Management, Resolution, Peace- Keeping and Security*. Tekst Protokola dostupan je na eng. na poveznici: <https://amaniafrica-et.org/wp-content/uploads/2021/04/Protocol-Relating-to-the-Mechanism-for-Conflict-Prevention-Management-Resolution-Peace-Keeping-and-Security-1999.pdf> (pregledano 15. siječnja 2024.).

¹⁰⁸ Seršić, M., *Odgovornost međunarodnih organizacija, s posebnim osvrtom na višestruku pripisivost te odgovornost država za čine međunarodnih organizacija*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 72. 2022, str. 380. Cijeli rad v. na poveznici: <https://hrcak.srce.hr/file/405913>.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ *Ibid.*, str. 387.

¹¹¹ Grand Chamber Decision as to the Admissibility of Application no. 71412/01 by Agim Behrami and Bekir Behrami v. France, and Application no. 78166/01 by Ruzhdi Sarmati against France, Germany and Norway on 2 May 2007.

¹¹² Rezolucija Vijeća sigurnosti 1244 usvojena je 10. lipnja 1999. odmah nakon završetka rata na Kosovu, kako bi se uspostavio temelj za određivanje budućeg statusa Kosova i njegove uprave.

snaga na Kosovu kao pomoćnog organa Vijeća sigurnosti i međunarodnih mirovnih snaga na Kosovu mogu pripisati UN-u temeljem načela ultimativne vlasti i kontrole (*engl. ultimate authority and control*).¹¹³ Slijedom toga, Europski sud za ljudska prava odbacio je tužbe u slučajevima Behrami i Saramati zbog nepostojanja nadležnosti *ratione personae*.¹¹⁴ To je naišlo na brojne kritike u doktrini.¹¹⁵

U svojoj praksi, Međunarodni sud jasno je naveo da nasilni čini nedržavnih aktera mogu postati relevantni kao oružani napad samo ako se mogu pripisati državi, što bi tada bilo legitimni cilj samoobrane¹¹⁶. Isto mora vrijediti i za zabranu upotrebe sile, jer oba pravila sistematski odgovaraju jedno drugome. Zato je Međunarodni sud u predmetu koji se tiče oružanih aktivnosti na teritoriju Konga, uložio velike napore u pripisivanju nasilnog ponašanja Vladi Ugande, koristeći se člancima 4.–8. Nacrta članaka o odgovornosti država za međunarodno protupravne čine iz 2001.¹¹⁷ i Deklaracije sedam načela.¹¹⁸ Drugi način pripisivanja privatnih akcija državi, čime se ta država čini odgovornom prema načelu zabrane upotrebe sile, jest koncept neizravne sile, o kojoj je bilo riječi i prije, a koji je Sud primijenio u predmetu Nikaragva.¹¹⁹ Također, praksa u pogledu sukoba u Libanonu 2006. godine i Gruziji 2008. godine potvrđuje da oružana sila koju koriste nedržavni akteri postaje relevantna s obzirom na zabranu samo ako se može pripisati nekoj državi koja nije država pogođena njome.¹²⁰ Međutim, nakon 11. rujna 2001. uslijedile su rasprave o mogućnosti da se nedržavne skupine uključe u oružane napade u smislu članka 51. Povelje. Priznavanje takve mogućnosti dovelo bi do stvaranja skupine djela koja nisu obuhvaćena zabranom upotrebe sile, ali koja predstavljaju oružane napade i stoga bi se promijenila klasična hijerarhijska kategorizacija pojmova, o čemu će kasnije biti riječi.¹²¹

¹¹³ Behrami i Sarmati, *op.cit.*, str. 40–41., par. 142–143.

¹¹⁴ *Ibid.*, str. 41. – 43., par. 144.–152.

¹¹⁵ Seršić, M., *Odgovornost međunarodnih organizacija, s posebnim osvrtom na višestruku pripisivost te odgovornost država za čine međunarodnih organizacija*, *op.cit.*, str. 387.

¹¹⁶ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory opinion, ICJ Reports, 2004, par.139., Congo v Uganda, *op.cit.*, par. 146–147.

¹¹⁷ Za cijeli tekst s komentarima v. na poveznici: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (pregledano 27. siječnja 2024.).

¹¹⁸ Congo v Uganda, *op.cit.*, par. 160–165.

¹¹⁹ Nicaragua, par. 228.

¹²⁰ Bloom, C., *The Classification of Hezbollah in Both International and Non-International Armed Conflicts*, Annual Survey of International & Comparative Law, izd. 14, 2008, str. 74–79.

¹²¹ V. *infra*, str. 99.

Da bi se opisala zabrana upotrebe sile prema trenutno važećim pravilima međunarodnog prava, dvije pravne osnove za to pravilo moraju se razlikovati. U prvom redu govori se o zlatnom pravilu članka 2. st. 4. Povelje kao *ius cogens* i običajno međunarodno pravo koje će u nastavku teksta biti objašnjeno.¹²² Međunarodni sud je, u nekoliko navrata, priznao da je zabrana upotrebe sile zaista dio običajnog međunarodnog prava¹²³ i pri tome je redovito polazio od pretpostavke da oba pravila imaju isti sadržaj. Iako se ta pretpostavka kritizira u pravnoj doktrini, gdje autori ukazuju na činjenicu da su države tumačile zabranu na različite načine, međunarodna praksa doista izgleda da potvrđuje zaključak da su ugovorno i običajno pravo o zabrani upotrebe sile identični po sadržaju. Različita mišljenja koja su iznijele države i Međunarodni sud ne odnose se toliko na zabranu upotrebe sile kao takve, koliko na opseg i sadržaj iznimaka od nje. Stoga bi se moglo pokazati teškim uspostaviti jedinstveni *opinio iuris* o, primjerice, humanitarnoj intervenciji kao pravilu međunarodnog prava¹²⁴, ili o samoobrani, ali ne i o osnovnim elementima zabrane upotrebe sile. Štoviše, budući da su danas sve države vezane ugovornom normom Povelje UN-a, moguće razlike u tumačenju među njima jednako bi se odnosila i na ugovorna i običajna pravila. Stoga se tvrdi da je danas zabrana upotrebe sile norma ugovornog i običajnog prava i da su oba pravila, barem općenito, identična po sadržaju¹²⁵, međutim, razlike između ta dva pravila postoje. U nastavku slijedi objašnjenje običajnih i ugovornih temelja zabrane upotrebe sile.

3.2. Zabrana upotrebe sile u običajnom međunarodnom pravu

Međunarodno običajno pravo kao jedan od izvora međunarodnog prava spominje se u članku 38. stavku 1. točki (b) Statuta Međunarodnog suda kao dokaz opće prakse prihvaćene kao pravo.¹²⁶ Iako je ova definicija namijenjena za utvrđivanje izvora međunarodnog prava koje će primjenjivati Međunarodni sud, postala je široko prihvaćena kao opća definicija.¹²⁷ Pravila međunarodnog običajnog prava obvezuju sve države, osim tzv. ustrajnih prigovarača (eng. *persistent objector*), odnosno država koje su se od početka protivile ustrojavanju pravila

¹²² V. *infra*, str. 26.

¹²³ Nicaragua, *op.cit.*, o *nadležnost i prihvatljivosti* v. par. 73 i par. 187-190; Wall Advisory Opinion, *op.cit.*, par. 87.

¹²⁴ O ovome *infra*, str. 66.

¹²⁵ Dinstein, Y., *War, Aggression and Self-Defence*, 5th edition, Cambridge, 2011, str. 269-270.

¹²⁶ V. čl. 36. st. 1., t. b. Statuta Međunarodnog suda na poveznici: <https://www.icj-cij.org/statute> (pregledano 12. veljače 2024.).

¹²⁷ Wood, M., *First Report on Formation and Evidence of Customary International Law*, A/CN.4/663, ILC, 2013., str. 125-126. Za cijelo izvješće v. poveznici: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_663.pdf (pregledano 13. siječnja 2024.).

običajnog prava i koje su jasno izrazile prigovor ostalim državama i ustrajno ga održavaju.¹²⁸ U tu skupinu spadaju i pravila međunarodnog običajnog prava koja se primjenjuju samo između ograničenog broja država.¹²⁹ Nije osporeno da običajno međunarodno pravo o zabrani upotrebe sile postoji paralelno s Poveljom UN-a, a posebni izvjestitelj Ujedinjenih naroda za pitanje ugovornog prava, Humphrey Waldock primijetio je da „*kakvo god mišljenje bilo o stanju prava prije osnivanja Ujedinjenih naroda, velika većina međunarodnih pravnika smatra da članak 2. st. 4. zajedno s ostalim odredbama Povelje, autoritativno utvrđuju postojanje modernog običajnog prava u pogledu prijetnje ili upotrebe sile*“.¹³⁰ Postoje brojni primjeri koji ukazuju na rasprostranjeno uvjerenje država da je zabrana upotrebe sile također obvezujuće pravilo običajnog međunarodnog prava. Deklaracija sedam načela¹³¹ podupire argument da se zabrana iz članka 2. st. 4. odnosi na sve države prema pravilima običajnog međunarodnog prava. Praksa Međunarodnog suda dala je veliki doprinos tumačenju međunarodnih pravila koja se odnose na zabranu upotrebe sile i ona je odigrala ključnu ulogu u razvoju pravila o upotrebi sile u međunarodnom pravu što će se vidjeti kroz cijeli ovaj rad. Slučajevi od naročitog značaja, u vezi s upotrebom sile su: predmet Krfskog tjesnaca, predmet Nikaragva, predmet Naftnih platformi, predmet vojnih aktivnosti na teritoriju Konga, kao i dva predmeta u kojima je Međunarodni sud dao savjetodavna mišljenja – predmet legalnosti prijetnje ili korištenja nuklearnog oružja i predmet pravnih posljedica izgradnje zida na okupiranom Palestinskom teritoriju. U predmetu Nikaragva, Međunarodni sud utvrdio je nadležnost za rješavanje spora u skladu s odredbama Ugovora iz 1956. godine¹³² sklopljenog između Sjedinjenih Američkih Država i Nikaragve. U presudi o jurisdikciji od 26. studenoga 1984., Sud je istaknuo da „*načela kao što su načela zabrane upotrebe sile, nemiješanja u unutarnje poslove druge države, poštovanje neovisnosti i teritorijalne cjelovitost država i sloboda plovidbe i dalje imaju obvezujući karakter u okviru međunarodnog običajnog prava, unatoč primjeni odredbi ugovornog prava u koje su ugrađeni...*“¹³³ U konačnoj presudi u predmetu Nikaragva, Sud je

¹²⁸ Wood M.: *Third Report on Identification of Customary International Law*, A/CN.4/682, ILC, 2015., str. 128-132. Za cijelo izvješće v. poveznicu: <https://digitallibrary.un.org/record/803110?ln=en> (pregledano 23. veljače 2024.).

¹²⁹ V. Nacrt Zaključaka Komisije za međunarodno pravo s komentarima, 2018, koji u članku 16. st. 1. utvrđuje: 1.) *A rule of particular customary international law, whether regional, local or other, is a rule of customary international law that applies only among a limited number of States.* 2.) *To determine the existence and content of a rule of particular customary international law, it is necessary to ascertain whether there is a general practice among the States concerned that is accepted by them as law (opinio juris) among themselves.*

¹³⁰ Report of the International Law Commission On The Work Of Its Eighteenth Session, 4 May - 19 July 1966, Official Records of the General Assembly, Twenty-First Session, Supplement No. 9 (A/6309/Rev.1), komentar na čl. 49. par. 8., str 247.

¹³¹ *Op.cit.*

¹³² Treaty of Friendship, Commerce and Navigation (with Protocol), signed at Managua, on 21 January 1956.

¹³³ Nicaragua, *op.cit.*, Jurisdiction and Admissibility, Judgment 1984, ICJ Reports 392., par. 73.

istaknuo da su načela zabrane upotrebe sile i prava na samoobranu već bili prisutni u običajnom međunarodnom pravu prije stupanja na snagu Povelje UN-a i da su se ti paralelni i u velikoj mjeri identični običajni pravni propisi razvijali pod utjecajem Povelje UN-a. U prilog tome govori slijedeći paragraf: "*...daleko od toga da su predstavljali oštro odstupanje od običajnog međunarodnog prava koje još uvijek postoji nepromijenjeno, Povelja je izrazila na ovom području načela koja su već bila prisutna u običajnom međunarodnom pravu, i to pravo se u četiri desetljeća koja su uslijedila razvilo pod utjecajem Povelje do te mjere da je niz pravila sadržanih u Povelji steklo status neovisan o njoj. Osnovno razmatranje je da Povelja i običajno međunarodno pravo proizlaze iz zajedničkog temeljnog načela koji zabranjuje upotrebu sile u međunarodnim odnosima...*"¹³⁴ Države nisu prigovarale tumačenju Suda da je zabrana upotrebe sile među državama obavezujuće pravilo običajnog međunarodnog prava koje postoji paralelno s Poveljom UN-a.

3.3. Zabrana upotrebe sile u ugovornom međunarodnom pravu

Kada govorimo o ugovornim pravilima koja se odnose na zabranu upotrebe sile, najvažnija je ona sadržana u članku 2. st. 4. Povelje. Dugo vremena, navedena odredba dovodila je do tvrdnje da upotreba sile u neagresivne svrhe – kao što je zaštita ugroženih državljana u inozemstvu ili okončanje kršenja ljudskih prava ostaje izvan opsega zabrane. Za ovu se zabranu govorilo da implicitno pretpostavlja da će Vijeće sigurnosti ispuniti svoju središnju zadaću djelovanja protiv narušitelja mira u ime međunarodne zajednice. Međutim, takva se nada ubrzo pokazala uzaludnom jer u slučaju međunarodnog sukoba ishod općenito ne bi bile djelotvorne mjere kolektivne sigurnosti, već veto jedne od svjetskih sila pri glasovanju u Vijeću sigurnosti. Ove dvije argumentacije su u velikoj mjeri stvar prošlosti. U skladu s voljom tvoraca Povelje UN-a, danas se s pravom ne osporava da je upotreba sile na stranom teritoriju ili protiv strane države podložna zabrani upotrebe sile, bez obzira na eventualan humanitarni cilj koji se nastoji postići tom upotrebom sile. Ovdje je važno napomenuti da spomenuta odredba Povelje sadrži i zabranu prijetnje silom, a ne samo upotrebe sile. Kao i zabrana upotrebe sile, tako je i zabrana prijetnje silom obvezujuća za sve članice Ujedinjenih naroda jer je izričito predviđena navedenim člankom Povelje. Zabrana prijetnje silom također je ponovno izražena, iako u formatu mekog prava, u kasnijim međunarodnim instrumentima, kao što su Deklaracija sedam

¹³⁴ *Ibid*, par. 181. Sudac Schwebel u svom izdvojenom mišljenju, u par. 95., navodi slijedeće: „...it is generally accepted ... that Charter restrictions on the use of force have been incorporated into the body of customary international law, so that such states as Switzerland, the Koreans, and diminutive States are bound by the principles of Article 2 of the Charter even though they are non-members...” Sudac Schwebel ne slaže se s tvrdnjom da se članice UN-a trebaju tretirati kao one koje su obvezane samo običajnim pravom kada se zapravo i Povelja primjenjuje između njih.

načela i Deklaracija iz 1987. godine o povećanju učinkovitosti načela suzdržavanja od prijetnje ili upotrebe sile u međunarodnim odnosima.¹³⁵ Deklaracija sedam načela navodi da svaka država ima dužnost suzdržavati se u svojim međunarodnim odnosima od prijetnje ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke neovisnosti bilo koje države, ili koja na bilo koji drugi način nije u skladu s ciljevima Ujedinjenih naroda.¹³⁶ Ona nadalje potvrđuje da takva prijetnja ili upotreba sile predstavlja kršenje međunarodnog prava i Povelje te se nikada ne smije koristiti kao sredstvo za rješavanje međunarodnih pitanja.¹³⁷ Na temelju odredbe Povelje, tijekom 1980-ih, Opća skupština usvojila je nekoliko rezolucija kako bi potaknula diplomatske i sudske načine rješavanja sporova, a samim time i dodatno osnažila zabranu upotrebe sile. Tu spada i Manilska deklaracija o mirnom rješavanju sporova iz 1982. godine¹³⁸ i Deklaracija o sprječavanju i uklanjanju sporova i situacija koje mogu ugroziti međunarodni mir i sigurnost te o ulozi Ujedinjenih naroda na tom području iz 1988. godine.¹³⁹ Povećanje kapaciteta Ujedinjenih naroda za mirno rješavanje sporova i očuvanje mira zatraženo je izjavom Summita Vijeća sigurnosti 1992. godine te Milenijskog summita 2000. godine. Na regionalnoj razini, opća zabrana upotrebe sile potvrđena je u nizu ugovora, kao što je Povelja Organizacije američkih država iz 1967. godine, Završni akt Konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi iz 1975. godine, Povelja u Pariza za novu Europu iz 1990. i Ugovor o konačnom uređenju u odnosu na Njemačku (poznat i kao Ugovor 2+4) iz 1990. godine.

3.4. Jednakost odredbi običajnog i ugovornog prava?

Nakon što je obrađeno načelo zabrane upotrebe sile u pojmovnom smislu te njegovo običajno i ugovorno značenje, postavlja se pitanje da li je sadržaj ugovornih i običajnih pravila identičan ili se razlikuje. U traženju odgovora na to pitanje poslužit će presuda u predmetu Nikaragva. U tom predmetu, Međunarodni sud nije izričito držao da je zabrana upotrebe sile pod oba ova izvora identična. Sud je bio prilično nejasan o tome je li zabrana upotrebe sile u članku 2(4) identična kao u običajnom međunarodnom pravu. Sud je istaknuo da „...ne smatra da, u područjima relevantnim za trenutni spor, može tvrditi da svi običajno pravni propisi na koje se stranke mogu pozvati imaju sadržaj točno identičan pravilima sadržanim u ugovorima

¹³⁵ Eng. Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations, A/42/22/766 iz 1987.

¹³⁶ Deklaracija sedam načela, *op.cit.*

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ Manilska deklaracija o mirnom rješavanju sporova iz 1982. Eng. Manila Declaration on the Peaceful Settlement of International Disputes, A/37/590, 1982.

¹³⁹ Eng. Declaration on the Prevention and Removal of Disputes and Situations Which May Threaten International Peace and Security and on the Role of the United Nations in This Field, GA/RES 43/51, 1988.

koji se ne mogu primijeniti zbog rezerve Sjedinjenih Američkih Država. Na nekoliko točaka, područja koja reguliraju dva izvora prava se ne preklapaju točno, i materijalna pravila u koja su uokvirena nisu identična u sadržaju.”¹⁴⁰ Pojedini autori, kao što je primjerice Claus Kreß¹⁴¹ tvrde da, usprkos izjavama Međunarodnog suda, kasniji dijelovi presude pokazuju da je Sud tumačio običajno međunarodno pravo i članak 2(4) u velikoj mjeri identično.¹⁴² Međutim, ova tvrdnja je bila daleko od izričite, a i drugi stručnjaci su primijetili da Međunarodni sud tretira dva izvora kao identična u suštini.¹⁴³ Način na koji je Sud došao u osnovi identičnim pravilima ugovornog i običajnog prava koja postoje jedno uz drugo do zaključka u slučaju Nikaragva, a to je da postoji običajna međunarodnopravna zabrana upotrebe sile paralelno s Poveljom UN-a, također je kritiziran.¹⁴⁴ Oscar Schachter primjećuje da nije jasno kako je Sud mogao ustanoviti je li praksa od 1945. godine od strane stranaka ugovora u vezi s upotrebom sile običajna, a ne ugovorna.¹⁴⁵ Sud utvrđuje primjenjivo pravilo običajnog međunarodnog prava tako što je usmjerio svoju pažnju na praksu i opinio juris država, odnosno da je „očito aksiomatsko da se materijal običajnog međunarodnog prava prvenstveno traži u stvarnoj praksi i opinio juris država, iako multilateralne konvencije mogu imati važnu ulogu u bilježenju i definiranju pravila koja proizlaze iz običaja, ili čak u njihovom razvijanju.”¹⁴⁶ Iako Sud nema nadležnost odrediti predstavlja li ponašanje SAD-a kršenje Povelje UN-a i Organizacije američkih država, on ih može i mora uzeti u obzir pri utvrđivanju sadržaja običajnog međunarodnog prava za koje se također tvrdi da su SAD prekršile.¹⁴⁷ Drugim riječima, Međunarodni sud je uzeo u obzir ulogu Povelje UN-a i Organizacije američkih država u bilježenju i definiranju pravila koja proizlaze iz običaja, međutim, nije objasnio kako je to učinio. Na primjer, Sud je primijetio da su Nikaragva i SAD tvrdile da načela u vezi s upotrebom sile u Povelji UN-a odgovaraju, u bitnome, onima u običajnom međunarodnom pravu, i stoga su stava da se temeljna načela na ovom području izražava terminima korištenim u članku 2. stavku 4. Povelje UN-a. Sud je nadalje izjavio da „stranke prihvaćaju obvezu po ugovornom pravu da se u svojim međunarodnim odnosima suzdržavaju od prijetnje silom ili upotrebe sile koje su uperene protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti bilo koje države, ili su

¹⁴⁰ Nicaragua, *op.cit.*, par. 175.

¹⁴¹ *Ad hoc* sudac Međunarodnog suda.

¹⁴² Weller (ur.), *op.cit.*, str. 568.

¹⁴³ Randelzhofer A., Dörr O., *Purposes and Principles, Article 2 (4) : The Charter of the United Nations: A commentary*, Oxford University Press, 3rd edition, 2012, str. 496, par. 65.

¹⁴⁴ Nicaragua, *op.cit.*, par. 178.

¹⁴⁵ Schachter, O., *Recent trends in International Law Making*, 12 Australian Year Book of International law, 1989, str. 8. Za cijeli članak v. poveznicu: <https://classic.austlii.edu.au/au/journals/AUYrBkIntLaw/1989/1.html> (pregledano 20. veljače 2024.).

¹⁴⁶ Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta), Judgment, ICJ, Reports 1985, str. 29-30., par. 27.

¹⁴⁷ Nicaragua, *op.cit.*, par. 183.

na bilo koji način nespojivi s ciljevima Ujedinjenih naroda.“¹⁴⁸ Sud je ispravno držao da mora biti zadovoljen kriterij opinio juris u običajnom međunarodnom pravu kako bi se utvrdio obvezujući karakter takve suzdržanosti.¹⁴⁹ Sud međutim, nije objasnio kako bi mogao izvesti opinio juris o obvezujućem karakteru pravila navedenih u Povelji UN-a pod običajnim međunarodnim pravom, s obzirom da je spomenuta odredba članka 2(4) gotovo univerzalna i da države stranke ugovora pretpostavljaju da djeluju u skladu sa svojim ugovornim obvezama. Štoviše, unatoč svojim čestim osvrtima na potrebu procjene postojanja opće prakse kako bi se identificiralo pravilo običajnog prava, postojanje pravila o opinio juris država potvrđuje praksa.¹⁵⁰ Christine Gray napominje da je Međunarodni sud bio kritiziran zbog izvođenja opinio juris iz rezolucija Opće skupštine i zbog toga što nije proveo široku analizu prakse. Bez obzira na opravdanje, Sud nije izložio svoj proces rasuđivanja da je zabrana također običajno pravilo paralelno sa zabranom Povelje te je na kraju ostavio otvoreno pitanje jesu li običajna pravila i pravila o zabrani upotrebe sile u Povelji UN- zapravo identične.¹⁵¹ Iz svega navedenoga možemo primjetiti kako sudska praksa Međunarodnog suda i djelovanje država u to vrijeme nisu modificirali pravo utjelovljeno u Povelji kada govorimo o zabrani upotrebe sile.

¹⁴⁸ *Ibid*, par. 188.

¹⁴⁹ *Ibid*.

¹⁵⁰ *Ibid*, par. 184.

¹⁵¹ Probijs, E., *The Relationship between the Customary Prohibition of the Use of Force and Article 2(4) of the UN Charter*, Cambridge University Press, 2024. V. više na poveznici: [The Relationship between the Customary Prohibition of the Use of Force and Article 2\(4\) of the UN Charter \(Chapter 3\) - Prohibited Force \(cambridge.org\)](https://www.cambridge.org/core/books/relationship-between-the-customary-prohibition-of-the-use-of-force-and-article-24-of-the-un-charter/9781107084444)

4. PRAVNI UČINAK ZABRANE

Zabrana upotrebe sile obuhvaća svaki čin oružane sile koji nije opravdan iznimkom od nje. Država koja je odgovorna za kršenje te obveze može biti podložna protumjerama i reparacijom u skladu s pravilima običajnog međunarodnog prava.¹⁵² Država koja je pomogla u izvršenju zabranjene upotrebe sile može biti odgovorna za to u svoje ime.¹⁵³ Štoviše, budući da se općenito priznaje da zabrana obuhvaća obvezu *erga omnes*, njezino kršenje ne može biti istaknuto samo od države koja je teritorijalno pogođena, već od bilo koje druge države pod uvjetima navedenim u članku 48. Nacrta članaka o odgovornosti država za međunarodno protupravne čine koji je izradila Komisija za međunarodno pravo 2001. godine.¹⁵⁴ Dodatno, u praksi i doktrini obično se priznaje da zabrana upotrebe sile ima imperativni karakter, dakle da je dio imperativnog međunarodnog prava.¹⁵⁵ Što se tiče odgovornosti država, to bi u slučaju teških ili sustavnih kršenja podrazumijevalo obvezu svih država da surađuju kako bi se kršenje okončalo i obvezu da se ne priznaju stanja stvorena upotrebom sile.¹⁵⁶ Dužnost nepriznavanja istaknuta je i od Međunarodnog suda u savjetodavnom mišljenju o izgradnji zida na okupiranom Palestinskom teritoriju¹⁵⁷, u kojem je navedeno da je svako teritorijalno stjecanje koje proizlazi iz prijetnje ili upotrebe sile nezakonito i da kao takvo mora biti tretirano i prihvaćeno od strane drugih država.¹⁵⁸ Ovo savjetodavno mišljenje potvrđeno je u slučaju ruske aneksije Krima u ožujku 2014., kada su mnoge države izjavile svoje nepriznavanje¹⁵⁹, a Opća skupština pozvala je sve države da ne priznaju teritorijalne promjene nastale takvim činom.¹⁶⁰ Kada je riječ o pravu ugovora, karakter *jus cogens* zabrane rezultira s ništavnosti ugovora čiji je sadržaj u suprotnosti s kognitivnim pravilom.¹⁶¹ To se odnosi na one ugovore koji su u proturječnosti sa zabranom. Stoga, ugovori sklopljeni između država koji se odnose na upotrebu sile usmjerene protiv treće države mogu biti predmet ništavnosti po Bečkoj konvenciji o pravu međunarodnih

¹⁵² Nacrt članaka o odgovornosti država za međunarodno protupravne čine, čl. 31-39. i 49-54. Eng. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts.

¹⁵³ *Ibid*, čl. 16.

¹⁵⁴ Za tekst Nacrta v. *Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session*, 23 April-1 June, 2 July-10 August 2001, General Assembly Official Records, Fifty-sixth session, Supplement No. 10(A/56/10).

¹⁵⁵ Izdvojeno mišljenje suca Singha, par. 151. i 153. u predmetu Nikaragva, izdvojeno mišljenje suca Elarabyja u predmetu izgradnje zida na okupiranom Palestinskom teritoriju, par. 246 i 254.

¹⁵⁶ Nacrt članaka o odgovornosti država za međunarodno protupravne čine, *op.cit.*, čl. 40 st. 1.

¹⁵⁷ Wall advisory opinion, *op.cit.*

¹⁵⁸ *Ibid*, par. 87.

¹⁵⁹ Grant, D., T., *Annexation of Crimea*, The American Journal of International Law, vol. 109, 2015, str 87-90.

¹⁶⁰ Resolution A/68/262 on Territorial Integrity of Ukraine, 2014.

¹⁶¹ Bečka konvencije o pravu međunarodnih ugovora čl. 53, Narodne novine, Međunarodni ugovori broj 12/1993.

ugovora.¹⁶² Štoviše, ugovor je ništav ako je njegovo sklapanje iznuđeno prijetnjom ili upotrebom sile, dok mirovni ugovori nametnuti agresorskoj državi nisu *ipso facto* nevažeći.¹⁶³

Već su Deklaracija sedam načela i Deklaracija o definiciji agresije iz 1974. godine¹⁶⁴ istaknule da agresija predstavlja zločin protiv međunarodnog mira i da podliježe međunarodnoj odgovornosti, ali kontekst obiju deklaracija sugerirao je da su se odnosile na državnu, a ne na individualnu odgovornost. To se mijenja usvajanjem Rimskog statuta Međunarodnog kaznenog suda.¹⁶⁵ U lipnju 2010. godine, Skupština država stranaka Rimskog statuta usvojila je u Kampali potrebne amandmane na Statut o zločinu agresije. Novi čl. 8bis Statuta definira taj zločin kao planiranje, pripremu, pokretanje ili izvođenje, od strane osobe koja je u poziciji učinkovito vladati ili upravljati političkim ili vojnim djelovanjem države, akta agresije koji, po svom karakteru, težini i obujmu predstavlja očitu povredu odredaba Povelje.¹⁶⁶ Kao čin agresije nova odredba uključuje formulaciju članka 3. definicije agresije iz Rezolucije Opće skupštine iz 1974. godine. Amandman je do danas ratificirala 41 država svijeta (za stupanje na snagu bilo je potrebno njih 30).¹⁶⁷ Konačno, kako je vidljivo u predmetu Naftnih platformi, zabrana upotrebe sile može se koristiti kao opća pravna pozadina za tumačenje drugih ugovora, osiguravajući njihovu usklađenost s međunarodnim pravilima o upotrebi sile.¹⁶⁸ U navedenom slučaju, Međunarodni sud morao je tumačiti klauzulu u iransko-američkom ugovoru o prijateljstvu¹⁶⁹ i u slučajevima kada se na tu klauzulu poziva stranka kako bi se opravdale radnje koje uključuju upotrebu oružane sile. S obzirom na činjenicu da su sve države vezane zabranom

¹⁶² *Ibid*, čl. 52. „Ništav je svaki ugovor koji je sklopljen kao posljedica prijetnje silom ili upotrebe sile protivno načelima međunarodnog prava utjelovljenima u Povelji Ujedinjenih naroda.“

¹⁶³ *Ibid*, čl. 75.

¹⁶⁴ Vidi prijevod na hrvatski – Lapaš – Šošić: Međunarodno javno pravo – izbor dokumenata – III. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb 2005, str. 60 - 62.

¹⁶⁵ Članak 5., stavak 1. točka d.) Rimskog statuta dodjeljuje Međunarodnom kaznenom sudu nadležnost u pogledu zločina agresije. Ta tekst v. poveznicu: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2001_04_5_42.html (pregledano 24. veljače 2024.).

¹⁶⁶ Za tekst izmjene v. poveznicu: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2013_11_12_134.html (pregledano 24. veljače 2024.).

¹⁶⁷ Za trenutno stanje broja ratifikacija v. poveznicu: [https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/amendments.html#:~:text=The%20Kampala%20Amendments%20to%20the%20Rome%20Statute%20on%20the%20crime,State%20Party%20\(territorial%20jurisdiction\)%20and](https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/amendments.html#:~:text=The%20Kampala%20Amendments%20to%20the%20Rome%20Statute%20on%20the%20crime,State%20Party%20(territorial%20jurisdiction)%20and) (pregledano 24. veljače 2024.).

¹⁶⁸ Oil platforms, *op.cit.*, par. 40.

¹⁶⁹ Za klauzulu v. poveznicu: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/05/Treaty-of-Amity-Economic-Relations-and-Consular-Rights-between-the-United-States-of-America-and-Iran-Aug.-15-1955.pdf> (pregledano, 24. veljače 2024.).

upotrebe sile, njezino instrumentaliziranje za sistemski pristup tumačenju ugovora¹⁷⁰ sigurno će utjecati na značajan broj sklopljenih međunarodnih ugovora.

4.1. Načelo suverenosti

Desetljećima su međunarodno pravo i aspekti javnog prava pojma suverenosti bili u središtu pažnje predstavnika pravne znanosti. I danas, unatoč razradi, postoji potreba da se različiti aspekti problema suverenosti, koji se pojavljuju u društvu i državi, promatraju kroz prizmu promjena i u odnosu na moderne ideje o političkom sustavu i političkoj zajednici. Prema riječima bivšeg glavnog tajnika Ujedinjenih naroda, Boutrosa Boutros-Ghalija, potrebno je preispitati probleme suverenosti.¹⁷¹ Pojam državne suverenosti osnovni je koncept suvremenog međunarodnog prava - bez međunarodnog prava on je nezamisliv kao takav. Novi trendovi u promatranju problema državne suverenosti stvaraju nužne preduvjete za razumijevanje prirode i karaktera suvremenog međunarodnog prava, kao i sadržaja njegovih osnovnih načela. Suverenost je nužno i neotuđivo političko i pravno svojstvo bilo koje države. Sovjetski pravni učenjak B. L. Manelis pisao je da suverenost treba smatrati društvenom pojavom, koja je usko povezana s državom, njezinom ulogom u međunarodnim odnosima i zakonitostima njezinog razvoja.¹⁷² Rastući broj država i jačanje njihove vodeće uloge na međunarodnom planu, kao i složenost međunarodnog života uopće, ostavili su značajan trag na doktrini suvereniteta, pretvarajući ga u složen skup različitih pogleda, tumačenja i pristupa konceptu suverenosti, time znatno mijenjajući izvornu Bodinovu strukturu ideje državne suverenosti.¹⁷³ Postoje mnoge definicije pojmova koje se proučavaju u teorijama o međunarodnom pravu. U sovjetskoj i ruskoj međunarodno-pravnoj literaturi najčešće citirana definicija suvereniteta dana je od strane profesora Tunkina. On karakterizira državnu suverenost kao inherentnu vrhovnost države na svom teritoriju i neovisnost u međunarodnim odnosima.¹⁷⁴ U završnom dokumentu Moskovskog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji Komisije za sigurnost i suradnju u

¹⁷⁰ Dörr, O., Schmalenbach, K., *Vienna Convention on the Law of Treaties*, A Commentary, Springer Heidelberg, 2012, str. 89–104.

¹⁷¹ Boutros Boutros G., *Empowering the United Nations*, Foreign Affairs, izd. 71, Winter 1992/93, str. 89.

¹⁷² Center for European Research&Education, Faculty of Law, University of Pécs (ur.), Pécs Journal of International and European Law, 2018, str. 26.

¹⁷³ Šest knjiga o Republici, glavno je i najpoznatije djelo jednog od velikana moderne političke filozofije, Jeana Bodina. U knjizi razmatra suverenu vlast, koja je “apsolutna i trajna vlast neke Republike”. Ona je trajna jer je vremenski neograničena; apsolutna, što znači vrhovna i ničim uvjetovana, jedinstvena, tj. nedjeljiva te zakonodavna, jer se “glavno svojstvo suverenog veličanstva i apsolutne vlasti prvenstveno sastoji u donošenju zakona za sve podanike”. Izvor: Osvrti, prikazi, recenzije, Politička misao, vol. XLI 2004, br.1., str.149-150.

¹⁷⁴ Tunkin, I., G., *The problem of sovereignty and organisation of European security*, International Peace Institute, 1973, str. 2.

Europi 1991. (dalje u tekstu: KSSE)¹⁷⁵ izričito se navodi da su pitanja koja se odnose na ljudska prava, temeljne slobode i demokraciju - međunarodne prirode, jer poštovanje tih prava i sloboda čini jedan od temelja međunarodnog poretka. Posebno se naglašava da su obveze koje su države stranke preuzele u ljudskoj dimenziji KSSE-a predmet izravnog i legitimnog interesa svih država i ne pripadaju isključivo unutarnjim poslovima države.¹⁷⁶ U istraživanjima problema suvereniteta postoje definicije koje se razlikuju od poznatih i široko prihvaćenih formulacija razmatranog pojma. Tako profesor B. S. Krilov smatra suverenitet svojstvom i sposobnošću države da neovisno, bez vanjskog uplitanja, određuje svoju unutarnju i vanjsku politiku pod uvjetom da se poštuje građanska i ljudska prava, zaštita prava manjina i poštovanje međunarodnog prava.¹⁷⁷ Razmatranje različitih definicija državne suverenosti i pravne analize njezinih pojedinačnih obilježja, dovodi nas do naglašavanja unutarnjeg i vanjskog obilježja samog pojma suvereniteta.¹⁷⁸ Naglasak na ta obilježja objektivno je uvjetovan prirodom državnog suvereniteta. Unutarnja strana državne suverenosti očituje se u suverenosti države unutar njezinih granica, u punini zakonodavne, izvršne i sudbene vlasti, odnosno u pravu zapovijedanja svim građanima.¹⁷⁹ Pravo koje karakterizira unutarnju stranu suvereniteta uzrokuje sposobnost države da odlučuje na svom teritoriju, uzimajući u obzir suverenitet drugih država. Vanjski suverenitet označava pravo predstavljanja i obvezivanja država spram drugih država¹⁸⁰ i implicira da će država poštovati suverenitet drugih država na način da im se neće mješati u njihova unutarnja pitanja. Popis prava države, uključujući prava koja karakteriziraju vanjsku stranu suvereniteta države uključuje: pravo na mir, pravo na međunarodnu komunikaciju i suradnju, pravo na jednakost s drugim državama, pravo na razmjenu diplomatskih, konzularnih i drugih predstavnika, pravo na sudjelovanje na međunarodnim konferencijama, pravo na sudjelovanje u stvaranju i unaprijeđivanju međunarodnog prava, pravo na članstvo u međunarodnim organizacijama, pravo na neutralnost i drugo. Budući da su sva gore navedena prava jednako zajednička svim državama, bez obzira na razlike u političkom, ekonomskom i vojnom potencijalu, broju stanovnika i veličini teritorija, ona su značajne točke koncepta državnog suvereniteta. U pravnoj literaturi uobičajeno je nazivati ih osnovnim ili suverenim pravima, zbog čega je F. F. Martens ispravno primijetio da bez ovih prava, država

¹⁷⁵ Za cijeli tekst na eng. v. poveznicu: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/14310.pdf> (pregledano 5. veljače 2024.).

¹⁷⁶ *Ibid.*, str. 29.

¹⁷⁷ Problems of Sovereignty in Russian Federation, Moscow Times 1994, str. 4.

¹⁷⁸ Grubić, N., *Koncepcije Suverenosti: Od kraja 17. do sredine 20. stoljeća*, Zbornik Veleučilišta u Šibeniku, 2015, str. 19.

¹⁷⁹ *Ibid.*

¹⁸⁰ *Ibid.*

nije u mogućnosti postići razuman cilj u međunarodnom životu.¹⁸¹ Navedena analiza pokazuje kontroverznu prirodu koncepta suvereniteta unutar međunarodne zajednice, udaljavajući se od Vestfalskog pristupa suverenitetu prema modernijem stavu gdje je zaštita ljudskih prava jednako važna kao i zaštita države. Danas, međutim, koncept suvereniteta doživljava složene i duboke transformacije koje potiču na kritičko razmišljanje i interpretaciju. Najočitiji primjer toga je često zloupotrijebljivanje ovog instituta od strane pojedinih država kako bi opravdale kršenje ljudskih prava ili vojne intervencije u druge države. Autoritativne vlade često koriste suverenitet kao izgovor za gušenje političkih sloboda i represije unutar granica, čime dovode u pitanje legitimnost tog koncepta u kontekstu zaštite ljudskih prava i demokratskih vrijednosti. S druge strane, pojam suvereniteta suočava se i s izazovima unutar samih država, osobito u kontekstu rastuće moći transnacionalnih korporacija koje često imaju sposobnost utjecaja na političke procese i odluke država, čime se postavlja pitanje stvarne autonomije državnih vlasti unutar svojih granica.

4.2. Načelo suverene jednakosti

Početak pravne pretpostavke o jednakosti država uslijedio je nakon Prvog svjetskog rata i od tada je ostao temeljem suvremenog međunarodnog prava i međunarodnih odnosa. Liga naroda jasno svjedoči o novom statusu koncepta jednakosti država. Sukladno Povelji Lige naroda, odluke na bilo kojem sastanku Skupštine ili Vijeća zahtijevale su suglasnost svih članica Lige zastupljenih na sastanku.¹⁸² Ova praksa, inače poznata kao načelo jednoglasnosti, nije samo vidljiv izraz doktrine jednakosti država, već je formalno institucionalizirala navedenu doktrinu. Stoga nije iznenađujuće da su autori Povelje Ujedinjenih naroda načelo suverene jednakosti učinili kamenom temeljcem UN-a što je vidljivo u članku 2(1) koji navodi kako se ta organizacija temelji na načelu suverene jednakosti svih svojih članica.¹⁸³ Ta odredba jasno pokazuje da svaka članica UN-a treba uživati jednaki status bez obzira na njezinu veličinu i utjecaj. Iz tog razloga Povelja u članku 78. predviđa da se sustav mandata neće primjenjivati na teritorije koje su postale članice Ujedinjenih naroda, čiji će odnosi biti zasnovani na poštivanju načela suverene jednakosti. Ujedinjeni narodi temelje se na načelu suverene jednakosti jer se

¹⁸¹ Gevorgyan, K., *Concept of thate sovereignty: Modern attitudes*, str. 448. Za cijeli članak v. poveznicu: http://www.old.ysu.am/files/Karen_Gevorgyan.pdf (pregledano 22. siječnja 2024.).

¹⁸² Članak 5(1) Pakta Lige naroda na eng. glasi: „*Except where otherwise expressly provided in this Covenant or by the terms of the present Treaty, decisions at any meeting of the Assembly or of the Council shall require the agreement of all the Members of the League represented at the meeting.*“

¹⁸³ Načelo suverene jednakosti prihvaćeno je i u osnivačkim ugovorima regionalnih organizacija kao što je Povelja Organizacije američkih država u čl. 1. i Povelja Afričke Unije u čl. 3. st. 1.

svrha organizacije može ostvariti samo ako države uživaju suverenu jednakost u svojim međunarodnim odnosima.¹⁸⁴ Iako je doktrina jednakosti država inkorporirana u Povelji, kritičko proučavanje cijelog sustava Ujedinjenih naroda ne ostavlja nikoga u dvojbi da Ujedinjeni narodi nisu istinski osnovani na načelu suverene jednakosti u kojoj odredba članka 2(1) Povelje pokušava na neki način sakriti očite nejednakosti koje su urođene u sustavu te organizacije¹⁸⁵, a koja se realizirala u Općoj skupštini gdje su svi članovi jednako zastupljeni, pri čemu svaka država ima pravo glasa. Nažalost, ovom važnom organu Ujedinjenih naroda nedostaje bilo kakva stvarna zakonodavna ili izvršna moć, budući da Opća skupština nema kapacitet donositi obvezujuće odluke, osim u određenim slučajevima.¹⁸⁶ Uloga Opće skupštine u održavanju međunarodnog mira i sigurnosti uređena je člankom 11. Povelje prema kojem ona može raspravljati o svim pitanjima održavanja međunarodnog mira i sigurnosti koju pred nju iznese bilo koji član UN-a. Te nadležnosti nisu značajne kao ni one u članku 99. Povelje prema kojem Opća skupština može skrenuti pažnju Vijeću sigurnosti na svako pitanje koje po njegovom mišljenju može ugroziti međunarodni mir i sigurnost. S druge strane, Vijeće sigurnosti, koje je jedini organ Ujedinjenih naroda ovlašten donositi obvezujuće odluke, strukturiran je na način koji je suprotan doktrini jednakosti država. Vijeće sigurnosti u sukobu je s načelom suverene jednakosti država na dva načina. Prvo, postojanje stalnog članstva u Vijeću sigurnosti nespojivo je s doktrinom jednakosti država, koja navodi da su sve države jednake pod međunarodnim pravom unatoč nejednakostima u njihovim moćima i utjecaju. Nema sumnje da je status stalnog članstva Kine, Francuske, Rusije, Ujedinjenog Kraljevstva i Sjedinjenih Američkih Država dodijeljen na temelju njihove moći i utjecaja. Dakle, razdvajanje članstva Vijeća sigurnosti na stalne i nestalne članove suprotan je doktrini jednakosti država. To je naveo i Hans Kochler u svom radu gdje je jasno izrazio da suverena jednakost, u pravnom smislu termina, nije priznata nestalnim članicama Vijeća sigurnosti.¹⁸⁷ Drugo i još važnije, dodjeljivanje prava veta stalnim članicama Vijeća sigurnosti koje im omogućava da ponište donošenje praktički bilo koje odluke jasan je pokazatelj da je odredba članka 2(1) Povelje

¹⁸⁴ Preambula Deklaracije sedam načela, op.cit., par. 12.

¹⁸⁵ Hague Academy of International Law, Collected Courses, Sovereign equality and membership, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 1998., str. 100.

¹⁸⁶ Vidi npr.: *Certain Expenses of the United Nations*, 1962, ICJ Rep 151, par. 163., *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, 1949, ICJ Rep 174, par. 178, *Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations*, 1950, ICJ Rep 4, par. 8.

¹⁸⁷ Kochler, H., *Security Council Reform: A Requirement of International Democracy*, International Progress Organisation, 2007. V. poveznicu: <http://hanskoechler.com/Koechler-Security-Council-Reform-CSF-TurinV3-25Aug07.pdf> (pregledano 22. veljače 2024.).

Ujedinjenih naroda puko slovo na papiru.¹⁸⁸ Nitko nije bolje opisao nejednaku prirodu prava veta stalnih članica Vijeća sigurnosti od meksičkog delegata na konferenciji u San Franciscu, koji je primijetio da će uključivanje prava veta u Povelju Ujedinjenih naroda stvoriti međunarodni poredak u kojem se „*miš može osuditi, ali u kojem lavovi neće biti ograničeni*“.¹⁸⁹ Države kao pravno jednake imaju jednaka prava i dužnosti pod međunarodnim pravom, ali postojanje stalnog članstva u Vijeću sigurnosti i prateće pravo veta pokazalo je da, iako se kaže da su sve države jednake, neke države su jednakije od drugih. Stoga je Kochler primijetio da nikakva sofistika ne može otkloniti činjenicu da ovaj statutarri privilegij stvara dvije kategorije članica pri čemu su članice bez prava veta samo pravno jednaki među sobom.¹⁹⁰ Iz navedenih razloga Krisch je mišljenja da suverena jednakost drži mjesto negdje između stvarnosti i utopije.¹⁹¹ Doktrina suverene jednakosti država inkorporirana je i u članku 4. Konvencije o pravima i dužnostima država, poznatija kao Konvencija iz Montevidea u kojoj je navedeno kako su sve države pravno jednake, uživaju ista prava te imaju jednake mogućnosti da ih vrše. Pravo svake države ne ovisi o snazi koju posjeduje prilikom njihova vršenja, već se očituje na temelju jednostavne činjenice njezinog postojanja kao subjekta međunarodnog prava.¹⁹² Doktrina jednakosti država ide u prilog malim i srednje velikim državama. Tako moćne i velike države nemaju uvijek dobro mišljenje prema načelu suverene jednakosti država. Ovu točku jasno je istaknuo Krisch kada je primijetio da je koncept suverene jednakosti uvijek bio izvor iritacije za moćne države.¹⁹³ Pritužbe moćnih država protiv koncepta jednakosti država mogu biti opravdane do određene mjere budući da se čini da je koncept suverene jednakosti u neskladu s konceptom pravde, koji zahtijeva da se jednaki tretiraju jednako, a nejednaki nejednako. Očito je da doktrina jednakosti država tretira nejednake države jednako. Zapravo, bilo bi nerazumno zamisliti da Kina s populacijom od oko 1,5 milijarde ljudi i Tuvalu s populacijom od oko 11 tisuća imaju jednaka prava i dužnosti. To je zato što bi, ako bi i Kina i Tuvalu imali pravo na

¹⁸⁸ *Ibid*, str. 3-4: Kochler kaže da „*Pravilo veto-a propisano u članku 27(3) Povelje UN-a označava de facto i de iure negaciju osnova demokracije i načela jednakosti država te implicira...normativnu kontradikciju načela jednakosti koja je utemeljena u članku 1. Povelje.*“

¹⁸⁹ Kochler H., *The Voting Procedure in the United Nations Security Council, Examining a Normative Contradiction in the UN Charter and its Consequences on International Relations*, str. 8. Za cijeli članak v. poveznici: https://i-p-o.org/Koechler-Voting_Procedure-UN_Security_Council.pdf (pregledano 22. veljače 2024.).

¹⁹⁰ Kochler H., *The Politics of Global Powers*, The Global Community Yearbook of International Law and Jurisprudence 2009, Volume I, Oxford University Press, 2010, str. 13. Članak dostupan na poveznici: http://hanskoechler.com/Koechler-Politics_of_Global_Powers-YILJ-2009-I.pdf (pregledano 22. veljače 2024.).

¹⁹¹ Byers, M., Nolte, G.(ur.), *More Equal than the Rest? Hierarchy, Equality and US Predominance in International Law*, Cambridge University Press, 2003.

¹⁹² Članak 4. Konvencije iz Montevidea 1933. godine. Eng. Montevideo Convention on the rights and duties of States.

¹⁹³ Byers M., Nolte, G., *United States Hegemony and the Foundations of International Law, The complexities of foundational change*, Cambridge University Press, 2003, str. 136.

jedan glas svaki, kako bi to zahtijevala doktrina jednakosti država, onda bi obje države trebale također biti ovlaštene doprinijeti npr. jednak kontigent vojnika za mirovne operacije Ujedinjenih naroda. Činjenica ostaje da Tuvalu možda nema potrebne kapacitete da doprinese čak i jednom vojniku mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda. Gdje je onda načelo jednakih prava i dužnosti država? Promatrajući u tom kontekstu, ne može se doći do zaključka drukčijeg od toga da je doktrina jednakosti država samo težnja, koja nikada neće biti u potpunosti ostvarena pod međunarodnim pravom. Upravo iz tog razloga Krisch je primijetio da je suverena jednakost država, ne samo jedna od velikih utopija međunarodnog prava, već i jedna od njezinih najvećih obmana.¹⁹⁴ Privilegirani status koji je dodijeljen stalnim članicama Vijeća sigurnosti, stoga se može vidjeti kao teleološki potez autora Povelje da uravnoteži utopijsku doktrinu jednakosti država s činjeničnim nejednakostima koje postoje među članicama. Opet, s druge strane, mišljenja smo da je suverena jednakost pretočena u organizacijsku strukturu Vijeća sigurnosti takva da bi globalno najjače države trebale igrati i najodgovorniju ulogu u međunarodnim odnosima – što je i sada slučaj.

4.3. Načelo neintervencije

Nakon što smo opisali i djelomično kritizirali načelo suverene jednakosti država, slijedi pojam koji se može vezati uz to načelo, ali je bliži načelu suverenosti kao jednom od temeljnih prava svake države. Načelo neintervencije dio je međunarodnog običajnog prava koje se temelji na poštivanju teritorijalne suverenosti svake države i koja stvara obveze država koje se zasnivaju na suverenoj jednakosti te teritorijalnoj i političkoj neovisnosti svih članova međunarodne zajednice.¹⁹⁵ Radi se o načelu koje je isto tako blisko načelu zabrane prijetnje ili upotrebe sile. Intervencija u unutarnju sferu druge države protupravna je kada rabi metodu prijetnje silom ili upotrebu sile u odnosu na pravo izbora političkog, ekonomskog, socijalnog i kulturnog sustava i samostalnu manifestaciju vanjske politike.¹⁹⁶ U međunarodnom pravu, načelo neintervencije uključuje, ali nije ograničeno na, zabranu prijetnje ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke neovisnosti bilo koje države.¹⁹⁷ Načelo neintervencije jednostavnim riječnikom označava nasilno miješanje neke države, skupine država ili međunarodne organizacije u poslove koji ulaze u unutarnju ili vanjsku nadležnost neke države (ili više njih), bez njezina (ili njihova) pristanka.¹⁹⁸ Međunarodni sud je u predmetu Nikaragva

¹⁹⁴ *Ibid.*

¹⁹⁵ Fabijanić, G., S., *Promjena kvalifikacije oružanog sukoba*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 27., 2008, str. 1078.

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ Kao što je propisano člankom 2(4) Povelje UN-a.

¹⁹⁸ Degan, op.cit., str. 230.

spomenuo element prisile, koji određuje i zapravo predstavlja suštinu zabranjene intervencije.¹⁹⁹ Kako Oppenheim navodi: „*intervencija mora biti prisilna, odnosno mora biti ona koja učinkovito lišava državu u koju se intervenira kontrole nad stvarima. Čista intervencija sama po sebi nije intervencija u ovom smislu riječi*“.²⁰⁰ Međutim, nije sasvim jasno u kojoj mjeri su, ili bi trebali biti, zabranjeni akti koji se ne sastoje od upotrebe sile. U općem smislu, međunarodni stručnjaci su definirali intervenciju kao miješanje države u unutarnje ili vanjske poslove druge države.²⁰¹ Zabranjena je samo kada se događa na područjima državnih poslova koji su isključivo odgovornost domaćih državnih aktera, a provodi se prisilnim ili diktatorskim sredstvima i ima za cilj nametnuti određeno ponašanje ili posljedicu suverenoj državi. Nema sumnje da načelo neintervencije ostaje dobro definiran dio međunarodnog prava. Zabrana intervencije posljedica je prava svake države na suverenost, teritorijalni integritet i političku neovisnost. Deklaracija sedam načela uključuje cijeli odjeljak o dužnosti neinterveniranja u stvari domaće nadležnosti bilo koje države, u skladu s Poveljom UN-a. Opća skupština UN-a usvojila je Deklaraciju o nedopustivosti miješanja u unutarnje poslove država i o zaštiti neovisnosti i suverenosti²⁰² koja u preambuli navodi svrhu donošenja, a to je sve veća prijetnja međunarodnom miru i sigurnosti zbog učestalih oružanih intervencija i drugih izravnih ili neizravnih oblika miješanja u unutarnja pitanja suverenih država koji prijetje njihovoj političkoj neovisnosti. U predmetu Krfskog tjesnaca²⁰³, Međunarodni sud smatrao je da pravo na intervenciju kao manifestacija politike sile, kakva je u prošlosti dovela do najozbiljnijih zloupotreba, bez obzira na trenutne nedostatke u međunarodnoj organizaciji, ne može naći mjesto u međunarodnom pravu.²⁰⁴ Međunarodni sud je u presudi iz 1986. u predmetu Nikaragva istaknuo da načelo neintervencije uključuje pravo svake suverene države da vodi svoje unutarnje poslove bez vanjskog miješanja. Iako primjeri kršenja ovog načela nisu rijetki, Sud smatra da je ono sastavni dio običajnog međunarodnog prava i da međunarodno pravo treba poštovati.²⁰⁵ Nadalje, istaknuo je da načelo neintervencije zabranjuje svim državama ili skupini država da se izravno ili neizravno miješaju u unutarnje ili vanjske poslove drugih država te da zabranjena intervencija mora biti ona koja utječe na stvari u kojima svaka država ima pravo, na

¹⁹⁹ Nicaragua, *op.cit.*, par. 205: „...The element of coercion, which defines, and indeed forms the very essence of, prohibited intervention, is particularly obvious in the case of an intervention which uses force, either in the direct form of military action, or in the indirect form of support for subversive or terrorist armed activities within another State ...“

²⁰⁰ Oppenheim, L., *International Law*, 9th edition, London, Longmans, Green and Co, 1996, str. 432.

²⁰¹ Kunig, P., *Intervention, Prohibition of*, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, 2008, str. 1.

²⁰² Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of their Independence and Sovereignty, 20/2131, 1965.

²⁰³ Corfu Channel case, (United Kingdom v. Albania), Judgment of April 9th 1949, ICJ Reports 1949.

²⁰⁴ *Ibid*, str. 35.

²⁰⁵ Nicaragua, *op.cit.*, par. 202.

temelju načela državne suverenosti, slobodno odlučivati. Intervencija je pogrešna kada koristi metode prisile u pogledu takvih izbora, koji moraju ostati slobodni. U predmetu DR Kongo protiv Ugande, Sud je primjerice napomenuo da je slučaj Nikaragve jasno pokazao da načelo neintervencije zabranjuje državi da intervenira, izravno ili neizravno, s oružjem ili bez njega, u podršci opoziciji unutar države.²⁰⁶

4.3.1. Praktična primjena načela neintervencije

Ništa u Povelji ne ovlašćuje UN da se miješaju u stvari koje su isključivo unutar domaće nadležnosti bilo koje države, niti da zahtijeva od članova UN-a da takve stvari podvrgnu rješavanju po odredbama Povelje. No, načelo neintervencije neće prejudicirati primjenu mjera pod Glavom VII.²⁰⁷ Praksa se po ovoj odredbi razvijala tijekom vremena i njezina važnost je sada značajno smanjena. Ako postojanje načela nemiješanja u unutarnje poslove država nije upitno, njegov točan sadržaj je daleko od jasnog. U predmetu Nikaragva, Međunarodni sud razmatrao je samo one aspekte načela koji su se činili relevantnima za spor koji je pred njim. Osim zabrane upotrebe sile prema članku 2(4) Povelje UN-a, teško je biti kategoričan u vezi s tim što je, a što nije zabranjeno tim načelom. Mnogo toga može ovisiti o kontekstu, o odnosima između država, općem stanju društva u dotičnim državama i njihovoj razini političkog razvoja. Primjerice, i dalje je jasno uspostavljeno pravilo da su diplomati dužni poštivati zakone i druge propise države primateljice i da su dužni suzdržavati se od uplitanja u unutarnje poslove države u kojoj su akreditirani.²⁰⁸ Načelo neintervencije i ograničenja nadležnosti države mogu se smatrati povezanim. Među ostalim aktivnostima koje, ovisno o okolnostima, mogu prekršiti načelo neintervencije su miješanje u političke aktivnosti odnosno težnja za svrgavanjem vlade - tzv. promjena režima. Postoji li iznimka od načela neintervencije u slučaju pomoći narodima koji teže ostvariti pravo na samoodređenje ostaje kontroverzno i Sud nije dao odgovor na to pitanje u predmetu Nikaragva. Intervencija u međunarodnom pravu odnosi se na miješanje u poslove države koje može poprimiti različite oblike, izravne ili neizravne. Miješanje se često povezuje s upotrebom sile i vojnim operacijama. Vojničko miješanje može se definirati kao namjerno djelo države ili skupine države da uvedu svoje vojne snage u tijek postojećih sukoba. Neki primjeri vojnog miješanja uključuju rusku vojnu intervenciju u Gruziji u kolovozu 2008., vojne operacije protiv Savezne Republike Jugoslavije od strane NATO-a, rusku vojnu intervenciju na Krimskom poluotoku te slučaj koordiniranih udara SAD-a, UK i Francuske protiv ciljeva unutar Sirije kao odgovor na navodni napad kemijskim oružjem režima

²⁰⁶ Congo v. Uganda, *op.cit.*, par. 164.

²⁰⁷ Članak 2. st. 7. Povelje UN-a.

²⁰⁸ Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, Narodne novine, Međunarodni ugovor, broj 4/2017, čl. 41(1).

predsjednika Bashara al-Assada 13. travnja 2018. Radi se o najčešćim načinima miješanja, ali postoje i različiti oblici manje vidljivih miješanja u domaće poslove država kao što su špijunaža, manipuliranje javnim mišljenjem, miješanje u domaće izbore i čak putem tvrdnji da se bori protiv terorizma, kao što je slučaj s invazijom Turske na Siriju kako bi se borila na strani sirijskih pobunjenika bez dopuštenja sirijske vlade.

4.3.1.1. Špijunaža kao način kršenja načela zabrane upotrebe sile i neintervencije

Što se tiče špijunaže kao modernog sredstva ratovanja, za početak je važno naglasiti kako se ona dugo vremena odvijala fizički, no u novije vrijeme sve češće su špijunaže ili pokušaji špijunaže u kibernetičkom prostoru. Špijunaža je u međunarodnom pravu uređena Haškim pravilnikom iz 1907. godine koji je potvrđen u Dopunskom protokolu I. uz Ženevske konvencije iz 1949. o zaštiti žrtava u međunarodnom oružanom sukobu.²⁰⁹ Špijunom se može smatrati samo ona osoba koja, djelujući tajno ili lažno se predstavljajući, pribavlja ili pokušava pribaviti obavijesti na području operacija neke zaraćene strane, s namjerom njihova priopćavanja protivničkoj strani.²¹⁰ U Protokolu se kao mogući špijuni spominju samo pripadnici oružanih snaga²¹¹, dok se Haški pravilnik odnosi na vojnike i civile kao moguće špijune te objašnjava značenje izraza *potajno ili u lažnom svojstvu* iz Haškog pravilnika, naglašavajući da se prikupljanje informacija u odori oružanih snaga protivnika ne smatra špijunažom.²¹² Špijunaža u mirnodopskom vremenu iznimno je važna i uobičajena pojava u modernim međunarodnim odnosima, no njezin pravni status je daleko od jasnog. Međutim, špijunaža u vrijeme oružanog sukoba može biti dopuštena, a jedna od prvih kodifikacija pravila o ratnoj špijunaži u moderno doba bila je ona sadržana u Deklaraciji iz Bruxellesa 1874.²¹³ Iako pravila objavljena Deklaracijom nisu usvojena, ona su proglasila da se primjena mjera potrebnih za dobivanje informacija o neprijatelju i zemlji, smatra dopuštenom čak i ako su korištena obmanjujuća sredstva za dobivanje obavještajnih podataka.²¹⁴ Profesor Quincy Wright, renomirani znanstvenik na području međunarodnog prava i međunarodnih odnosa,

²⁰⁹ Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12.08.1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, Narodne novine, Međunarodni ugovor, broj 5/1994.

²¹⁰ Pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu donesen uz Konvenciju o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine, čl. 29. st. 1.

²¹¹ *Op. cit.*, čl. 46.

²¹² Andrassy, Bakotić, Seršić, Vukas, *op.cit.*, str. 166.

²¹³ Demarest, B., G., *Espionage in International law*, Denver Journal of International Law and Policy, 1996, str. 331.

²¹⁴ Project of an International Declaration Concerning the Laws and Customs of War, usvojeno na Bruxelleskoj konferenciji, 14.08.1974., čl. 14. V. više na poveznici: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/brussels-decl-1874> (pregledano 23. siječnja 2024.).

često se citira kao jedan od glavnih zagovornika stajališta da špijunaža krši međunarodno pravo, odnosno predstavlja upotrebu sile, jer postoji dužnost poštovanja teritorijalnog integriteta i političke neovisnosti drugih država.²¹⁵ Profesor Wright došao je do ovog stajališta o doktrini neintervencije na temelju članka 2. Povelje koji proglašava suverenu jednakost svih njezinih članova i zabranjuje prijetnju odnosno upotrebu sile protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti bilo koje države te ograničenje međunarodne intervencije u pitanjima koja su bitno unutar domaće nadležnosti bilo koje države. On tvrdi da je reguliranje špijunaže u mirnodopskom vremenu bazirano na diskreciji države, a da druge države imaju dužnost poštovati ovu primjenu domaće nadležnosti.²¹⁶ Članak 17. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima navodi da nitko ne smije biti podvrgnut proizvoljnom ili nezakonitom miješanju u njegovu privatnost, obitelj, dom ili prepisku te da svako ima pravo na zaštitu zakona protiv takvog miješanja ili napada.²¹⁷ U slučaju kada se za špijunažu koriste diplomati ili ambasade, države su optuživale jedna drugu za kršenje Bečke konvencije o diplomatskim odnosima jer se prema članku 41. Konvencije zahtijeva dužnost svih osoba koje uživaju takve diplomatske povlastice i imunitete da poštuju zakone i propise države primateljice.²¹⁸ Budući da je špijunaža obično kriminalizirana prema domaćim propisima države žrtve, ona je u proturječnosti s člankom 31. Konvencije koji pruža diplomatski imunitet od kaznenog gonjenja.²¹⁹ Članak 9. Konvencije pruža sredstvo državama da ukinu prebivalište diplomata proglašavanjem tih osoba *persona non grata* i zahtijevanjem od države šiljateljice da povuče pojedinca. Čini nam se, međutim, da je diplomatska špijunaža postala očekivano ponašanje te da bi se samo u rijetkim slučajevima mogla smatrati osudom po članku 9. Iako ne smijemo zaboraviti nedavne političke situacije između SAD-a, Ujedinjenog Kraljevstva i Rusije kad je došlo do protjerivanja više od 100 diplomata, posebno nakon napada nervnim agensom Novičokom, 4. ožujka 2018. u Ujedinjenom Kraljevstvu za koji se smatralo da ga je odobrio Kremlj.

Iz navedenog proizlazi da je dosta nezgodno utvrđivati dopuštenost same špijunaže jer još uvijek ne postoje međunarodni pravni instrumenti koji je uvjerljivo smatraju potpuno legalnim ili nelegalnim ponašanjem. Špijun koji počini radnje prikupljanja informacija tijekom rata spada u kategoriju subjekta koji nema status borca, a ta posljedica propisana je odredbama

²¹⁵ Stanger, J., R., *Essay on Espionage and International Law*, Ohio State University Press, 1962., str. 3-29.

²¹⁶ *Ibid.*

²¹⁷ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, br. 2200 A /XXI/, čl. 17.

²¹⁸ Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, *op.cit.*, čl. 41.

²¹⁹ *Ibid.*, čl. 31.

Ženevske konvencije o zaštiti žrtava međunarodnog oružanog sukoba iz 1949., dopunskim protokola i njihovih komentara, koji naglašavaju da špijuni koje je uhitila protivnička strana mogu biti osuđeni za svoje djelo prema unutarnjim propisima države koja ga je uhvatila.²²⁰ Zbog nepostojanja izričite zabrane špijunaže prema međunarodnom pravu, to može značiti da su radnje špijunaže koje provode države dopuštene. To može biti razlog zašto su države mogle prakticirati špijunažu tijekom oružanog sukoba na slobodi, nesputane nikakvim ograničenjima eksplicitnih međunarodnih propisa koji bi im mogli zabraniti ili ograničiti njihovo vršenje. Prema našem mišljenju špijunaža je akt koji krši međunarodno pravo iz dva razloga. Prvo, ona je zabranjeni oblik prijetnje upotrebom sile iz čega proizlazi da krši članak 2(4) Povelje i time njenu svrhu, a to je očuvanje teritorijalne cjelovitosti i održavanje međunarodnog mira i sigurnosti. Drugo, to propisuje i Tallinski priručnik kojeg ćemo kasnije obraditi i koji u svojim pravilima, točnije pravilu broj 11., navodi da je prijetnja upotrebe sile zabranjena. Manipulacija javnim mišljenjem također se može smatrati drugim oblikom miješanja u domaće poslove države. S društvenim medijima koji sve više postaju glavna platforma za konzumiranje informacija, oni su također postali mjesto gdje se odvijaju propagandne i dezinformacijske kampanje, što možemo vidjeti po nedavnim primjerima ruske agresije na Ukrajinu i načina na koji tamošnji mediji prenose vijesti s ukrajinskog bojišta. Manipulacija javnim mišljenjem nije ništa novo. Tradicionalno se postiže ponavljanjem određene poruke u javnosti i medijima kako bi se uspostavio određeni narativ koja služi interesima jedne države. Na primjer, nizozemska ministrica unutarnjih poslova Kajsa Ollongren, u intervjuu Irish Timesu, dala je nekoliko primjera ruskog miješanja u Nizozemsku. Među ostalima, govorila je o utjecaju na javno mišljenje o okolnostima koje se odnose na obaranje leta MH17, u kojem je od 298 putnika i članova posade, 196 bilo nizozemskih. Ta vijest objavljena je putem lažne web stranice koja je dizajnirana tako da izgleda kao da pripada nekoj službenoj nizozemskoj organizaciji, ali je bila prepuna netočnih informacija o napadu i istrazi koja je uslijedila.²²¹ Time se manipulira javnim mišljenjem o stvarima koje su bitno unutar domaće nadležnosti države, što se smatra uplitanjem i kršenjem njezinog suvereniteta. Također, miješanje u izbore države smatra se uplitanjem u domaće poslove. Međunarodno pravo je jasno po pitanju stranog uplitanja u domaće poslove druge države. Poglavlje 1. članak 2., stavak 7. Povelje UN-a navodi da ništa u Povelji ne ovlašćuje potpisnike da se miješaju u stvari koje su bitno unutar domaće nadležnosti bilo koje države. Prema informacijama State Departmenta, Rusija je od 2014. godine potrošila više od

²²⁰ Dopunski protokol Ženevskim konvencijama o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, loc.cit.

²²¹ V. više na poveznici: <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/dutch-minister-says-russia-is-manipulating-public-opinion-1.3293248> (pregledano 3. siječnja 2024.).

300 milijuna eura kako bi na određeni način pokušala utjecati na izbore u drugim državama.²²² Prema autoru Levinu Dowu, od 2000. godine, SAD je pokušao utjecati na izbore u Ukrajini, Keniji, Libanonu i Afganistanu.²²³

²²² Karásková, I., Běrzina-Čerenkova, U., Němečková, K., *Foreign Electoral Interference Affecting EU Democratic Processes*, Authority for European Political Parties and European Political Foundations, 2023, str. 22. V. na
poveznici: <https://www.appf.europa.eu/cmsdata/277388/Foreign%20electoral%20interference%20affecting%20EU%20democratic%20processes.pdf> (pregledano 5. ožujka 2024.).

²²³ Levin, H., D., *Partisan electoral interventions by the great powers*, SAGE Journals, 2016., str. 17.

5. IZNIMKE OD NAČELA ZABRANE UPOTREBE SILE

Relevantnost zabrane upotrebe sile ne može se ocijeniti bez osvrta na priznate iznimke od nje, odnosno na razloge na kojima se upotreba oružane sile danas može opravdati na temelju norme međunarodnog prava. Budući da je zabrana upotrebe sile *ius cogens* norma, koja zabranjuje svaku vrstu oružane sile, država koja se želi pozvati na iznimku od tog pravila kako bi opravdala prisilne radnje u svojim međunarodnim odnosima, snosit će teret dokazivanja da opravdanje postoji kao pravna norma i da su njezine pretpostavke bile ispunjene u danom trenutku. Aktualna međunarodna praksa i pravni argumenti u vezi s upotrebom sile uglavnom se usredotočuju na iznimke od osnovnog pravila i na njihove preduvjete. Namjera je 1945. godine bila da se zabrana upotrebe sile formulira u što apsolutnijim uvjetima, uz iznimke samo one koje su opisane u Povelji. Međutim, u stvarnoj praksi nismo uvijek u potpunosti sigurni u takvo tumačenje. Povelja Ujedinjenih naroda navodi tri iznimke od zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu. Prvo, Povelja je Vijeću sigurnosti povjerila prvenstvenu odgovornost za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti, a države članice pristaju da Vijeće sigurnosti radi u njihovo ime kad obavlja svoje dužnosti na temelju te odgovornosti.²²⁴ U tu svrhu Vijeće sigurnosti ima ovlast preporučiti ili narediti vojnu operaciju kao krajnje sredstvo u slučaju prijetnje miru, narušenja mira ili čina agresije. Upravo Vijeće sigurnosti utvrđuje postojanje prijetnje miru, narušenje mira, odnosno čina agresije i daje preporuke ili odlučuje koje će mjere poduzeti na temelju diskrecijskih ovlasti, odnosno poduzet će takvu akciju koju smatra potrebnom za održavanje ili uspostavljanje međunarodnog mira i sigurnosti.²²⁵ Kao rezultat nedostatka dogovora među stalnim članicama tijekom Hladnog rata, Vijeće sigurnosti dugo vremena nije moglo izvršavati svoje funkcije prema Povelji i stoga je samo povremeno pribjegavalo svojim ovlastima. U razdoblju nakon Hladnog rata to se drastično promijenilo, iako u pogledu upotrebe sile uglavnom kroz ovlašćivanje *ad hoc* koalicija sposobnih i voljnih poduzeti sve potrebne mjere za očuvanje mira.²²⁶ Drugo, Povelja je u članku 51. kodificirala prirodno pravo svake države na individualnu ili kolektivnu samoobranu u slučaju oružanog napada. Međutim, Povelja je u nastavku navedenog članka kvalificirala ovo tradicionalno pravo zahtijevajući izvještavanje Vijeća sigurnosti o mjerama koje su poduzele države članice u ostvarivanju tog prava. Vijeće sigurnosti zadržalo je pravo da poduzme kolektivne mjere u bilo koje vrijeme u izvršavanju svojih primarnih zadaća za održavanjem ili ponovnim

²²⁴ Povelja UN-a, *op.cit.*, čl. 24.

²²⁵ *Ibid.*, čl 39. i 42.

²²⁶ Blokker, N., *Is the Authorization Authorized? Powers and Practice of the UN Security Council to Authorize the Use of Force by Coalitions of the Able and Willing*, 11 European Journal of International Law, 2000, str. 542-568.

uspostavljanjem mira i sigurnosti, čime se ne suspendira pravo države žrtve na samoobranu. Treća iznimka bila je dio poslijeratne pravde pobjednika i odnosila se na mjere protiv bivših neprijateljskih država, a koje su propisane u odredbama Povelje i koje legitimiraju djelovanje bez odobrenja Vijeća sigurnosti protiv neprijateljskih država²²⁷, a koje danas nemaju nikakvu funkciju. Primanjem Italije u Ujedinjene narode 1955. godine, Japana godinu dana kasnije i Njemačke 1973. kao miroljubivih država u članstvo UN-a ova je iznimka postala zastarjela. U skladu s tim, 2004. godine glavni tajnik UN-a Kofi Annan predložio je brisanje ovih odredbi iz Povelje.²²⁸ Što se tiče iznimaka povezanih s Poveljom, možemo se pozvati, prije svega, na proceduru Ujedinjeni za mir (*eng. Uniting for Peace*) koju je Opća skupština usvojila 1950. godine kao politički odgovor na pretpostavljeno nefunkcioniranje Vijeća sigurnosti.²²⁹ Rezolucijom Ujedinjeni za mir proširena je ovlast Opće skupštine u situaciji kada Vijeće sigurnosti ne udovolji zahtjevu za održavanjem mira. Opća skupština je tada ovlaštena na davanje preporuka državama članicama o poduzimanju kolektivnih akcija pa čak i o upotrebi oružanih snaga u slučaju prijetnje ili narušenja mira. Također je riječ o preporuci, čime se opetovano potvrđuje slabija politička moć Opće skupštine u odnosu na Vijeće sigurnosti, no ipak se ovom rezolucijom pokušalo ublažiti negativne posljedice u slučaju nemogućnosti Vijeća sigurnosti da ispuni svoju zadaću. Bez obzira na podjelu nadležnosti između Vijeća sigurnosti i Opće skupštine u Povelji, Opća Skupština je sebi dala ovlasti preporučiti poduzimanje vojne akcije u slučaju kršenja mira ili čina agresije ako Vijeće sigurnosti ne uspije izvršiti svoje funkcije zbog nedostatak dogovora. Od 1951. do 2022. godine na rezoluciju Ujedinjeni za mir pozvalo se samo jedanaest puta, i to sedam puta na zahtjev većine članica Vijeća sigurnosti i pet puta od strane Opće skupštine.²³⁰ Posljednji put je to učinjeno prije dvije godine kada je 11 članica Vijeća sigurnosti usvojilo Rezoluciju sastavljenu na prijedlog SAD-a koja se poziva na primjenu Rezolucije Ujedinjeni za mir i koja je pozvala na zasjedanje hitne izvanredne sjednice Opće skupštine u svrhu poduzimanja potrebnih mjera kao odgovora na rusku agresiju na Ukrajinu u okolnostima ruskog veta u Vijeću sigurnosti.²³¹ Navodila se još jedna iznimka u vezi s Poveljom od pravila zabrane upotrebe sile, tj. pravo da narodnooslobodilački pokreti koriste

²²⁷ Povelja UN-a, *op.cit.*, čl 53 i 107.

²²⁸ In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All, Report of the Secretary-General, U.N. Doc. A/59/2005 (2005.), par. 217. Tekst dokumenta dostupan je na poveznici: <http://hrlibrary.umn.edu/unreport-largerfreedom.html> (pregledano 10. siječnja 2024.).

²²⁹ V. o Rezoluciji vidi na: Security Council Report, October 2013., dostupno na poveznici: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Security_Council_Deadlocks_and_Uniting_for_Peace.pdf (pregledano 11. siječnja 2024.).

²³⁰ Scharf P., M., *Power Shift: The Return of the Uniting for Peace Resolution*, 2023., Case Western Reserve Journal of International Law, str. 227.

²³¹ *Ibid.*, str. 220. V. Rezoluciju Vijeća sigurnosti br. 2623 (2022.) od 27. veljače 2022.

sva potrebna sredstva i da za to traže međunarodnu pomoć u svojoj legitimnoj borbi protiv kolonijalizma, rasističkih režima ili okupacije. Europski kolonijalizam, čak i u vrijeme Ujedinjenih naroda, dakle u procesu dekolonizacije, dao je brojne primjere jednostrane upotrebe sile – kako od strane ovisnih zemalja čiji su narodi nerijetko morali posegnuti i za upotrebom sile kako bi se oslobodili vlasti europskih kolonijalnih sila koje su njima upravljali, tako i od strane samih kolonijalnih upraviteljica koje su, unatoč protivljenju Ujedinjenih naroda čije su u pravilu i same bile članice, nastojale silom pod svojom vlašću zadržati zemlje i narode kojima su upravljale.²³² Danas je tvrdnja da takva iznimka postoji uvelike izbljedjela. Prisutnije su tvrdnje o postojanju dviju iznimki izvan Povelje. Tvrdilo se da prema običajnom međunarodnom postoji pravo države da spašava svoje državljane u izvanrednoj situaciji opasnoj po život u inozemstvu, ako je potrebno i vojnom prisilom, koje nije zahvaćeno člankom 2(4) Povelje UN-a. Takve vojne operacije mogle bi biti opravdane samo kada vlada strane države u kojoj borave nije u stanju ili ne želi pružiti zaštitu. Poznati primjeri uključuju belgijsku operaciju Kongo 1960., izraelsku operaciju Entebbe u Ugandi 1976., neuspjeli pokušaj SAD-a da oslobodi američke taoce u Teheranu 1980. i britansku vojnu akciju spašavanja svojih mirovnih snaga u Sierra Leoneu 2002. Takve akcije izazvale su malo protesta, a odsutnost protesta zajedno sa široko rasprostranjenim uvjerenjem da država ima pravo, ako ne i obvezu, štititi živote svojih državljana vidljiva je po brojnim primjerima.²³³ Doktrina humanitarne intervencije također se navodi kao iznimka izvan Povelje. Njome se nastoji legitimizirati upotreba sile u slučaju flagrantnih kršenja ljudskih prava velikih razmjera, bez suglasnosti vlade države na čijem teritoriju se vrši intervencija i bez ovlaštenja Vijeća sigurnosti UN-a, a u cilju zaustavljanja ovih kršenja²³⁴, o čemu će biti riječi kasnije.²³⁵

²³² Lapaš D., *Neka razmišljanja o dopustivosti jednostrane upotrebe sile u suvremenom međunarodnom pravu*, Godišnjak akademije pravnih znanosti, 2010., str. 38.

²³³ Franck, M., T., *Recourse to Force: State Action Against Threats and Armed Attacks*, 2002, str. 76-96.

²³⁴ Holzgreffe J. L., Keohane, O., R., *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge, 2003, str. 15.

²³⁵ V. *infra*, str. 66.

5.1. Samoobrana

Samoobrana je jedina Poveljom UN-a i općim međunarodnim pravom priznata iznimka od zabrane upotrebe sile, odnosno jedina dopuštena jednostrana upotrebe sile.²³⁶ Granice prava na samoobranu neprestano se testiraju i šire kao odgovor na nove prijetnje i izazove. Stoga ne čudi da ono i dalje dobiva značajnu pozornost. Kriteriji za zakonito vršenje samoobrane proizlaze iz ugovornog i običajnog međunarodnog prava. Kao takav, moderni pravni režim koji se odnosi na samoobranu predstavlja amalgam položaja običajnog međunarodnog prava kako je navedeno u članku 51. Povelje UN-a.²³⁷ Uzeti zajedno, ovi izvori prava daju tri primarna kriterija prema kojima se zahtjevi za samoobranu moraju usklađivati (oružani napad, nužnost i proporcionalnost), kao i dva dodatna, sekundarna kriterija (izvještavanje Vijeću sigurnosti i prekid vršenja prava na samoobranu nakon što Vijeće sigurnosti poduzme odgovarajuće mjere).²³⁸ Pojam oružanog napada apsolutno je temeljni aspekt pravila o nužnoj obrani i posebno se odnosi na vremensko pitanje radnji samoobrane. Kriterij oružanog napada može se pronaći u članku 51. Povelje UN-a, u kojem je navedeno kako ništa u Povelji neće narušiti prirodno pravo na individualnu ili kolektivnu samoobranu, ako je naoružani napad usmjeren na člana Ujedinjenih naroda. Nažalost, ništa u članku 51. (ili Povelji općenito) ne identificira točno što je oružani napad. Izraz oružani napad koji je korišten u članku 51. razlikuje se od izraza upotrebe sile u članku 2(4), što možda sugerira da ta dva koncepta nisu ista.²³⁹ U svakom slučaju, pojam oružanog napada kako se zahtijeva u članku 51. tumačen je relativno dosljedno kao kvalitativno ozbiljna upotreba sile.²⁴⁰ Kao što je to formulirao Međunarodni sud u predmetu Nikaragva, oružani napad predstavlja najteži oblik upotrebe sile.²⁴¹ Ocjena prakse država, prije i nakon formalizacije od strane Međunarodnog suda 1986., podupire stajalište da se izraz oružani napad odnosi na tešku upotrebu sile.²⁴² Uz konvencionalni kriterij oružanog napada, dva daljnja ključna zahtjeva za dopuštenu samoobranu mogu se identificirati u običajnom međunarodnom pravu; poduzeti odgovor mora biti nužan i proporcionalan. Ti su kriteriji osobito važni u odnosu na elemente *ratione temporis* samoobrane jer vremenska ograničenja prava često imaju svoje korijene u nužnosti i proporcionalnosti. Kriteriji nužnosti i

²³⁶ Seršić, M., *Agresija, Samoobrana i Anticipatorna samoobrana*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, izd. 57., 2007, str. 271.

²³⁷ Green, A., J., Grimal, F., *The Treat of Force as an Action in Self Defence Under International Law*, Vanderbilt Journal of Transnational Law, izd. 44., 2011, str. 299.

²³⁸ *Ibid.*

²³⁹ Dinstein Y., *op.cit.*, str 22.

²⁴⁰ Corten O., *op.cit.*, str. 403.

²⁴¹ Nicaragua, *op.cit.*, par. 64; Oil Platform case, *op.cit.*, par. 51.

²⁴² Green, A., J., *The International Court of Justice and Self-Defence in International Law*, Hart Publishing, 2009, str. 112-129.

proporcionalnosti pojavili su se s često citiranim pismom iz 1842. godine tadašnjeg državnog tajnika SAD-a, Daniela Webstera, u vezi s potonućem parobroda *Caroline* 1837. godine. Webster je inzistirao u razgovoru s lordom Ashburtonom, britanskim predstavnikom u SAD-u, da država koja se poziva na samoobranu mora dokazati nužnost samoobrane koja je hitna, neodoljiva te koja ne ostavlja mogućnost izbora niti vremena za razmišljanje.²⁴³ Također, prema Websteru, potrebno je dokazati da ona nije nerazumna ili pretjerana budući da djelo opravdano nužnošću samoobrane mora biti ograničeno tom nužnošću i jasno unutar njezinih granica.²⁴⁴ Uz te zahtjeve, kojima se definira postojanje neposredno prijetjećeg napada (opasnosti), čin koji se pravda nužnošću samoobrane ne smije biti nerazuman i pretjeran.²⁴⁵ Ova se formula često navodi u odnosu na preventivne oblike samoobrane,²⁴⁶ ali zapravo je važnije primijetiti da se koncepti nužnosti i proporcionalnosti u općem smislu, primjenjivi na sve radnje samoobrane, jasno mogu razabrati iz navedene formule. Od tog vremena ti su se kriteriji iskristalizirali u obvezujuće norme međunarodnog običajnog prava kroz državnu praksu i opinio juris.²⁴⁷ Neosporno je da sve radnje samoobrane moraju biti i nužne i proporcionalne.²⁴⁸ U vezi s kriterijem nužnosti, tvrdi se da ono zahtijeva da radnja na koju se reagira mora biti takve prirode da prijeti opstanku države koja se poziva na samoobranu.²⁴⁹ Međutim, analiza državne prakse jasno potvrđuje da nije potrebno ništa tako razorno kao što je prijetnja opstanku države da bi se odgovor mogao smatrati pravno nužnim.²⁵⁰ Zapravo, kriterij nužnosti kakav danas funkcionira zahtijeva da država koja odgovara na prijetnju ili upotrebu sile pokaže da je krajnost situacije značila da bi bilo posve nerazumno očekivati od države koja odgovara samoobranom da pokuša poduzeti nenasilne mjere rješavanja.²⁵¹ Drugim riječima, prisilni odgovor mora biti posljednje sredstvo u smislu da nije postojala nikakva praktična ili razumna alternativa. Kriterij nužnosti proceduralno ne zahtijeva da se prvo pokušaju druge mjere – na primjer pregovori, iako, ako je takav pokušaj učinjen i ipak ne uspije, to može biti pokazatelj nužnosti prisilnog odgovora.²⁵²

²⁴³ Seršić M., *Agresija, Samoobrana i Anticipatorna samoobrana*, op.cit., str. 282.

²⁴⁴ *Ibid.*

²⁴⁵ *Ibid.*

²⁴⁶ *Ibid.*, str. 283.

²⁴⁷ V. više u: Green, A., J., *Docking the Caroline: Understanding the Relevance of the Formula in Contemporary Customary International Law Concerning Self Defence*, *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 14., 2006.

²⁴⁸ Gardam, J., *Necessity, Proportionality and the Use of Force by States*, Cambridge University Press, 2004, str. 6 i 11.

²⁴⁹ Primjer je izraelski napad na irački reaktor u gradnji iz 1981. godine koji je pravdan nužnošću da se ukloni nuklearna prijetnja opstanku Izraela budući da je taj reaktor trebao poslužiti za izradu nuklearnih bombi cilj kojih je trebao biti Izrael. V. više u: Seršić, op.cit., str. 273.

²⁵⁰ Dinstein Y., op.cit., str. 187.

²⁵¹ Ruys T., op.cit., str. 95-98.

²⁵² Dinstein Y., op.cit., str. 232.

U konačnici, sila mora biti jedina razumna opcija koju država može poduzeti kako bi ublažila oružani napad. Što se tiče zahtjeva razmjernosti, prema Davidu Kretzmeru, uobičajena je zablude da se ona odnosi na proporcionalnost razmjera između napada na koji se odgovara i napada kao odgovora.²⁵³ Međutim, ova koncepcija proporcionalnosti ne odražava se u državnoj praksi, niti predstavlja većinsko stajalište u akademskim komentarima, već se umjesto nje, zahtjev proporcionalnosti odnosi na potrebu da država djeluje na način koji je razmjernan utvrđenoj obrambenoj nužnosti. To znači da primijenjena sila ne smije biti pretjerana s obzirom na cilj ublažavanja ili odbijanja napada na koji se odgovara. Država može upotrijebiti silu koja god je potrebna (u smislu razmjera ili sredstva) za otklanjanje napada, ali ne više od toga.²⁵⁴ Na kraju, važno je imati na umu da su kriteriji nužnosti i proporcionalnosti iznimno fleksibilni i kontekstualno specifični kriteriji koji se temelje na opsegu, odnosno na pojmovima prihvatljivosti i razumnosti.²⁵⁵ Nužnost ili proporcionalnost bilo koje obrambene upotrebe sile bit će ovisna o trenutnim okolnostima. Kao rezultat toga, mnogo ovisi o tome da li druge države prihvaćaju zahtjev države koja koristi pravo da je njezin odgovor bio razuman uzeti to kao zadnje sredstvo koje nije bilo pretjerano u odnosu na tu potrebu za djelovanjem. Treba napomenuti da povrh tri primarna kriterija oružanog napada postoje još dva sekundarna pravna zahtjeva za samoobranu. Oba ova dodatna zahtjeva navedena su u članku 51. i odnose se na međuodnos između prava na samoobranu i kolektivnog sigurnosnog mehanizma uspostavljenog Poveljom UN-a. Prvo, članak 51. predviđa da o mjerama koje poduzimaju članice u izvršavanju prava na samoobranu moraju odmah izvijestiti Vijeće sigurnosti. Međutim, ova obveza je materijalne prirode, jer je općenito prihvaćeno da nepodnošenje prijave samo po sebi ne pretvara inače zakonitu upotrebu sile u samoobrani u protupravnu.²⁵⁶ Drugo, članak 51. također navodi da se pravo na samoobranu može ostvarivati samo dok Vijeće sigurnosti ne poduzme mjere potrebne za održavanje međunarodnog mira i sigurnost. Ova tzv. *klausula jedinstva*²⁵⁷ zahtijeva da država koja se brani mora odustati od samoobrane nakon što je Vijeće sigurnosti poduzelo akciju kao odgovor na oružani napad na nju.

²⁵³ Kretzmer, D., *The Inherent Right of Self-Defence and Proportionality in Jus ad Bellum*, 2013., 24 *European Journal of International Law*, str. 235 i 237.

²⁵⁴ Seršić M., *op.cit.*, str. 284.

²⁵⁵ Gardam, J., *op.cit.*, str. 21.

²⁵⁶ Dinsten Y.: *op.cit.*, str. 239-241. Za suprotno mišljenje vidi: Bowett, D. W., *Self-Defence in International Law*, Manchester University Press, 1958, str. 197-199. Bowett je tvrdio da se pravo na samoobranu može aktivirati i u slučaju ako država pretrpi ekonomsku agresiju koja ne uključuje stvarnu upotrebu sile.

²⁵⁷ Ovaj naziv koristio je Ruys, T., *op.cit.*, str. 74.

5.1.1 Vrste samoobrane

Samoobrana može biti individualna ili kolektivna što je potvrdio i Institut za međunarodno pravo koji je u svojoj rezoluciji iz 2007. godine naveo da članak 51. Povelje UN-a, dopunjen međunarodnim običajnim pravom, regulira ostvarivanje prava na individualnu i kolektivnu samoobranu.²⁵⁸ Međunarodni sud u predmetu Nikaragva istaknuo je svoje mišljenje i potvrdio formulaciju članka 51. Povelje koji ukazuje da prirodno pravo koje svaka država ima u slučaju oružanog napada, obuhvaća i kolektivnu i individualnu samoobranu, kao i da sama Povelja svjedoči o postojanju prava kolektivne samoobrane u međunarodnom običajnom pravu.²⁵⁹ Prirodno pravo na kolektivnu samoobranu kako je navedeno u članku 51. omogućuje državama žrtvama da dobiju pomoć od drugih država u odgovoru na oružani napad i njegovo odbijanje. Da bi predstavljao legitiman čin kolektivne samoobrane, moraju biti ispunjeni svi uvjeti za ostvarivanje prava pojedine države na samoobranu, zajedno s dodatnim zahtjevom, a to je da država žrtva mora zatražiti pomoć. Ne postoji priznato pravo države treće strane da jednostrano intervenira u unutarnjim sukobima gdje se radi o pravu određene skupine unutar druge države na samoodređenje. Ugovori o kolektivnoj obrani, kao što je onaj Sjevernoatlantskog saveza iz 1949²⁶⁰, Ugovor iz Rija iz 1948²⁶¹, Ugovor o sigurnosti između Australije, Novog Zelanda i SAD-a iz 1951²⁶² i drugi slični međunarodni ugovori, sami po sebi ne daju osnovu za upotrebu sile izvan granica države. Takvi sporazumi jednostavno uspostavljaju obvezu među strankama da se uključe u kolektivnu samoobranu kako to zahtijevaju određene situacije i osiguravaju okvir kroz koji se takve mjere trebaju poduzeti.²⁶³ Iz perspektive međunarodnog prava, pravna osnova za uključivanje u mjere koje uključuju upotrebu vojne sile izvan njezinih granica i dalje mora biti opravdana potreba za kolektivnom samoobranom ili odobrenje Vijeća sigurnosti za upotrebom sile. Primjerice, SAD su sklopile bilateralne sporazume o vojnoj pomoći s brojnim zemljama diljem svijeta.²⁶⁴ Ovo nisu sporazumi o obrani i stoga ne nameću nikakvu obvezu od strane SAD-a da stanu u obranu druge

²⁵⁸ Institut de droit International, *Present problems of the use of armed forces in International law – self-defence*, Resolution, 10th Commission, Santiago, 2007.

²⁵⁹ Nicaragua, *op.cit.*, par. 193.

²⁶⁰ Zakon o potvrđivanju Sjevernoatlantskog ugovora, Narodne novine, Međunarodni ugovor, broj 3/2009.

²⁶¹ Međuamerički ugovor o uzajamnoj pomoći (tzv. Ugovor iz Rija) iz 1948.

²⁶² The Australia, New Zealand and United States Security Treaty (ANZUS Treaty) from 1951.

²⁶³ Npr. Ugovor iz Rija u svom čl. 3 kaže sljedeće: “Ugovorne strane su suglasne da će se oružani napad bilo koje države usmjeren protiv američke države smatrati napadom protiv svih američkih država i, sukladno tome, svaka od ugovornih stranaka će poduzeti radnje potrebne u vršenju prirodnog prava na individualnu ili kolektivnu samoobranu koja je propisana u članku 51. Povelje. Na zahtjev stranke ili stranaka koje su izravno napadnute i do odluke nadležnog tijela Organizacije američkih država, svaka od ugovornih strana može odrediti mjere u skladu s načelom solidarnosti. Nadležno tijelo će se susresti bez odgode kako bi ispitalo poduzete mjere i kako bi se složilo oko mjera kolektivnog značaja koje se trebaju poduzeti.”

²⁶⁴ Za primjere nekih ugovora v. poveznicu: <https://2009-2017.state.gov/s/l/treaty/collectivedefense/>

države potpisnice u bilo kojoj situaciji. Štoviše, takvi sporazumi, kao i ugovori o kolektivnoj obrani ne daju sami po sebi pravnu osnovu za upotrebu vojne sile ako se ne ispune posebne pretpostavke. Nakon stupanja na snagu Povelje UN, mnogi autori smatrali su da doktrina preventivne samoobrane priznata u predmetu *Caroline* ne vrijedi zbog opće zabrane upotrebe sile i dužnosti država da se suzdržavaju od prijetnje silom ili upotrebe sile u skladu s Poveljom.²⁶⁵ Kao i kod “*klasične*” samoobrane, bit preventivnog udara je otklanjanje neposredno prijetjećeg napada. Ako postoji nedvojbeno saznanje o neposredno prijetjećem oružanom napadu, koji se može otkloniti preventivnom akcijom, a nužnost te akcije je hitna, neodoljiva i ne ostavlja mogućnost izbora niti vrijeme za razmišljanje, ne čini se logičnim da pravo obvezuje čekati da se npr. zbog napada dalekometnim projektilima koji su spremni za lansiranje izgube životi i izvrše velika razaranja da bi se tek onda stekli uvjeti za primjenu prava na samoobranu. Navedeni uvjeti zaista situaciju maksimalno približavaju karakteristikama aktualnog oružanog napada.²⁶⁶ Danas postoji konsenzus prema kojemu neposredna prijetnja od oružanog napada predstavlja osnovu za upotrebu sile u okviru korištenja prava na samoobranu prema odredbama Povelje. Takav stav potvrđen je i od strane glavnog tajnika UN-a u Izvješću Općoj skupštini 2005. godine.²⁶⁷

Pri čitanju literature koja se odnosi na samoobranu vidimo da se spominje nekoliko pojmova koji na prvi pogled imaju slično značenje. Radi se o anticipatornoj, preventivnoj i preemptivnoj samoobrani. Radi se o različitim terminima koji imaju različit sadržaj. Tako se pojam anticipatorne (preventivne) samoobrane (*eng. anticipatory self-defence*) može najbolje opisati po primjeru napada Izraela na irački nuklearni reaktor u gradnji. Država postupa u anticipatornoj samoobrani kada postoji opasnost od napada druge države u neposrednoj budućnosti pa bi stoga čekanje na napad bilo pogubno za tu državu. Zanimljivo je da se Međunarodni sud nikad nije očitovao o dopustivosti ovakve vrste samoobrane, ali je osudio izraelski napad na postrojenja. Isto tako, možemo zaključiti da se radi o proširenoj verziji članka 51. Povelje. Pojmove anticipatorne (ili preemptivne odnosno preventivne) samoobrane ne valja koristiti kao sinonime za ono što Dinstein²⁶⁸ naziva „*interceptivnom*“ samoobranom, a o kojoj je riječ kada do djelovanja u samoobrani dolazi u trenutku kada je napad već započeo. O takvoj bi samoobrani bila riječ da je primjerice Izrael tijekom otpočinjanja Šestodnevnog rata oružano djelovao protiv zrakoplova egipatske i sirijske vojske koji su već (hipotetički gledano) poletjeli

²⁶⁵ Seršić M., *op.cit.*, str. 283.

²⁶⁶ *Ibid*, str. 284.

²⁶⁷ UNGA RES, Report of the Secretary-General: In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for all, 2005 (A/59/2005.).

²⁶⁸ Dinstein, Y., *op.cit.*, str. 20.

te krenuli u ratno djelovanje. S druge strane, pojam anticipatorne ili preventivne samoobrane je onaj kojim se pokušava spriječiti predstojeći napad za koji je izvjesno da će se dogoditi.²⁶⁹ On se najčešće upotrebljava kao termin za ono što je dopušteno u predmetu Caroline. Kao i kod bilo kojeg oblika samoobrane, načela nužnosti i proporcionalnosti služe za obvezu djelovanja države. Zabrinutost oko proširenja anticipativne samoobrane kao izgovora za odmazdu ili preventivne radnje nije ublažena suvremenom upotrebom. Stoga je Institut za međunarodno pravo je u svojoj rezoluciji iz 2007. godine²⁷⁰ naveo da pravo na samoobranu za državu koja je meta napada nastaje u slučaju stvarnog ili očigledno neposrednog oružanog napada.²⁷¹ U Nacionalnoj sigurnosnoj strategiji iz 2002. godine SAD je poduzeo korak prema onome što neki smatraju značajnim proširenjem doktrine upotrebe sile s anticipativne samoobrane na preventivnu, a koje je osnaženo u Nacionalnoj sigurnosnoj strategiji iz 2006. godine na slijedeći način; *...u skladu s dugotrajnim načelima samoobrane ne isključujemo upotrebu sile prije nego li dođe do napada, usprkos postojanju neizvjesnosti glede vremena i mjesta neprijateljskog napada ... Razlozi našeg djelovanja bit će jasni, sila odmjereni, a ciljevi pravedni.*²⁷² Tzv. Bushova doktrina²⁷³ preventivne samoobrane preinačila je pravo samoobrane utemeljeno na nešto drugačijem shvaćanju. Zaključeno je da što je veća prijetnja, veći je rizik od nedjelovanja i to je uvjerljiviji razlog za poduzimanje radnji potrebnih za obranu, čak i ako postoji nesigurnost u vidu vremena i mjesta neprijateljskog napada te će SAD, kako bi spriječio takve čine, ako bude potrebno, djelovati preventivno.²⁷⁴ Nacionalna sigurnosna strategija iz 2010., sugerirala je moguće odmicanje od Bushove doktrine, budući da se u njoj spominje kako je upotreba sile ponekad neophodna, ali da će SAD iscrpiti sva druga sredstva mirnog načina rješavanja sporova prije upotrebe sile kad god je to moguće i da će pažljivo odvagnuti troškove i rizike djelovanja u odnosu na troškove i rizike nedjelovanja.²⁷⁵ Štoviše, prema Strategiji iz 2010. godine kada je sila neophodna SAD će tražiti široku međunarodnu potporu, surađujući s, primjerice, NATO-om i Vijećem sigurnosti.²⁷⁶ Ipak, Obamina administracija tvrdila je da SAD mora zadržati pravo jednostranog djelovanja ako je to potrebno za obranu američkih interesa,

²⁶⁹ Weller, Marc (ur.), *op.cit.*, str. 662.

²⁷⁰ International Law Institute Resolution 10A on self-defence from 2007. art. 3.

²⁷¹ Kretzmer, *loc.cit.*

²⁷² Gray, C., *International Law and the Use of Force*, Oxford University Press, 2018, str. 251.

²⁷³ V. više u: Dolan, C. J., *American Diplomacy Journal*, Vol. IX., No 2., 2004. Dostupno na poveznici: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/ad/ad_v9_2/doc01.html.

²⁷⁴ The National Security Strategy of the United States of America, 2002, str. 15. Dostupna je na poveznici: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf> (pregledano 2. veljače 2024.).

²⁷⁵ The White House, *The National Security Strategy Of The United States Of America*, 2010, str. 22. Dostupno na poveznici: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf (pregledano 2. veljače 2024.).

²⁷⁶ *Ibid.*

ali će se također nastojati pridržavati međunarodnih standarda prilikom odlučivanja o upotrebi sile.²⁷⁷ Strategija nacionalne sigurnosti iz 2015. odražava standard Strategije iz 2010. godine te utvrđuje da će SAD koristiti vojnu silu jednostrano ako je potrebno, kada to zahtijevaju američki nacionalni interesi, kad su ljudi ugroženi i životi u opasnosti te kad je sigurnost saveznika ugrožena.²⁷⁸ Suvremeni „pravni test neizbježnosti“, u skladu s gore navedenim, možda je najbolje artikulirao profesor Michael Schmitt. On je izjavio da je apsurdno da bi države trebale čekati da prime „prvi udarac“ kad se mogu efektivno obraniti tako da djeluju preventivno. Države mogu legalno upotrijebiti silu prije napada, u trenutku kada: (1) dokazi pokazuju da će neprijatelj neminovno pokrenuti oružani napad, i (2) kada bi odgađanje preventivnog udara ugrozilo sposobnost branitelja da uspostavi smislenu obranu.²⁷⁹ Preventivna samoobrana korištena za suzbijanje prijetnje koja nije neposredna, nije dopuštena prema međunarodnom pravu. Mnoge države imaju veći strah od oružanih napada koje pokreću nedržavni akteri nego od napada koje pokreću države. U vrijeme pisanja Povelje UN-a, ali i rezolucije o definiciji agresije u Općoj skupštini međunarodnim su se odnosima smatrali isključivo odnosi između država kao tada jedinih priznatih subjekata međunarodnog prava. Neki međunarodni pravници smatrali su da bi ograničavanje prava na samoobranu isključivo protiv oružanih napada od strane države značilo stavljanje terorističkih skupina kao nedržavnih aktera u privilegirani položaj koji bi im omogućio poduzimanje prekograničnih oružanih napada, bez omogućavanja državama da na to odgovore u granicama dopuštenim međunarodnim pravom.²⁸⁰ Države mogu koristiti silu u samoobrani protiv terorističkih organizacija kao nedržavnih aktera što je potvrđeno u Rezoluciji Instituta za međunarodno pravo iz 2007. gdje se navodi da ukoliko je napad pokrenut sa područja izvan jurisdikcije bilo koje države, utoliko država koja je pretrpjela napad može iskoristiti svoje pravo na samoobranu protiv tih nedržavnih aktera, kao što je npr. uništenje broda sa teroristima koje se nalazi na otvorenom moru.²⁸¹ Pored toga, država iz koje je pokrenut napad nedržavnih aktera ima obvezu surađivati s državom koja je meta napada.²⁸² U slučaju da država iz koje teroristi upotrebljavaju silu ne surađuje s državom metom potrebno je uzeti sve okolnosti slučaja da bi država meta mogla koristiti samoobranu. Propisi koji

²⁷⁷ *Ibid.*

²⁷⁸ The White House, The National Security Strategy Of The United States Of America, 2015. str. 8. Dostupno na poveznici: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf (pregledano 2. veljače 2024.).

²⁷⁹ Schmitt, N., M., *Preemptive Strategies in International Law*, 24 Michigan Journal of International Law, 2003, str. 535.

²⁸⁰ Wolfrum, R., *The attack of September 11, 2001, the war against Taliban and Iraq: Is there a need to reconsider International Law on Recourse to force and the rules in armed conflict?*, Max Planck Yearbook of United Nations Law, 2003, str. 35-36.

²⁸¹ *loc. cit.*, par. 10 (ii).

²⁸² Gardam, J., *loc. cit.*

reguliraju oružane napade nedržavnih aktera nisu uređeni, ali je npr. SAD izjavio da se pravo na samoobranu iz članka 51. odnosi na svaki oružani napad, uključujući i napade nedržavnih aktera.²⁸³ Mnogi znanstvenici temelje zakonitost prekograničnih napada na nedržavne aktere na tome hoće li se država domaćin obračunati s nedržavnim akterima koji pokreću oružane napade s njezinog teritorija.²⁸⁴ Neki znanstvenici smatraju da država žrtva treba ispuniti veći teret dokazivanja za kriterije koji utvrđuju zakonitost upotrebe sile u samoobrani.²⁸⁵ Nekoliko zemalja, uključujući SAD, navelo je standard nemoći i nevoljnosti kao opravdanje za upotrebu sile u Siriji u samoobrani od tzv. Islamske države 2014. godine. Nakon napada na Svjetski trgovački centar 11. rujna 2001., Vijeće sigurnosti donijelo je, već sljedećeg dana, Rezoluciju 1368.²⁸⁶ Ova je rezolucija izričito priznala prirodno pravo SAD-a na individualnu ili kolektivnu samoobranu u skladu s člankom 51. Povelje UN-a protiv terorističkih (nedržavnih) subjekata koji su počinili te terorističke napade. Međunarodna zajednica na čelu s UN-om usredotočila je svoje djelovanje na određivanje prisilnih mjera prema nedržavnim akterima, među kojima središnje mjesto zauzimaju upravo terorističke organizacije i pojedinci kao njihovi članovi, kao glavna i sve brže rastuća prijetnja međunarodnom miru i sigurnosti.²⁸⁷ Osnova za upotrebu sile SAD-a nazvana „*Operation enduring freedom*“ bilo je pravo na individualnu ili kolektivnu samoobranu iz članka 51. Mnogi pisci tvrde da navedena rezolucija signalizira promjenu u kojoj se priznaje pravo na samoobranu od nedržavnih aktera, čak i ako Povelja UN-a to izvorno nije predviđala. Snage SAD-a uključene u misiju Međunarodnih sigurnosnih snaga za potporu u Afganistanu (ISAF) u sklopu Organizacije Sjevernoatlantskog saveza (NATO) djelovale su prema Rezoluciji Vijeća sigurnosti UN-a 2011²⁸⁸ koja ovlašćuje države članice koje sudjeluju u ISAF-u i da poduzmu sve potrebne mjere u ispunjenju svog mandata. Mandat ISAF-a prema Rezoluciji Vijeća sigurnosti bila je pomoć afganistanskoj vladi u poboljšanju sigurnosne situacije i izgradnji vlastitih sigurnosnih sposobnosti. Dakle, snage koje su djelovale unutar misije ISAF to su činile legalno na temelju rezolucije Vijeća sigurnosti, dok su snage koje djeluju unutar Operacije *Enduring Freedom* to činile na temelju prava na samoobranu.

²⁸³ Department of Defence, Law of War Manual LoW Manual, Office of General Counsel, Department of Defence, Updated, July 2023., str. 48., par. 1.11.5.4. Cijeli priručnik dostupan je na poveznici: <https://media.defense.gov/2023/Jul/31/2003271432/-1/-1/0/DOD-LAW-OF-WAR-MANUAL-JUNE-2015-UPDATED-JULY%202023.PDF> (pregledano 3. veljače 2024.).

²⁸⁴ Deeks, A., *Unwilling or Unable: Toward a Normative Framework for Extra-Territorial Self-Defense*, 52 Virginia Journal of International Law, 2012, str. 502.

²⁸⁵ Schmitt, N., M., *Responding to Transnational Terrorism Under the Jus Ad Bellum: A Normative Framework*, 56 Naval Law Review, 2008, str. 39.

²⁸⁶ Rezolucija Vijeća sigurnosti S/1368 (2001).

²⁸⁷ Lapaš, D., Rusan R., N., *Sankcioniranje terorizma u sustavu Ujedinjenih naroda*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti, vol. IX, 2018, str. 35.

²⁸⁸ S/RESS/2011 on extension of the authorization of the International Security Assistance Forces in Afganistan.

U borbi protiv međunarodno protupravnih čina počinjenih od strane terorističkih organizacija postojećim međunarodnim pravom predviđen je okvir dopuštenog djelovanja i to putem sustava kolektivne sigurnosti, odnosno Glave VII. Povelje prema kojoj Vijeće sigurnosti ima najvažniju ulogu u održavanju međunarodnog mira i sigurnosti.²⁸⁹ Spominjući terorističke čine samo kao prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti što je vidljivo u nekim rezolucijama²⁹⁰, Vijeće sigurnosti ipak je odvojilo ograničeno pravo na samoobranu, od prava na upotrebu sile u kontekstu borbe protiv terorizma, u smislu odredbi čl. 39. i 42. Povelje UN-a.²⁹¹ To se može iščitati po formulacijama iz npr. Rezolucije S/Res/1368 iz koje je vidljiva spremnost Vijeća sigurnosti da *“poduzme sve potrebne mjere kako bi odgovorilo na terorističke napade 11. rujna 2001. te suzbilo sve oblike terorizma, sukladno svojim obvezama prema Povelji UN-a”*.

5.1.2. Tumačenje samoobrane u presudama Međunarodnog suda

Od predmeta Nikaragva Međunarodni sud tumačio je oružani napad u članku 51. Povelje UN-a na način da on ne uključuje nedržavne aktere jer oni ne djeluju u ime države. U predmetu Krfskog tjesnaca Sud je naveo da je obveza svake države ne dopustiti da se njezin teritorij svjesno koristi za djela suprotna pravima drugih država.²⁹² Međutim, ne postoji odgovarajuće pravo na narušavanje suvereniteta i teritorijalnoga integriteta države domaćina, ako ta država ne ispuní svoje obveze. U predmetu Teheran Consular Case iz 1980. godine, Međunarodni sud je smatrao da država, ako ima obvezu, mora poduzeti odgovarajuće mjere kako bi zaštitila interese druge države dok ona ima sredstva za to. Ako država u potpunosti ne ispuní svoje obveze, ona snosi međunarodnu odgovornost.²⁹³ Međunarodni sud je istaknuo obvezu navedenu u predmetu Teheran Consular Case kao međunarodno običajno pravo u presudi u predmetu Armed Activities Case (2005.).²⁹⁴ Nadalje, Međunarodni sud je u Savjetodavnom mišljenju o Izraelskom zidu (2004.) smatrao da ako se napad nedržavnih aktera ne može pripisati državi domaćinu, upotreba sile u samoobrani od strane države žrtve bez pristanka države domaćina je nezakonita i stoga se ne može opravdati tvrdnjom da država domaćin ne želi ili ne može pomoći.²⁹⁵ Nedostatak koncepta obvezujućeg presedana (*stare*

²⁸⁹ Rusan, R., N., *Upotreba oružane sile kao odgovor na terorističke napade u kontekstu samoobrane*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2018, str. 606.

²⁹⁰ Vidi rezolucije Vijeća sigurnosti, npr: UN Doc. S/RES/1438 (2002), 1450 (2002), 1530 (2004), 2170 (2014), 2199(2015).

²⁹¹ Rusan R., N., *op.cit.*, str. 607.

²⁹² The Corfu Channel Case, *op.cit.*, str. 22.

²⁹³ United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran (United States of America v. Iran), ICJ Reports 1980, par. 56-68.

²⁹⁴ Congo v Uganda, *op.cit.*, par. 162.

²⁹⁵ Wall advisory opinion, *op.cit.*, par. 138-140.

decisis) u odnosu na Sud propisan je u članku 59. Statuta Međunarodnog suda koji propisuje da odluke Suda nemaju obvezujuću snagu, osim između stranaka i u odnosu na točno određeni slučaj.²⁹⁶ Iako sudska praksa nije prožeta snagom obvezujućeg presedana, presude Međunarodnog suda razmatraju države, znanstvenici, pravni savjetnici i drugi. Štoviše, sam Sud oslanja se na vlastitu sudsku praksu kada osporava presude i često se u svojim presudama poziva na prethodne predmete²⁹⁷, a neprekinuti niz jednakih presuda često dovodi do nastanka običajnog prava.

5.1.3. Doktrina nevoljnosti ili nemoći

Doktrina nevoljnosti ili nemoći (*eng. unwilling or unable doctrine*) općenito se opisuje kao pravo države žrtve da se uključi u ekstrateritorijalnu samoobranu kada država domaćin ne želi ili nije u stanju poduzeti mjere za otklanjanje prijetnje koju predstavljaju nedržavni akteri koji se nalaze na teritoriju države domaćina, čime se zaobilazi potreba za pristankom za upotrebom sile u samoobrani od strane države domaćina.²⁹⁸ U svom najjednostavnijem obliku ova doktrina se može prikazati na slijedeći način. Država A bila je žrtva oružanog napada. Napad je izveo određeni neteritorijalni subjekt na teritoriju države B, odnosno države domaćina. Prema ovoj doktrini, država A mora dokazati da država B ne želi ili nije u stanju poduzeti mjere protiv neteritorijalnog subjekta kako bi imala pravo napasti ih u samoobrani unutar granica države B. Potrebno je imati na umu da ako je država B izvršila napad, država A imala bi neosporno pravo na samoobranu prema članku 51. Povelje UN-a.²⁹⁹ Tako se stvara kolizija između dva temeljna načela međunarodnog prava. Prvo, teritorijalni integritet države domaćina isključuje svaki ulazak u teritorij te države bez njezina bez pristanka. Drugo, država žrtva ima prirodno pravo na samoobranu kako bi se zaštitila. Ovu doktrinu treba promatrati kao *ultima ratio* koja se koristi kada su iscrpljena sva miroljubiva sredstva prije upotrebe sile protiv nedržavnog aktera na teritoriju države domaćina. Ako ova doktrina pruža iznimku od strogog pravila iz članka 2. st. 4. Povelje UN-a, treba je shvatiti kao proširenje opsega pravila iz članka 51. Povelje UN-a i kao opravdanje samoobrane kroz međunarodno običajno pravo.³⁰⁰ Povelja UN-a ne daje nikakve smjernice za ovu doktrinu³⁰¹, a mnogi znanstvenici, poput Deeksa³⁰² i

²⁹⁶ Statut Međunarodnog suda, čl. 59.

²⁹⁷ Murphy, D., S., *What a Difference a Year Makes: The International Court of Justice's 2012 Jurisprudence*, Journal of International Dispute Settlement, 2013.

²⁹⁸ Williams, D., G., *Piercing the Shield of Sovereignty: An Assessment of the Legal Status of the Unwilling or Unable Test*, University of New South Wales Law Journal 36, 2013.

²⁹⁹ Deeks, A., *op.cit.*, str. 12.

³⁰⁰ Travalio, G., Altenburg, J., *Terrorism, State Responsibility, and the Military Use of Force*, Chicago Journal of International Law, Volume 4., Number 1, Article 9, 2003., str. 113.

³⁰¹ Williams, D., G., *op.cit.*, str 625.

³⁰² Deeks, A., *loc.cit.*

Williamsa³⁰³, pozivaju se na test nevoljnosti, odnosno nemoći kao skup kriterija i zahtjeva koje je potrebno ispuniti kako bi se doktrina mogla koristiti legitimno. Nažalost, čak i ovim smjernicama nedostaje određeni stupanj jasnoće potreban za rješavanje rasprave.³⁰⁴ Čini se da je najvjerojatnija situacija u kojoj se treba pozvati na doktrinu kada država domaćin nije voljna kontrolirati svoj teritorij, bez obzira na to ima li ili ne sredstva za to. Stoga, ako je država domaćin voljna ukloniti nedržavnog aktera, malo je vjerojatno da će se aktivirati doktrina. To je također slučaj kada je država voljna, ali ne može nadzirati nedržavne aktere koji pokreću napade s njezinog teritorija. U tom će slučaju država domaćin najvjerojatnije pristati da država žrtva upotrijebi silu unutar njezinih granica. Stoga je nespremnost i neefektivnost države domaćina ključna za tumačenje doktrine, a ne nesposobnost suočavanja s prijetnjom.³⁰⁵ Pristanak ili suradnja države domaćina mora se uzeti u obzir pri ocjenjivanju njezine nespremnosti ili nesposobnosti da se nosi s nedržavnim akterom. Prema Deeksu, od države domaćina se mora tražiti da poduzme radnje s ili bez pomoći drugih država, otvarajući mogućnost dopuštanja ulaska snaga države žrtve na njezin teritorij. Ako država domaćin ne pristane ili ne surađuje s tim, to bi se moglo ocijeniti kao nespremnost.³⁰⁶ Međutim, prema Williamsu to možda neće biti dovoljno da se izbjegne vojna prisutnost države žrtve. Ako država domaćin nema kapacitete nositi se s nedržavnim akterima, može se smatrati nesposobnom unatoč svojoj volji.³⁰⁷ Ova doktrina je kontroverzna jer riskira favoriziranje države žrtve bez dovoljnog interesa države domaćina. Šire izgleda za mir i sigurnost također treba uzeti u obzir kada se raspravlja o ovome.³⁰⁸ Nemogućnost može ovisiti o čimbenicima kao što su nedostatak kontrole nad teritorijem s kojeg djeluju nedržavni akteri ili/i nedostatak kapaciteta provedbe propisa.³⁰⁹ U skladu s doktrinom, država žrtva imala bi tada pravo djelovati protiv nedržavnog aktera kako bi postigla ono što država domaćin nije mogla.³¹⁰ Ukratko, detalji primjene testa ostaju nejasni i teško ih je utvrditi. Što se tiče porijekla ovog testa, Deeks tvrdi da ono potječe iz propisa kojim se uređuje pravilo o neutralnosti, točnije V. Haške konvencije.³¹¹ Ova konvencija propisuje da je teritorij neutralne države nepovrediv i da je zaraćenim stranama u

³⁰³ Williams, D.G., *loc.cit.*

³⁰⁴ *Ibid*, str. 625.

³⁰⁵ Hakimi, M., *Defensive Force Against Non-state actors: The State of Play*, 91 International Law Studies, Stockton Center for the Study of International Law, 2015, str. 12-13.

³⁰⁶ Deeks, A., *op.cit.*, str. 519.

³⁰⁷ Williams, D. G., *op.cit.*, str. 525-527.

³⁰⁸ *Ibid*, str. 148.

³⁰⁹ *Ibid*, 525-527.

³¹⁰ Dinstein, Y., *op.cit.*, str. 216.

³¹¹ Deeks, A., *op.cit.*, str. 497.

sukobu zabranjeno premještati trupe na teritorij neutralne države.³¹² S druge strane, otpor neutralne države, čak i primjenom sile, koji bi povrijedili njezinu neutralnost ne mogu se smatrati neprijateljskim činima.³¹³ Štoviše, Deeks se poziva na situacije u kojima jedna zaraćena stranka, na čiju štetu druga zaraćena stranka narušava teritorij neutralne države, može pribjeći upotrebi sile na teritoriju neutralne države kako bi zaustavila razna kršenja.³¹⁴ Naprotiv, Williams tvrdi da se podrijetlo testa može pronaći u zahtjevu međunarodnog običajnog prava da je upotreba sile u samoobrani nužna te ako je država domaćin voljna i sposobna nositi se s prijetnjom protiv države žrtve od strane nedržavnog aktera, trebalo bi se smatrati nepotrebnim koristiti samoobranu za državu žrtvu.³¹⁵ Kada se ostavi po strani pitanje nepostojanja pravne definicije, država žrtva koja se poziva na doktrinu također se suočava s teretom dokazivanja da su zahtjevi iz članka 51. ispunjeni.³¹⁶ Ovo uključuje pitanje o tome na kome leži teret dokazivanja nevoljnosti ili nesposobnosti države domaćina. Deeks zaključuje da nema dovoljno objašnjenja i treba ga pojačati zahtjevima i kriterijima.³¹⁷ Unatoč tome, države su se pozivale na doktrinu kada su opravdavale svoju upotrebu sile u ekstrateritorijalnoj samoobrani protiv nedržavnih aktera. Unatoč slabostima testa, autori poput Deeksa, Williamsa i Dinsteinia pokušali su predložiti neke parametre koji bi bili zadovoljeni kako bi se država žrtva zakonito pozvala na ovu doktrinu. Dani su slijedeći prijedlozi kako bi se doktrina učinila dostatnijom, a koja bi se bavila pitanjem neravnoteže. Prvo, doktrina bi se morala temeljiti na pravilima o samoobrani prema članku 51. Povelje. Drugo, ekstrateritorijalna upotreba sile mora biti odgovor na oružani napad, a on mora biti pokrenut ili potpomognut s teritorija države domaćina čiji će teritorijalni integritet biti povrijeđen. Treće, upotreba sile mora biti u skladu s člankom 51. Povelje i međunarodnim običajnim pravom pri čemu mora biti nužna, razmjerna i trenutna, a meta mora biti nedržavni akter kako bi se zaustavio oružani napad, s time da Vijeće sigurnosti mora biti obaviješteno u skladu s člankom 51. Povelje. To bi dovelo do neke vrste nadzora nad ponašanjem od strane države žrtve. Četvrto, upotreba sile mora biti posljednje sredstvo odnosno ultima ratio. Osim toga, država žrtva mora dokazati da država domaćin ne želi ili nije u stanju sama ukloniti prijetnju. Država žrtva morala bi upotrijebiti sva moguća diplomatska rješenja. Peto, država domaćin mora prijetnju riješiti u razumnom roku.³¹⁸ Različiti znanstvenici

³¹² Čl. 1. i 2. Konvencije o pravima i dužnostima neutralnih država i osoba u slučaju rata na kopnu iz 1907. godine. Eng. Convention (V) respecting the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land.

³¹³ *Ibid*, čl. 1, 2 i 10.

³¹⁴ Deeks, A., *op.cit.*, str. 499.

³¹⁵ Williams, D. G., *op.cit.*, str. 640.

³¹⁶ Oil Platforms, *op.cit.*, par. 57.

³¹⁷ Deeks, A., *op.cit.*, str. 546.

³¹⁸ *Ibid*, str. 483-550.

raspravljali su o sadržaju doktrine i dovodili u pitanje zakonitost doktrine i može li se povrijediti teritorijalni integritet i suverenitet države u okolnostima koje doktrina propisuje. Mišljenja su, međutim, ipak proturječna.³¹⁹ Prema nekim autorima teritorij države na kojem se nalaze nedržavni subjekti ne sadrži iznimku nepovredivnosti koja se primjenjuje na državu samu po sebi, kao što Glava VII. Povelje dopušta vojne aktivnosti na teritoriju uz pristanak države ili u slučaju postojanja neposredne prijetnje ili napada u tijeku od strane druge države. Prema ovom tumačenju, doktrina se ne može smatrati dijelom postojećeg međunarodnog prava, a primjerice, vojne operacije u Siriji od strane saveznika krše sirijski suverenitet i predstavljaju nezakonitu upotrebu sile protiv te države.³²⁰ Suprotno tome, drugi tvrde da suverenitet i teritorijalni integritet ostavljaju prostor za iznimku u takvim okolnostima u kojima država domaćin ne želi ili nije u stanju sama kontrolirati svoj teritorij te da svaka država ima obvezu osigurati da se njezin teritorij ne koristi za djelovanja drugih država.³²¹ Doktrina nije sadržana u Povelji UN-a ili drugim ugovorima ili na temelju tumačenja Međunarodnog suda.³²² Međutim, postoje neki ugovori, presude Međunarodnog suda i rezolucije Vijeća sigurnosti i Opće skupštine UN-a kojima treba posvetiti dodatnu pozornost kada se raspravlja o zakonitosti ove doktrine. Afrička unija precizirala je u članku 1(c) u Paktu o nenapadanju i zajedničkoj obrani Afričke unije da izraz agresija također uključuje radnje koje provode nedržavni akteri.³²³ Zanimljiv je aspekt da se riječi "*ne žele ili ne mogu*" koriste u članku 17. stavku 1. Rimskog statuta.³²⁴ Iako se Statut odnosi na drugo područje, vrijedi se zapitati može li se pronaći smjernica ili inspiracija u pitanju jus ad bellum. Članak 17. stavak 1. propisuje da će "*... sud utvrditi nedopuštenost predmeta ako predmet istražuje ili kazneno goni država koja ima nadležnost nad njim, osim ako ta država nije voljna ili nije u stanju istinski provesti istragu ili kazneni progon...*" Prema odredbama, kada država ne želi ili nije u stanju istražiti ili procesuirati navodni zločin koji je obuhvaćen Rimskim statutom, Međunarodni kazneni sud može preuzeti nadležnost nad njim. Međunarodni sud je u Savjetodavnom mišljenju o Izraelskom zidu kao i u predmetu o oružanim aktivnostima na teritoriju Konga smatrao da ako se napad nedržavnih aktera ne može pripisati državi domaćinu, upotreba sile u samoobrani od strane države žrtve bez pristanka države domaćina je

³¹⁹ Arimatsu, L., Schmitt N., N., *Attacking Islamic State and the Khorasan Group: Surveying the International Law Landscape*, Columbia Journal Transnational Law Volume 53, Number 1, 2014, str 21.

³²⁰ *Ibid.*

³²¹ *Ibid.*, str. 21-22.

³²² Williams, D., G., *op.cit.*, str. 627-639.

³²³ African Union Non-Aggression and Common Defence Pact, Abuja, 31 January 2005. Više na poveznici: <https://au.int/en/treaties/african-union-non-aggression-and-common-defence-pact> (pregledano 23. siječnja 2024.).

³²⁴ U čl. 17. Statuta propisane su smetnje za pokretanje i vođenje kaznenog postupka. Sud će odlučiti da nema mjesta pokretanju i vođenju postupka ako je „a): slučaj pod istragom ili kaznenim progonom u državi čija su tijela za nj nadležna, osim ako ta država ne želi ili nije u stanju propisno provesti istragu ili poduzeti kazneni progon...”

nezakonita i stoga se ne može opravdati tvrdnjom da država domaćin ne želi ili ne može pomoći.³²⁵

5.2. Uloga Vijeća sigurnosti u održavanju i uspostavi mira i sigurnosti

Vijeće sigurnosti jedan je od glavnih i prema našem mišljenju zasigurno najvažniji organ UN-a. U skladu s člankom 24. Povelje kako bi se osigurala brza i efikasna akcija UN-a, države članice su povjerile Vijeću sigurnosti primarnu odgovornost za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti i usuglasile se da Vijeće sigurnosti djeluje u njihovo ime prilikom izvršavanja svojih nadležnosti u skladu s odredbama Povelje. Prema članku 25. Povelje svi članovi UN-a suglasni su da prihvaćaju i izvršavaju odluke Vijeća sigurnosti. Svaki član UN-a koji nije član Vijeća sigurnosti može, prema odredbama članka 31. Povelje, sudjelovati u raspravi bez prava glasa o svakom pitanju koje se iznese pred Vijeće, i to uvijek kada smatra da se radi o pitanju i interesima koji ih se posebno tiču, čime se provodi staro rimsko načelo *audiatur et altera pars*. Vijeće sigurnosti u skladu s glavom VI. Povelje može donositi rezolucije koje u sebi sadrže preporuke državama da poduzmu određene aktivnosti, ali na temelju te osnove ne može obvezati države da nešto učine. To je ovlašten u skladu s glavom VII. Povelje temeljem koje može donositi rezolucije koje sadrže preporuke ili obvezujuće odluke. Tu odredbu Vijeće sigurnosti koristilo je mnogobrojno puta, počevši s Rezolucijom 84 (1950) koja se odnosila na Koreju, Rezoluciju 221 (1966), 323 (1966), 232 (1968), 399 (1967) i 418 (1977) koje su se odnosile na Južnu Rodeziju, Rezolucije 277 (1970) i 418 (1977) koje su se odnosile na Južnu Afriku. Navedene rezolucije Vijeće sigurnosti usvojilo je do 1990. godine, a nakon toga taj se broj znatno povećao.³²⁶ Nakon napada 11. rujna 2001., Vijeće sigurnosti i Opća skupština usvojile su tri rezolucije, Rezoluciju 1368, Rezoluciju 1373 i Rezoluciju Opće skupštine UN-a 56/1 (2001) kojom se osuđuju napadi na SAD.³²⁷ Sjevernoatlantski savez i Organizacija američkih država pozvali su se na svoje pravo na samoobranu, što je podržalo nekoliko država. Irak je bio jedina država koja je izričito osporila legitimnost vojnog odgovora.³²⁸ Dvije rezolucije Vijeća sigurnosti, 1368 i 1373, obje iz 2001. godine navode da je napad prijetnja međunarodnom miru i sigurnosti. Prema njima, sve države obvezne su uskratiti sigurna utočišta za one koji financiraju, planiraju, podupiru ili počinje teroristička djela i države trebaju spriječiti terorističke organizacije da koriste svoj teritorij u tu svrhu protiv drugih

³²⁵ Wall Advisory Opinion, *op. cit.*, par. 138-140., Armed Activities Case, *op. cit.*, par. 146.

³²⁶ Aust, A., *Handbook of International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, str. 198.

³²⁷ Rezolucija 1368 i 1373 (2001) i Rezolucija Opće skupštine UN-a 56/1 o osudi terorističkih napada na SAD.

³²⁸ Gray, C., *op.cit.*, str. 159.

država.³²⁹ Prema Grayu, rezolucije predviđaju prethodno potvrđivanje Vijeća sigurnosti prava na samoobranu kao odgovor na teroristički napad.³³⁰ Međutim, Murphy se ne slaže, navodeći da se u dvjema rezolucijama nigdje ne spominje da je potrebno ovlaštenje Vijeća sigurnosti za upotrebom sile u Afganistanu.³³¹ Zanimljivo je da su obje rezolucije potvrdile pravo na samoobranu od terorističkih akata.³³² Nakon napada 11. rujna pa do sukoba u Siriji, bilo je radnji za koje se smatralo da prijete međunarodnom miru, ali nije bilo izričitog pozivanja na glavu VII. Povelje.³³³ Na primjer, Izrael je tvrdio nekoliko puta da ima pravo na samoobranu protiv nedržavnih aktera na Bliskom istoku s čijim se mišljenjem međunarodna zajednica nije slagala. Izrael je 2001. godine odgovorio na samoubilački bombaški napad u Haifi zračnim napadom na sirijski teritorij što je većina članica Vijeća sigurnosti osudila i smatrali su to kršenjem međunarodnog prava.³³⁴ Taj čin Izraela nije pridobio podršku za upotrebom sile protiv terorističkih kampova u državi domaćinu.³³⁵ Danas imamo sličnu situaciju na Bliskom istoku koja je započela 7. listopada prošle godine kada su militanti Hamasa ušli u Izrael i izvršili terorističke napade u kojima je ubijeno više od 1.300 osoba, a više od 200 civila je uzeto za taoce. Izrael je uzvratio bombardiranjem pojasa Gaze pozvavši se pri tome na prirodno pravo na samoobranu. S obzirom da se radi o aktivnom sukobu gdje se situacija mijenja iz dana u dan bilo bi vrlo nezahvalno davati ocjenu u ovom trenutku. Osobno smo mišljenja da Izrael nesumnjivo ima pravo na samoobranu, ali da prilikom upotrebe oružane sile nije poštivano jedno od temeljnih načela, a to je načelo proporcionalnosti. Treba spomenuti i da su napadi koje je počinio ISIL pokrenuli pitanje ekstrateritorijalne samoobrane protiv nedržavnih aktera, a još je nekoliko rezolucije usvojeno prema odredbi Poglavlja VII. U Rezoluciji Vijeća sigurnosti 2249 iz 2015. godine napadi 26. lipnja iste godine u Sousseu, Ankari, nad Sinajskim poluotokom, u Bejrutu, u Parizu i drugdje, koje je počinio ISIL, osuđuju se uz napomenu nedržavni akter ima namjeru izvesti daljnje napade.³³⁶ Dva dana nakon napada u Parizu Francuska je pokrenula svoje najveće napade u Siriji ciljajući ISIL u Raqqa.

³²⁹ Rezolucija 1368, op.cit. par. 3, Rezolucija 1373, op.cit., čl. 2(e).

³³⁰ *Ibid.*

³³¹ Murphy D., S., *Terrorism and the Concept of Armed Attack in Article 51 of the UN Charter*, Harvard International Law Journal, Volume 43 Number 1, 2002, str. 44.

³³² *Ibid.*

³³³ Gray, C., op.cit., str. 186-187.

³³⁴ V. više na: <https://press.un.org/en/2003/sc7887.doc.htm> (pregledano 29. veljače 2024.).

³³⁵ Gray, C., op.cit., str. 175.

³³⁶ Farrell, T., *Are the US-led air strikes in Syria legal – and what does it mean if they are not?*, The Telegraph: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11116792/Are-the-US-led-air-strikes-in-Syria-legal-and-what-does-it-mean-if-they-are-not.html>. (pregledano, 19. siječnja 2024.).

5.2.1. Djelovanje Vijeća sigurnosti u slučaju prijetnje i narušenja mira

Što se tiče prinudnih mjera, odnosno akcija u slučaju prijetnje miru, narušenja mira ili čina agresije one su propisane u Glavi VII. Povelje. Prema odredbi članka 39., Vijeće sigurnosti utvrđuje postoji li prijetnja miru, narušenje mira ili čin agresije i daje preporuke o mjerama koje će poduzeti u skladu s člankom 41., a koje ne povlače upotrebu oružane sile i člankom 42. koje zahtijevaju upotrebu oružane sile. Prije toga, odredba članka 40. Povelje ovlašćuje Vijeće sigurnosti da može, kako bi spriječio pogoršanje situacije, prije nego donese preporuke ili odluči o mjerama, pozvati zainteresirane stranke da se podvrgnu mjerama za koje Vijeće sigurnosti smatra da su potrebne, odnosno poželjne. Sukladno odredbama članka 41. određeno je da Vijeće sigurnosti može odlučiti kakve mjere, koje ne povlače upotrebu oružane sile, trebaju biti primjenjene u cilju izvršenja njegovih odluka i može pozvati članove UN-a da primjene mjere koje se mogu sastojati od, npr. djelomičnog prekida ekonomskih odnosa, prometnih, zračnih, pomorskih i drugih veza kao i prekid diplomatskih odnosa. Ukoliko Vijeće sigurnosti smatra da bi takve mjere bile nedovoljne ili neadekvatne, utoliko poseže za člankom 42. temeljem kojeg poduzima akcije potrebne za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti, a koje mogu uključivati demonstracije, blokadu i druge operacije kopnenim, pomorskim i zračnim snagama članova UN-a. Za to ovlaštenje Vijeća sigurnosti za pokretanjem vojne akcije treba napomenuti da odredba članka 42. predviđa djelovanje Vijeća sigurnosti, a ne država članica.³³⁷ Početna misao te odredbe bila je propisana u članku 43. prema kojem su svi članovi UN-a dužni staviti na raspolaganje Vijeću sigurnosti, na njegov poziv i u skladu s posebnim sporazumom ili sporazumima oružane snage, pomoć i olakšice, uključujući i pravo prolaza koje je neophodno radi održavanja mira i sigurnosti. Također, člankom 45. Povelje, da bi se snage UN-a osposobile za poduzimanje hitnih vojnih mjera, članovi održavaju nacionalne kontingente zračnih snaga spremne za zajedničku akciju, a člankom 46. propisano je da planove za primjenu oružane sile izrađuje Vijeće sigurnosti uz pomoć Odbora Vojnog Štaba koji danas više praktički ne postoji i nema nikakvu funkciju. Dozvoljene vojne operacije provode države članice koje odluču dati određeni kontingent svojih oružanih snaga za takvu akciju. Države članice nikad nisu obvezne, već su ovlaštene da to učine i najčešće će država koja ima najveći kontigent snaga u ukupnim međunarodnim snagama i preuzeti upravljanje takvom akcijom. Pored toga, Vijeće sigurnosti može u bilo kojem trenutku povući ovlaštenje za upotrebom sile prema svojoj

³³⁷ Čl. 42. Povelje glasi: „Ako Vijeće sigurnosti smatra da mjere predviđene u članku 41. ne bi odgovarale ili ako se pokazalo da ne odgovaraju, ono može, pomoću zračnih, pomorskih ili kopnenih snaga, poduzeti takvu akciju kakvu smatra potrebnom za održavanje ili uspostavljanje međunarodnog mira i sigurnosti. Ta akcija može obuhvatiti demonstracije, blokadu i druge operacije zračnih, pomorskih ili kopnenih snaga Ujedinjenih naroda.“

procjeni. Primjeri za ovlaštenje Vijeća sigurnosti za upotrebom sile su brojni kao npr. u Somaliji, Ruandi, Albaniji, Istočnom Timoru, Kongu, Liberiji, Libiji i dr. Takva ovlaštenja mogu biti i implicitna, kao što je primjer s Libijom 2011. godine koja je provedena na osnovi implicitnog ovlaštenja danog u rezolucijama Vijeća sigurnosti.³³⁸

Odlučnost sudionika poput Vijeća sigurnosti ili članova UN-a je nužna, budući da je zabrana sadržana u članku 2. st. 4. upućena upravo članovima te najveće međunarodne organizacije. Zabrana se ne odnosi na vojno djelovanje od strane i pod kontrolom Vijeća sigurnosti koje je osnovano sa zadaćom održavanja međunarodnog mira i sigurnosti, a to čini i uspostavljanjem mirovnih snaga UN-a s mandatima za nametanje mira.³³⁹ Međutim, u mjeri u kojoj bi Vijeće sigurnosti trebalo poduzeti vojnu akciju protiv država nečlanica, bila bi primjenjiva ekvivalentna pravila međunarodnog običajnog prava. Kako je zabrana upotrebe oružane sile sadržana i u običajnom međunarodnom pravu,³⁴⁰ Ujedinjeni narodi i njihovi organi moraju se smatrati jednako obvezanima. Stoga države pri stvaranju međunarodne organizacije ne mogu odstupati od pravila običajnog međunarodnog prava u odnosu na nečlanice.³⁴¹ Odredba članka 2. st. 6. kojom se dokazuje univerzalna zadaća UN-a da osigura međunarodni mir i sigurnost čak i u odnosu na nečlanice ne može se tumačiti tako da Vijeću sigurnosti daje zakonske ovlasti donošenja odluka nadilazeći ono što može biti opravdano prema međunarodnom običajnom pravu.³⁴² Važno je ponovno napomenuti da su odluke Vijeća sigurnosti usvojene u formi rezolucije u skladu s glavom VII. Povelje obvezne. U članku 48 Povelje propisana je obveza svih država članica da provedu odluke Vijeća sigurnosti u svrhu održavanja međunarodnog mira i sigurnosti. Ovdje je potrebno istaknuti jednu zanimljivost. Naime, u skladu s člankom 25. Povelje svi članovi UN-a prihvaćaju i izvršavaju odluke Vijeća sigurnosti, ali s obzirom da se članak 25. nalazi u Glavi VI. Povelje, a ne u Glavi VII. postavlja se pitanje ponavlja li članak 25. obveze iz članka 48. ili on predstavlja posebnu odredbu koja omogućuje Vijeću sigurnosti da donese obvezujuće odluke kada ne postupa po Glavi VII. Povelje. Na to je pitanje odgovorio Međunarodni sud u predmetu Namibija³⁴³ gdje je naveo

³³⁸ Shaw, M., *International Law*, Cambridge University Press, 2017, str. 962.

³³⁹ V. za primjer: Rezolucija Vijeća sigurnosti S/RES/2098 iz 2013. i rezolucije S/RES/82, S/RES/83, S/RES/84, S/RES/85 iz 1950.

³⁴⁰ Nicaragua, *op.cit.*, par. 99–101. i 188–190.

³⁴¹ Što proizlazi iz samih pravnih učinaka međunarodnih ugovora, a u skladu s člancima 34–37 Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora, *op.cit.*

³⁴² Za potvrdu stajališta v. Linderfalk, U., *The Effect of Jus Cogens Norms: Whoever Opened Pandora's Box, Did you ever think about the consequences?*, The European Journal of International Law, Vol. 18., 2018, str. 863–864.

³⁴³ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa), notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, ICJ, Reports 1971.

kako članak 25. nije ograničen na odluke koje se tiču radnji izvršenja, već se primjenjuje na odluke Vijeća sigurnosti usvojene u skladu s Poveljom. Kada bi se članak 25. Povelje odnosio isključivo na odluke Vijeća sigurnosti koje se tiču prinudnih radnji u skladu s člankom 41. i 42. Povelje, odnosno samo na odluke koje imaju obvezujući karakter, onda bi članak 25. bio suvišan.³⁴⁴ Zaključno, sve države članice moraju se pridržavati rezolucija Vijeća Sigurnosti donesenih u skladu s odredbama članka 25. ili Glave VII. Povelje.

³⁴⁴ *Ibid*, par. 113.

6. HUMANITARNA INTERVENCIJA

U Povelji UN-a ne postoje pravila koja se odnose na upotrebu sile zbog humanitarne potrebe kako bi se spriječili masovni zločini nad civilnim stanovništvom, etničko čišćenje ili druga ozbiljna kaznena djela teškog kršenja ljudskih prava na određenom državnom području. Razlog tome je činjenica da su osnivači UN-a svoju pozornost usredotočili isključivo na sprječavanje oružanih sukoba između država i djela agresije – onih djela koja su upravo dovela do početka Drugog svjetskog rata. Budući da je Povelja UN-a kao iznimke od upotrebe sile izričito propisala samoobranu i autorizaciju Vijeća sigurnosti te je do nedavno postojao konsenzus među međunarodnim pravnicima da vojna intervencija protiv volje i ciljeva suverene države, makar se radi o zaštiti temeljnih ljudski prava, nije provediva.³⁴⁵ S druge strane i članak 2(7) Povelje jasno artikulira načelo neintervencije u smislu da UN odnosno Vijeće sigurnosti mora poduzimati sve vojne operacije u skladu s Glavom VII. Povelje. Zagovornici humanitarne intervencije ističu da uspostava UN-a nije zaustavila ni oslabila običajnopравни značaj humanitarne intervencije.³⁴⁶ S jedne strane, Povelja jasno iskazuje važnost zaštite ljudskih prava i zahtjeva od svojih članova da promiču standarde za zaštitom.³⁴⁷ Iz toga proizlazi zaključak da s obzirom na brzo rastući koncept zaštite ljudskih prava više nije moguće da njihovo kršenje bude isključivo u nadležnosti države unutar čijih granice se te povrede događaju. UN je ovu tezu jasno artikulirao u jednom od svojih prvih zadataka, a to je uspostava Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu.³⁴⁸ Pravo toga Suda da presuđuje djela koja su bila zaštićena velom suverenosti utvrđeno je kao autoritativni izraz općeg međunarodnog prava.³⁴⁹ Od svojeg osnutka, UN je prepoznao određena kršenja ljudskih prava koja su iznad puke državne suverenosti i koji čine prijetnju miru i sigurnosti.³⁵⁰ Praksa humanitarnih intervencija nastavila se i kasnije. Neki od primjera humanitarnih intervencija je ona Izraela u Ugandi, na aerodrom Entebbe, kako bi se spasili taoci, pretežito izraelski državljani koje su prilikom leta u putničkom avionu Air France oteli palestinski militanti. Ovu humanitarnu intervenciju je većina međunarodne zajednice podržala.³⁵¹ Prema podacima Međunarodne komisije sudaca u

³⁴⁵ Seybolt, B., T., *Humanitarian Military Intervention, The Conditions for Success and Failure*, Oxford University Press, 2008, str. 11.

³⁴⁶ Reisman, M., *Humanitarian Intervention to protect the Ibos*, in *Humanitarian intervention and the United Nations*, 1973, str. 167.

³⁴⁷ *Ibid*, str. 127.

³⁴⁸ *Charter and Judgement of the Nurnberg Tribunal: History and Analysis*, 1949, str. 38.

³⁴⁹ *Ibid*.

³⁵⁰ *Ibid*, str. 71.

³⁵¹ Reisman, W., M., *Criteria for the lawfull use of force in International law*, Yale Journal of International Law, 1984, str. 279-280.

Ženevi³⁵² vlada Idi Amina tijekom osmogodišnje vladavine u Ugandi ubila je između 80 i 300 tisuća osoba. Nakon otkrivanja mučenja, pogubljenja i silovanja koje je počinila ugandska vlada, Amnesty International okarakterizirao je Idi Aminov režim kao okrutan.³⁵³ Godine 1979. susjedna Tanzanija intervenirala je u Ugandu iz humanitarnih razloga, iako se tvrdi da su imali prikrivene motive i da se uopće nije radilo o humanitarnoj intervenciji.³⁵⁴ Prema Francku i Rodleyu,³⁵⁵ Indija je intervenirala u istočnom Bengalu (danas Bangladeš) kako bi spriječila nova kršenja ljudskih prava. Bilo je to nakon što se pakistanska vojska obrušila na stanovništvo Bangladeša u razaranju, ubijanju i teror. Indijska vojska pravovremenom intervencijom zaustavila je zločine širokih razmjera. Kao razloge svoje intervencije naveli su prekogranična kršenja ljudskih prava u Zapadnom Pakistanu. Koliko god se većina tih intervencija prikazivala kao dvojbeni, humanitarna zabrinutost koju su izazvale navela je mnoge autore da opravdavaju poduzete mjere.³⁵⁶ Ovi i mnogi drugi primjeri pokazali su kako je u razdoblju od osnutka UN-a pravo humanitarne intervencije preživjelo. Isto tako, jasno je da nije svaka intervencija koja se temelji na humanitarnoj potrebi dopuštena. Kad je SAD intervenirao u Iran u namjeri da oslobodi taoce, bio je žestoko kritiziran, a Međunarodni sud je u svom mišljenju istaknuo da je SAD prekršio međunarodno pravo.³⁵⁷ Postavlja se pitanje kako je humanitarna intervencija npr. Izraela u Ugandu dopuštena, a SAD-a u Iran nije. Kako bismo mogli raspoznati dopuštenu upotrebu sile od nedopuštene moramo znati okvir. Glavni argument protiv doktrine humanitarne intervencije je taj da on otvara vrata „opravdanosti“ intervencija.³⁵⁸ S obzirom da se radi o kontroverznom institutu o kojem vjerojatno nikad neće postojati univerzalno gledište, potrebno bi bilo uspostaviti određeni skup pravila i smjernica kako bi se ustanovili osnovni kriteriji koji se moraju ispuniti da bi moglo doći do humanitarne intervencije. Prije toga, potrebno je dati određenu definiciju o tome što je uopće humanitarna intervencija? Humanitarna intervencija predstavlja odgovor međunarodne zajednice na teška kršenja ljudskih prava, odnosno prijetnje ili upotrebe sile kako bi se spriječila ili zaustavila takva djelovanja bez

³⁵² International Fact-finding Mission, Uganda: Challenging the Death Penalty, N 425/2. October 2005, str. 6. Dostupno na poveznici: <https://www.fidh.org/IMG/pdf/ug425a.pdf> (pregledano 24. veljače 2024.).

³⁵³ Report on human rights violation in Uganda, AFR 59/05/78, June 1978, str. 2.

³⁵⁴ The Yale Review of International Studies, Yale's Global Affairs Journal: <https://yris.yira.org/column/abnormal-why-the-tanzanian-invasion-of-uganda-was-and-was-not-a-humanitarian-intervention/> (pregledano 5. siječnja 2024.).

³⁵⁵ Barry, M., B., *Unilateral Humanitaria Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities*, Fordham International Law Journal, volume 16., 1992, str. 133.

³⁵⁶ Reisman, W., M., *op.cit.*, str. 281.

³⁵⁷ V. više u predmetu Consular Staff in Teheran, *op.cit.*

³⁵⁸ Kresock D., *Ethnic Cleansing in the Balkans: The Legal Foundation of Foreign Intervention*, 27 Cornell International Law Journal, 1994, str. 238. U članku kaže: „Glavni razlog za spriječavanje unilateralne intervencije je taj da bi on bio grubo kršen: države bi intervenirale zbog teritorijalnih, a ne humanitarnih razloga...”

dozvole države na čijem se teritoriju sila primjenjuje.³⁵⁹ Jednostavnijim rječnikom, radi se o vojnoj intervenciji koja je humanitarna, u smislu sprječavanja ili zaustavljanja kršenja ljudskih prava ili okončanja patnji civilnog stanovništva u državi u koju se intervenira. Humanitarna intervencija može se opisati i kao razmjerna prekogranična pomoć koja ne isključuje prisilnu pomoć koju vlade pružaju pojedincima u drugim državama kojima su uskraćena osnovna ljudska prava i koji bi u tom trenutku bili racionalno voljni pobuniti se protiv njihovih ugnjetavačkih vlada. Ove definicije bacaju svjetlo na važne čimbenike koji se moraju razumjeti i identificirati kako bi se u potpunosti razumjela sva pitanja uključena u doktrinu. Intervencija oružanih snaga zajednička je značajka gornjih opisa. Opravdanje upotrebe sile ovisi o kršenjima ljudskih prava u ciljanoj državi. Radi se o obliku oružane intervencije koji se provodi sa ili bez dozvole Vijeća sigurnosti. Rekli bismo da je humanitarna intervencija u međunarodnom pravu protuteža pojmu suverenosti s jedne strane i zaštite ljudskih prava s druge strane, budući da svojim postojanjem nameće nužnost odabira jednog ili drugog kada se ti pojmovi nađu u koliziji.

Što se nekih osnovnih kriterija, odnosno smjernica tiče, Ujedinjeno Kraljevstvo bilo je posebno angažirano u razvijanju pojma humanitarne intervencije te je u skladu s time 2001. godine izdalo Smjernice o humanitarnim krizama.³⁶⁰ U njima navode da bi Vijeće sigurnosti trebalo odobravati akcije kojima se nastoji zaustaviti ili odvratiti teška kršenja humanitarnog prava, odnosno da bi se u takvim kriznim situacijama trebala moći upotrijebiti sila, jer vlasti države u kojima se takva neodoljiva i neposredna (*eng. overwhelming and immediate*) humanitarna katastrofa događa same ne mogu ili ne žele tu katastrofu spriječiti, sve su nenasilne metode iscrpljene, a razmjer potencijalnih ili stvarnih patnji opravdava rizik vojne akcije te bi posljedice nesudjelovanja bile gore od posljedica intervencije.³⁶¹ Iz toga proizlazi da bi upotreba sile trebala biti poduzeta kao kolektivna akcija, uz ograničenje u razmjerima i proporcionalnom postizanju humanitarnog cilja, te bi, trebala biti dosljedna pravilima međunarodnog humanitarnog prava.³⁶² U pravnoj literaturi navode se kriteriji koje je potrebno ispuniti kako bi se određena situacija mogla okarakterizirati kao humanitarna intervencija. Prvo, moraju postojati uvjerljivi dokazi prihvaćeni od strane međunarodne zajednice o

³⁵⁹ Holzgreffe J. L., Keohane, O., R., *op.cit.*, str. 18.

³⁶⁰ Više o tome je dostupno na poveznici: <https://www.ukpol.co.uk/robin-cook-2000-speech-to-the-american-bar-association-lunch/>.

³⁶¹ Shaw, M., *op.cit.*, str. 1119.

³⁶² Lapaš, D., *op.cit.*, str. 36.

ekstremnoj humanitarnoj nevolji velikih razmjera koje zahtjevaju hitnu i trenutnu pomoć.³⁶³ Drugo, objektivno mora biti jasno da ne postoji alternativa kojom se može spriječiti humanitarna katastrofa i treće, predložena upotreba sile neophodna je i razmjerna cilju te je striktno vremenski i u pogledu opsega ograničena na ovaj cilj – ublažavanje humanitarnih potreba. Pojam humanitarne intervencije ima sve što je potrebno da zadovolji kriterij doktrine (ne)pravednog rata, i da doista, u situacijama kada je opravdano ciljevima najviših vrijednosti, opravda upotrebu sile. No, počevši od problematike ovlasti za njezino provođenje preko svih drugih elemenata koji u stvarnosti mogu biti potpuno suprotni teorijskim modelima, pretvorila se u kontroverzni pojam.³⁶⁴ Nažalost, u novije vrijeme, atribut „humanitarni“ je često ispolitiziran i odstupio je od svoje prvobitne ideje.³⁶⁵ Stoga danas pravni status humanitarne intervencije predstavlja izazov budućem globalnom poretku. Još uvijek nema konsenzusa o tome treba li međunarodno pravo dopustiti državama da vojno interveniraju u druge države kako bi spriječile genocid ili bilo koji zločin sličnih razmjera bez odobrenja Vijeća sigurnosti. Danas je moderni koncept humanitarne intervencije predmet rasprava u političkom i akademskom svijetu, gdje jedni poriču pravo na jednostranu upotrebu sile i dosljedno se zalažu za poštivanje načela neintervencije, dok drugi smatraju da je humanitarna intervencija radi zaštite ljudskih prava i sprečavanja humanitarne katastrofe opravdana. Ovo pitanje postalo je aktualno nakon intervencija vojske u Iraku i na Kosovu. Velika prepreka ozakonjenju unilateralnih humanitarnih intervencija je nastojanje pojedinih država koje bi to željele iskoristiti kao izgovor za vođenje rata sa skrivenim motivima. Zabrinutost da države mogu iskoristiti humanitarnu situaciju kako bi opravdale vojnu intervenciju dugo je dominirala akademskim raspravama. Oni koji su predlagali legalizaciju humanitarne intervencije uvijek su se mučili s pitanjem onih koji se protive njihovim prijedlozima s obrazloženjem da bi bili zlorabljeni kao izgovor za rat. Konsenzus većine vlada o humanitarnim intervencijama daje prednost slučaju kada postoji odobrenje intervencije od strane Vijeća sigurnosti. Intervencija u unutarnje poslove države koja je suverena od strane druge države jedna je od najžešćih rasprava u aktualnom međunarodnom pravu. Ova rasprava je dosta osjetljiva jer postoji veliki broj slučajeva kršenja ljudskih prava, ali međunarodno pravo, od samog početka, čvrsto drži koncept suvereniteta kao svoje glavno načelo.³⁶⁶ Koncept suvereniteta je ono što se na međunarodnoj

³⁶³ Wood, M., *The law on the use of force: Current Challenges*, Singapore Year Book of International Law, 2007, str. 10.

³⁶⁴ Meron, T., *The humanization of humanitarian law*, American Journal of International Law, vol. 54, No 94., 2000, str. 244.

³⁶⁵ Joseph, S., McBeth, A. (ur.), *Research Handbook on International Human Rights Law*, Edward Elgar, 2010, str. 230.

³⁶⁶ Vidi *supra*, str. 31.

diplomatskoj razini percipiralo kao temelj međunarodnih odnosa. Unatoč tome, doktrina jednostrane humanitarne intervencije dopušta državama da interveniraju u unutarnje poslove drugih država u slučaju masovnih kršenja ljudskih prava, posebice u obliku genocida i masovnih ubojstava. Doktrina humanitarne intervencije stoga je antipod jednom od ključnih načela međunarodnog prava, a to je nemiješanje u unutarnja pitanja druge države, i zbog toga je njezina valjanost žestoko osporavana. Da bi postojala zabrana intervencije, mora postojati upotreba kolektivnih sredstava, a ciljevi intervencije moraju utjecati na odluke druge države u stvarima koje su u nadležnosti te određene države.³⁶⁷

6.1. Intervencija u Libiji

Akcije koje je provodio režim Muammara Gaddafija da bi ugušio prosvjede koji su zahvatili Libiju početkom 2011. godine, prisilile su Vijeće sigurnosti da usvoji rezoluciju 1973 koja je odobrila intervenciju NATO-a u Libiji i ovlastila države članice da poduzmu sve korake koji se smatraju prikladnim za zaštitu građana od Gadafijevog režima. Na tim temeljima, primjerice, Pattison³⁶⁸ bez sumnje smatra da je intervencija u Libiji dopuštena i utemeljena na pravilima međunarodnog prava. Nadalje, on tvrdi da intervenciju u Libiji kvalificira opravdani razlog budući da je bila nužna zbog očitog kršenja ljudskih prava od strane Gaddafijeva režima.³⁶⁹ Odluku o intervenciji dodatno je podržala Arapska liga i Afrička unija kao važne regionalne organizacije. S pravnog aspekta, pri intervenciji u Libiji poštovane su sve potrebne procedure koje su utjelovljene u rezoluciji koja je prethodila intervenciji, a to je Rezolucija 1970 kojom je Vijeće sigurnosti nastojalo zaustaviti brutalna kršenja ljudskih prava civila kroz razne mjere poput embarga nad oružjem, zamrzavanjem imovine te, između ostalog, zabranom putovanja. Rezolucijom se osudilo sustavna i teška kršenja ljudskih prava koja su uključivala represije nad mirnim prosvjednicima, pokazujući zabrinutost zbog smrti nevinih civila i nedvosmisleno odbacujući poticanje nasilja i neprijateljstava protiv civilnog stanovništva od strane nositelja državne vlasti u libijskoj vladi.³⁷⁰ Članovi Vijeća sigurnosti koji su glasovali za ovu rezoluciju bili su jasni da je ona usvojena isključivo iz humanitarnih razloga kako bi se zaštitili civili od većeg stradanja jer se Moammar Gaddafi spremao pokrenuti nove napade na oporbena uporišta u istočnim dijelovima Libije. Unatoč tome, režim predsjednika Gaddafija nastavio je svoje neselektivne i smrtonosne napade na civile zbog čega je postojala hitna potreba

³⁶⁷ Reisman, W., M., *Humanitarian Intervention and Fledgling Democracies*, Fordham International Law Journals 18, 1994, str. 794.

³⁶⁸ Pattison, J., *Humanitarian Intervention and The Responsibility to Protect: Who should Intervene?* Oxford University Press, 2010.

³⁶⁹ *Ibid*, str. 272.

³⁷⁰ Preambula Rezolucije S/Res/1970 (2011).

da Vijeće sigurnosti usvoji rezoluciju 1973, koja je, između ostalog, zagovarala i zabranjenu zonu leta. Humanitarna intervencija u Libiji bila je odobrena od strane Vijeća sigurnosti u skladu s rezolucijom 1973, ali je vojno djelovanje bilo izvan dosega tog organa UN-a.³⁷¹ Znanstvenici koji podupiru rezoluciju Vijeća sigurnosti u Libiji, poput Modema i Schmitta, tvrde da Povelja UN-a nema pravnih odredbi kojima bi se određivale pretpostavke humanitarne intervencije te da stoga nije ni zabranjena.³⁷² S druge strane, pojedini znanstvenici tvrde da je ova akcija Vijeća sigurnosti bila nedopuštena, pa čak i da podliježe zločinu agresije u skladu s izmjenama Rimskog statuta usvojenih u Kampali 2010. godine.³⁷³ U prvom redu tvrde da je upitno da li je situacija u Libiji ugrozila međunarodni mir i sigurnost, što je osnovna pretpostavka za djelovanje prema Glavi VII Povelje. Nadalje, tvrde da su djelovanja Vijeća sigurnosti, kada se radi o upotrebi sile, krajnje sredstvo djelovanja, a da u ovom slučaju nisu bile poduzete druge, prethodne, mogućnosti kao što je npr. embargo na oružje, zamrzavanje imovine i drugi načini djelovanja, uključujući i pokušaje mirnog načina rješavanja sporova.³⁷⁴

6.2. Intervencija u Iraku

Upotreba sile protiv režima Saddama Husseina, prema pravilima međunarodnog prava, nije bila legitimna jer nije bila određena odlukama Vijeća sigurnosti. Prema Michael Byersu, jedina rezolucija koju je Vijeće sigurnosti usvojilo je Rezolucija 1441 čija je namjera bila naredba iračkom režimu u vezi s obvezom razoružanja.³⁷⁵ Usvajanje te rezolucije bilo je utemeljeno na navodima da Irak posjeduje oružja za masovno uništenje, što se nakon intervencije pokazalo neistinito. S druge strane, intervencija je bila pravdana iz nekoliko razloga. Prvo opravdanje je bilo to da Irak, kako smo već naveli, posjeduje oružje za masovno uništenje za što se ispostavilo da nije istina. S obzirom da međunarodno pravo kvalificira oružje za masovno uništenje kao ozbiljnu prijetnju miru i sigurnosti, isticanje tog narativa pridobilo je potporu drugih država SAD-u. Obje tvrdnje, i da je Saddam Husein imao oružje za masovno uništenje i veze s Al-qaidom bile su neosnovane i neutemeljene. Takvo neuspjeh u dokazivanju optužbi usmjerio je SAD na pribjegavanje humanitarnim razlozima za intervenciju u Irak.³⁷⁶

³⁷¹ Prema Glanvilleu, intervencija u Libiji bila je prva koju je odobrilo Vijeće sigurnosti u jednoj suverenoj državi. Glanville, W., L., *Intervention in Libya: From Sovereign Consent to Regional Consent*, International studies perspectives, 14, 2013, str. 325-342.

³⁷² Modeme, E. L., *The Libyan Humanitarian Intervention: Is it Lawful in International Law*, 2011, dostupno u: Schmitt, M., *Wings over Libya: The No Fly-Zone in Legal Perspective*, Yale Journal of International Law 36, 2011, str. 48.

³⁷³ Vidi više u Rijke, N., *Intervention in Libya: A crime of Aggression*, International Crimes Database brief 4., 2014, str. 1-9.

³⁷⁴ *Ibid.*

³⁷⁵ Rezolucija S/Res/1441 (2002), par. 2.

³⁷⁶ Brown, B., *Intervention, Self-Determination, Democracy and the Residual Responsibilities of the Occupying Power in Iraq*, Chicago-Kent College of Law, 80, 2004, str. 31-32.

Snage predvođene SAD-om tvrdile su da rade u korist žrtava Saddamovih postupaka, ali neuspjeh u dobivanju odobrenja od strane Vijeća sigurnosti diskvalificirao je intervenciju u Iraku kao legitimnu. S aspekta međunarodnog prava ovo je bio napad na irački suverenitet jer je koalicija predvođena SAD-om upotrijebila silu protiv neovisne države. Irak, s druge strane nije niti prijetio napadom na SAD ili bilo kojeg od njihovih saveznika. Stoga se akcije koalicije predvođene SAD-om ne mogu opravdati čak ni na temelju samoobrane kako to dopušta Povelja. Štoviše, razlog za intervenciju u Iraku bio je nepravedan, jer je namjera bila svrgnuti Sadamov režim. Intervencijom je izravno prekršeno međunarodno pravo jer su se SAD izravno umiješale u unutarnje stvari druge suverene države. Štoviše, međunarodno pravo zahtijeva da se prije intervencije održe opsežne konzultacije između regionalnih tijela i koalicije koju je Vijeće sigurnosti ovlastilo da intervenira, kojih, u slučaju Iraka, nije bilo.

6.3. Intervencija na Kosovu

Na Kosovu su se česta kršenja ljudskih prava događala tijekom vladavine Slobodana Miloševića. Međutim, početkom 1998. godine, kada je srpska policija ubila desetak albanskih separatista, situacija je postala alarmantna. Vijeće sigurnosti odgovorilo je donošenjem Rezolucije 1160 kojom su osuđene akcije srpske vojske i Oslobodilačke vojske Kosova. Također je nametnut embargo na uvoz oružja te je potaknuta ideja veće autonomije albanskog stanovništva unutar SR Jugoslavije kao potencijalno rješenje krize. Rezolucija je osudila je vanjsku potporu terorizmu, bilo u obliku financiranja ili obuke. Vijeće sigurnosti pozvalo je sukobljene strane da svoje nesuglasice riješe putem dijaloga. No, stanje se nije poboljšavalo i zločini srpske vojske su se nastavili.³⁷⁷ U veljači 1999. godine održani su pregovori u Rambouilletu, a sporazum koji je trebao osigurati slobodno kretanje osoblja NATO-a i organiziranje referenduma na Kosovu odbila je potpisati SR Jugoslavija. Nakon što su diplomatski naponi propali, NATO je odlučio intervenirati 24. ožujka 1999. Istog dana održano je zasjedanje Vijeća sigurnosti na kojem su Rusija, Kina, Indija i Bjelorusija izričito osudile akciju NATO-a.³⁷⁸ Intervencija nije bila usmjerena ili odobrena od strane Vijeća sigurnosti. NATO je odlučio sam pokrenuti zračne napade kako bi okončao zločine koji su se dogodili na Kosovu. Odluka NATO-a da intervenira bez odobrenja Vijeća sigurnosti bila je utemeljena nedostatkom volje međunarodne zajednice da djeluje odlučno u pokušaju okončanja nasilja na Kosovu. S druge strane, djelovanje NATO-a potkopalo je napore Vijeća sigurnosti da se ohrabri rješavanje sporova mirnim putem. Odluka tadašnjeg američkog predsjednika Billa Clintona da

³⁷⁷ Iskra, V., *Humanitarna intervencija*, Pravnik: Časopis za pravna i društvena pitanja, vol. 39., 2005, str. 83.

³⁷⁸ *Ibid.*

NATO intervenira na Kosovu dobila je veliku podršku zapadnih saveznika, što je bilo dovoljno da se toj intervenciji dodijeli multilateralni legitimitet umjesto da se vidi kao jednostrana intervencija SAD-a. Bilo kako bilo, akcije NATO-a pohvaljuju znanstvenici poput Wheelera³⁷⁹ jer je NATO uspio ugušiti zločine koji su zahvatili kosovsko stanovništvo. Nadalje, Wheeler utvrđuje da je djelovanje NATO-a u cilju spašavanja situacije na Kosovu dalo novi zamah humanitarnoj intervenciji jer je dokazalo da neuspjeh Vijeća sigurnosti u održavanju mira ne sprječava druge koalicije da djeluju u korist civila i zaštite ljudskih prava, a time i međunarodnog prava.³⁸⁰

6.4. Uloga Vijeća sigurnosti prema državama koje provode humanitarnu intervenciju

Vijeće sigurnosti kao nositelj međunarodnog mira i sigurnosti prilikom donošenja rezolucija kojima se opravdavaju humanitarne intervencije u više je navrata zatražilo da se tijekom djelovanja zaštite civili. Na primjer, u Somaliji 1992. godine, prema rezoluciji 794 Vijeće sigurnosti, zatražilo je od svih svojih država članica da djeluju što je prije moguće sa svim potrebnim sredstvima koja su im na raspolaganju kako bi se uspostavilo sigurno okruženje za operacije humanitarne pomoći u ratom razorenoj zemlji. U Bosni i Hercegovini iste je godine Vijeće sigurnosti rezolucijom 770 zatražilo od svih država članica da poduzmu sve moguće mjere kako bi se uspostavio siguran koridor za prijenos humanitarne pomoći žrtvama rata. Godine 1994. Vijeće sigurnosti Rezolucijom 929 zatražilo je od država članica da djeluju svim mogućim sredstvima kako bi olakšale prijenos humanitarne pomoći u regiji. Vijeće sigurnosti može djelovati u skladu s pravilima međunarodnog prava samo ako zadovoljava slijedeće uvjete; da je prethodna situacija koja dovodi do humanitarne krize prijetnja i povreda međunarodne sigurnosti i mira. Takve situacije mogle bi zahtijevati primjenu sile unutar ili izvan dotične države, kao što je navedeno u glavi VI. Povelje UN-a. Članak 39. Povelje UN-a daje Vijeću sigurnosti ovlast da utvrdi postoji li čin agresije, prijetnja regionalnom i međunarodnom miru ili kršenje mira i na temelju toga pruži preporuke za popravljivanje situacije kroz održavanje međunarodnog mira i sigurnosti. Naime, čak ako i prihvatimo njezinu moralnu opravdanost u zaštiti temeljnih ljudskih prava, pa u krajnosti i velikog broja ljudskih života, njezina će primjena doći u obzir samo od strane jače države prema slabijoj.³⁸¹ U takvom sustavu, tvrdi profesor Lapaš, humanitarna intervencija teško da zasluhuje emancipaciju od

³⁷⁹ Wheeler, J., N., *Reflections on the Legality and Legitimacy of NATO's Intervention in Kosovo*, The International Journal of Human Rights, vol. 4., 2000, str., 144-163.

³⁸⁰ *Ibid.*

³⁸¹ Lapaš, D., *op.cit.*, str. 48.

općeg stanja nužde u neki zasebni pravni institut, jer ma koliko preciznije bio određen njezin cilj pa i uopće njezino pravno uređenje, slabija ju država, baš kao ni kod stanja nužde, unatoč svoj opravdanosti, hitnosti i nužnosti, prema jačoj nikada neće moći ostvariti.³⁸²

Zaključno, ne postoji dovoljno dokaza kako u praksi tako i u *opinio jurisu* država koji bi upućivali na to da je humanitarna intervencija priznata kao opća iznimka od zabrane upotrebe sile prema članku 2(4) Povelje UN-a. Međutim, u posebnim slučajevima istinskih humanitarnih hitnih situacija ne može se i ne treba isključiti takva humanitarna intervencija kao što pokazuje, na primjer, nedostatak prosvjeda u operaciji *Provide Comfort 1991*, kao što je i uključivanje humanitarne intervencije kao mogućnosti u Osnivački akt Afričke unije.³⁸³ Međutim, doktrina je sklona zloupotrebi u svrhe koje nisu humanitarne. Očito je potrebno uložiti sve napore kako bi se Vijeću sigurnosti omogućilo da učinkovito izvršava svoju primarnu odgovornost u skladu s Glavom VII. Povelje, uključujući odgovornost zaštite građana u slučajevima genocida, masovnih ubojstava, etničkog čišćenja i teškog kršenja međunarodnog humanitarnog prava pri čemu su suverene države nemoćne ili nevoljne spriječiti.³⁸⁴ Takva bi politika Vijeća sigurnosti ponovno potvrdila dužnost poštivanja zabrane jednostrane upotrebe sile na kojoj počiva sustav kolektivne sigurnosti UN-a.

³⁸² *Ibid.*

³⁸³ Osnivački ugovor Afričke unije u svom članku 4(h) propisuje: „*The Union shall function in accordance with the following principles: ...h) the right of the Union to intervene in a Member State pursuant to a decision of the Assembly in respect of grave circumstances, namely: war crimes, genocide and crimes against humanity.*“ Taj intervencionistički stav preuzet je iz razloga što se afrički kontinent suočava s brojnim sigurnosnim izazovima i opterećen je građanskim ratovima. Genocid u Ruandi je afrikancima jasno stavio do znanja da sustav UN-a nije pouzdan kada se radi o zaštiti civila. Ta je spoznaja potaknula Afričku uniju da usvoji navedenu sigurnosnu doktrinu.

³⁸⁴ A More Secure World: Our Shared Responsibility, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, 2004, par. 202-203.

7. ODGOVORNOST ZA ZAŠTITU (ENG. RESPONSIBILITY TO PROTECT -R2P)

Nedostatak međunarodnog odgovora koji bi mogao spriječiti masovne zločine s kraja dvadesetog stoljeća potaknuo je ideju da se zaštita civila treba promatrati kao neizbježan moralni imperativ i kolektivna odgovornost država.³⁸⁵ Kao odgovor na oštar poziv glavnog tajnika UN-a Kofija Annana Općoj skupštini, u rujnu 2000., kanadska vlada i skupina velikih zaklada najavile su stvaranje Međunarodnog povjerenstva za pitanja intervencije i državni suverenitet (ICISS).³⁸⁶ Uloga ove komisije bila je podržati rasprave u UN-u o konceptu odgovornosti za zaštitu. Međunarodna skupina, predvođena predsjednikom, Garethom Evansom, bila je pokretačka snaga u formuliranju ovog koncepta, koji je vidio pitanje iz kuta suvereniteta država.³⁸⁷ U rujnu 2005., Završni dokument Svjetskog summita konačno je predstavio koncept „*Responsibility to protect*“, sporazum između država nakon dugih i mukotrpnih pregovora.³⁸⁸ Iako je ovaj koncept ciljao na različite situacije uključujući, ali ne ograničavajući se na, oružane sukobe, posebno je uspostavljena poveznica na postupak Vijeća sigurnosti u pitanjima zaštite civila u oružanom sukobu.³⁸⁹ Uistinu, 2006. godine, Rezolucija Vijeća sigurnosti 1674 o zaštiti civila u oružanom sukobu izravno se pozivala na tekst iz 2005. godine.³⁹⁰ Ona je pokušavala pomiriti nacionalni suverenitet, glavno načelo međunarodnog prava koje je u sponu, i kontroverzno pravo ili dužnost humanitarne intervencije. Odgovornost za zaštitu predviđa da svaka država ima primarnu odgovornost zaštite stanovništva unutar svoje jurisdikcije od djela genocida, ratnih zločina, etničkog čišćenja i zločina protiv čovječnosti. Međutim, ako dotična država nije u stanju ili ne može zaustavi ove zločine, međunarodna zajednica ima kolektivnu i supsidijarnu odgovornost da poduzme odgovarajuće mjere za zaštitu

³⁸⁵ Rezolucija Opće skupštine 43/131 od 1988. i Rezolucija 45/100 od 1990., koji sadrže odredbe o humanitarnoj intervenciji i predstavljaju dihtomiju između odgovornosti države na čijem su teritoriju počinjene povrede i odgovornosti zajednice država za to počinjenje.

³⁸⁶ Annan, K., *We the peoples: The role of the United Nations in the twenty-first century*, Izvješće broj A/54/2000., od 27. ožujka 2000: „if humanitarian intervention is, indeed, an unacceptable assault on sovereignty, how should we respond to a Rwanda, to a Srebrenica – to gross and systematic violations of human rights that offend every precept of our common humanity?“.

³⁸⁷ Evans, G., *From Humanitarian intervention to the responsibility to protect*, Wisconsin International Law Journal, 2012, str. 706-709.

³⁸⁸ V. The 2005 World Summit, High-level plenary meeting of the 60th session of the General Assembly, 14–16. September 2005. Dostupno na poveznici: <https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork2005> (pregledano 9. siječnja 2024.).

³⁸⁹ Koncept zaštite civila u oružanim sukobima objedinjuje sve mjere koje se poduzimaju u oružanim sukobima i usmjerene su na zaštitu civila, a radi se o mjerama duboko ukorjenjenim u odredbama međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava. Ovaj koncept uspostavljen je u tematskom programu Vijeća sigurnosti iz 1999 godine. Više na poveznici: <https://peacekeeping.un.org/en/protection-of-civilians-mandate> (pregledano 9. siječnja 2024.).

³⁹⁰ V. Rezoluciju Opće Skupštine S/RES/1674 od 28. travnja 2006, par. 4.

civilnog stanovništva koje je žrtva ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti, genocida, odnosno etničkog čišćenja. U tom smislu, R2P koncept zapravo fingira kao supsidijarni mehanizam u ostvarenju primarne međunarodnopravne obveze države na zaštitu temeljnih ljudskih prava njezina stanovništva pokaže li se ona nevoljna ili pak nemoćna (unwilling or unable), odnosno, kako će to novija međunarodnopravna terminologija na tom području reći, očito neuspješna („manifestly failing“) da sama zaštititi ta prava.³⁹¹

R2P prema Izvješću o odgovornosti za zaštitu³⁹² počiva na tri stupa: prvo, na odgovornosti svake države za spriječavanje povreda; drugo, na odgovornosti međunarodne zajednice da podupre određenu državu u izvršavanju njezine odgovornosti da zaštiti svoj narod, odnosno na odgovornosti za djelovanje, i konačno, u slučajevima kada država ne ispuni svoju dužnost, na odgovornosti međunarodne zajednice da poduzme diplomatsku, humanitarnu akciju ili druga sredstva da zaustavi ta kršenja, odnosno na odgovornosti za izgradnju mira i pomirenja. Prema onima koji su razvili R2P, odgovornost za upotrebu sile treba biti vođena strogim kriterijima: ozbiljnost štete nanesene stanovništvu; opravdan razlog za intervenciju; intervencija kao posljednje sredstvo; proporcionalnost upotrijebljenih sredstava i procjena posljedica.³⁹³ Iako su ti kriteriji također bili u Izvješću Glavnog tajnika UN-a iz 2005., oni nisu bili uključeni u završni dokument iz 2005. koji je utemeljio R2P, i kao takvi nisu formalno vezani uz koncept, što ne umanjuje njihovu relevantnost. U osvrtu na ovaj koncept treba naglasiti dvije stvari, a to je; prvo, R2P je politički koncept i nije i ne pretendira biti nova norma međunarodnog prava, dok svoje argumente temelji na postojećim propisima. Drugo, R2P-u nije cilj odobriti vojnu intervenciju, već je prvenstveno usmjeren na preventivne napore. Rezolucije 1970 i 1973 jasno se odnose na situaciju obuhvaćenu trećim stupom R2P-a. Dapače, dvije su rezolucije usvojene prema Poglavlju VII Povelje UN-a, koje predviđa upotrebu sredstava prisile u slučaju bilo kakve prijetnje miru, kršenja mira ili djela agresije.³⁹⁴ Rezolucija 1970, o kojoj je već bilo riječi, prosljedila je libijski slučaj Međunarodnom kaznenom sudu i omogućila embargo na oružje protiv Libije, kao i zabranu putovanja i zamrzavanje imovine za one koji su uključeni u kršenja ljudskih prava (uključujući napade na civile).³⁹⁵ Samo osobe povezane s Gadafijevim režimom bili su na meti potonjih mjera. Rezolucija 1973 ponovno je potvrdila

³⁹¹ Lapaš, D., *Odgovornost za zaštitu (R2P) u okolnostima prekograničnog terorizma: Edam Sed Aliter?*, Hrvatska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Razred za društvene znanosti 53, 2008, str. 132.

³⁹² Za tekst Izvješća Komisije v. ICISS Report: <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> (pregledano 11. siječnja 2024.).

³⁹³ Kriteriji su utvrđeni 2001. godine.

³⁹⁴ Povelja UN-a, *op.cit.*, čl. 39.

³⁹⁵ V. *supra*, str. 76.

ciljeve Rezolucije 1970, dajući još veći naglasak konceptu zaštite civila u preambuli rezolucije.³⁹⁶ Štoviše, poseban stavak rezolucije posvećen je ovom pitanju i ovlašćuje vlade da koriste sva sredstva, uključujući silu, kako bi se zaštitili civili u Libiji.³⁹⁷ Zanimljivo je primijetiti da Rezolucija dodjeljuje središnju ulogu regionalnoj organizaciji, Ligi arapskih država, za provedbu mjera vezanih uz zaštitu civilnog stanovništva i zabranjenu zonu leta.³⁹⁸ Za razliku od koncepta „humanitarne intervencije“ zasnovane na moralnim „opravdanjima“ zaštite ljudskih života na području druge države, R2P je pokušao pomiriti dva koncepta poput „dvije strane iste medalje“ izjednačujući suverenost države s odgovornošću kao njezinim „naličjem“ ukazujući pritom da primarna odgovornost svake države za zaštitu vlastitog stanovništva pripada njoj samoj.³⁹⁹

Kao moralni stav protiv teških kršenja ljudskih prava, R2P je uživao jednoglasnu podršku međunarodne zajednice, ali se u praksi pokazao kao stalan izvor neslaganja među suverenim državama. Očito, tajni plan za promjenu režima u Libiji, kada se provede R2P, i neuspjeh da ga se upotrijebi kada je to bilo potrebno u Siriji, označio je uzastopne neuspjehe za doktrinu i praksu R2P. Iako se R2P pokazao selektivnim, neučinkovitim i otvorenim za zlorabe potpuno odbacivanje R2P-a samo bi pojačalo današnje dileme i prikazalo nesposobnost međunarodne zajednice da djeluje kako bi zaustavila zločine koji šokiraju ljudsku savjest. Kako se ne bi poništila postignuća R2P-a u humanitarnim pitanjima i reinterpetacija državnog suvereniteta u međunarodnom pravu, taj koncept treba biti podvrgnut ozbiljnom restrukturiranju koje će ga učiniti izvedivijim i određenijim, odnosno manje nesavršenim.

7.1. Zaštita vlastitih državljana u inozemstvu

Pravni stručnjaci i države dugo se nisu slagali oko suglasnosti Povelje UN-a i tzv. doktrine zaštite vlastitih državljana. Radi se o terminu koji nije pravno definiran, ali postoje određene preporuke za njegovu upotrebu. Ova doktrina sugerira da je državama dopušteno prisilno intervenirati u druge države radi zaštite vlastitih ugroženih državljana u inozemstvu ukoliko su kumulativno ispunjeni određeni uvjeti.⁴⁰⁰ Prvo, ukoliko postoji neposredna prijetnja za državljane koja može dovesti do ozljeda; drugo, ukoliko je država u kojoj se te osobe nalaze nesposobna ili nevoljna da ih zaštiti; treće, ukoliko je djelovanje države koja je intervenirala

³⁹⁶ V. Preambula Rezolucije Vijeća Sigurnosti br. 1973.

³⁹⁷ *Ibid*, par. 4.

³⁹⁸ *Ibid*, par. 8.

³⁹⁹ Lapaš, D., *op.cit.*, str. 148.

⁴⁰⁰ Thompson, W., R., A., *Doctrine of the Protection of Nationals Abroad: Rise of the Non Combatant Evacuation Operation*, Washington University Global Studies Law Review, vol. 11., issue 3, str. 628.

striktno ograničena na cilj zaštite svojih državljana. Znanstvenici koji podupiru primjenu ove doktrine pozivaju se na niz argumenata u svoju korist od kojih je najvažnija ona da te intervencije ne krše zabranu upotrebe sile prema članku 2(4) Povelje UN-a, budući da ne ugrožava teritorijalnu cjelovitost ili političku neovisnost države. Ideja je samo zaštititi državljane od opasnosti, što teritorijalna država ne može. Drugi važan argument u njihovu korist je da intervencija predstavlja čin samoobrane.⁴⁰¹ Iznesen je argument pod pojmom samoobrane, a to je da prirodno pravo na samoobranu, koje je sadržano u Povelji UN-a, u sebi sadrži običajno pravo na samoobranu, koje se, između ostalog, proteže i na zaštitu državljana, a budući da državljani čine dio bitnih svojstva države, napad na državljane u inozemstvu je napad na samu državu, čime se pokreće članak 51. Povelje UN-a.⁴⁰² Vrlo često se pravo na spašavanje vlastitih državljana podvodilo pod humanitarnu intervenciju, no koliko god one imaju sličnosti, ipak je više razlika. Država koja intervenira inspirirana je različitim motivima u ta dva slučaja. Za provođenje humanitarne intervencije posve je nebitno državljanstvo osoba koje se spašava, dok je kod „spašavanja državljana“ ono ključna značajka osoba koje se spašava. Usto, stupanj zadiranja u vlast teritorijalne države mnogo je manja kod akcija spašavanja državljana. U pravilu se radi o kratkotrajnim akcijama usmjerenima isključivo na samu akciju spašavanja. Nasuprot tomu, humanitarne intervencije mogu biti mnogo dužeg vremenskog trajanja, mnogo većeg intenziteta i često su usmjerene protiv same vlasti države u kojoj se intervenira, budući da je ta vlast ona koja krši prava svojih građana.⁴⁰³ Ono ne predstavlja problem kada je spašavanje državljana učinjeno uz suglasnost države na čijem se teritoriju državljani nalaze. Ukoliko takva suglasnost ne postoji, utoliko se ovakva vrsta aktivnosti ne može smatrati korištenjem prava na samoobranu u smislu članka 51. Povelje. S druge strane, ovakva vrsta spašavanja svojih državljana mogla bi se opravdati razlogom krajnje nužde koji isključuje protupravnost pod uvjetom da takva akcija ne poprimi karakter oružanog napada u skladu s člankom 25. Nacrta članaka o odgovornosti države za međunarodno protupravne čine. I u takvom slučaju, kada je upotreba sile veoma ograničena i u opsegu i u intenzitetu, legalnost može biti dovedena u pitanje od strane onih koji na zabranu upotrebe sile gledaju kao imperativnu normu međunarodnog prava. U ovom pitanju postoji vrlo neujednačena praksa država te samoobrana ne može poslužiti kao valjan temelj za upotrebu sile, zbog odsutstva temeljnog preduvjeta za poduzimanje samoobrane, a to je postojanje oružanog napada, već bi

⁴⁰¹ Ruys, T., *The 'Protection of Nationals' Doctrine Revisited* (2008), 13 (2) Journal of Conflict & Security Law, str. 235.

⁴⁰² *Ibid*, str. 236.

⁴⁰³ Perišić, P., *Dopustivost oružanih intervencija radi spašavanja vlastitih državljana*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 33., 2012, str. 753.

spašavanje državljana moglo biti provedeno pod institut stanja nužde.⁴⁰⁴ Za sada, nije sigurno koliko je među državama ujednačena praksa i uopće postoji li pravo na zaštitu vlastitih državljana u inozemstvu upotrebom oružanih snaga. Postoje određeni stvarni slučajevi u kojima države moraju intervenirati i postoji potreba za stvaranjem iznimke za takve slučajeve. Ove radnje moraju se promatrati kao pomak prema povećanju broja iznimaka od zabrane upotrebe sile, zbog rastućih novih potreba međunarodne zajednice i zbog djelomične provedbe sustava koji je predviđala Povelja UN-a.⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ *Ibid*, str. 760.

⁴⁰⁵ Natalino R., *Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity*, American Journal of International Law, 1985, str. 63.

8. KIBERNETIČKO RATOVANJE I UPOTREBA SILE

Gotovo sve države današnjice, a pogotovo one najrazvijenije ovise o informacijama i informacijskim tehnologijama, kako u civilne, tako i u vojne svrhe. Takva ovisnost stvara i ranjivost u sigurnosnim sustavima čime se pruža mogućnost da se izvrše napadi na informacijske sustave s udaljenosti i uz vrlo malo rizika.⁴⁰⁶ Danas se države i nedržavni akteri sve više okreću takvoj vrsti vođenja oružanih sukoba, odnosno *cyber* napadu koji predstavlja novu sigurnosnu prijetnju današnjice. Takva vrsta napada omogućuje da se vode borbe s velike udaljenosti, što izaziva niz moralnih i etičkih pitanja koja su slična pitanjima o upotrebi autonomnih oružanih sredstava, poput npr. dronova.⁴⁰⁷ Tzv. *cyber-napadači* daleko su od ratišta čime se povećava mogućnost uzrokovanja neproporcionalnih napada, a time i nesrazmjerne štete i velikih patnji. Međunarodno humanitarno pravo oružani sukob povijesno tumači u kontekstu konvencionalnog oružja. Budući da se moderna tehnologija u posljednjem desetljeću sve brže razvija, postoji potreba za prilagodbom međunarodnih instrumenata kako bi se adekvatno odgovorilo na nove izazove s kojima se svijet suočava. Mišljenja su podijeljena o tome na koji način primijeniti pravila međunarodnog prava na kibernetičke napade koji su sve učestaliji.⁴⁰⁸ Razvoj tehnologije omogućio je državama da se uključe u nove načine vođenja modernih oružanih sukoba prilikom čega se postavljaju mnogo pitanja. Još 2012. godine pravni savjetnik Ministarstva vanjskih poslova SAD-a, Harold Koh, izričito je objavio stav koji je kasnije postao općeprihvaćeno stajalište, a to je da se međunarodno pravo primjenjuje u kibernetičkom prostoru i da to nije *siva zona*.⁴⁰⁹ To je logično razmišljanje jer bi u protivnom država bila slobodna u sferi kibernetičkog prostora ponašati se kako želi bez potrebe da usklađuje svoje ponašanje u skladu s pravilima koja bi trebala određivati njezino ponašanje. Zapravo, neka rana stajališta bila su ta da kibernetički prostor treba biti zona u potpunosti izvan kontrole država.⁴¹⁰ Izraz *cyber* ratovanje nije prikladan opis za sve neprijateljske akcije zbog širokog raspona mogućih namjeranih učinaka napada. Kao takvo, bit će korisnije razlikovati dva oblika neprijateljskih radnji protiv računalnog sustava ili mreže, a to su kibernetički napad

⁴⁰⁶ Gervais, M., *Cyber-Attacks and the Laws of War*, Berkeley Journal of International Law, 30, 2012, str. 525-531.

⁴⁰⁷ Alston, P., *Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions, Addendum: Study on Targeted Killings*, 2010.

⁴⁰⁸ Gervais, M., *loc.cit.*

⁴⁰⁹ Harold Koh obratio se javnosti na konferenciji pod nazivom USCYBERCOM Inter-Agency Legal Conference održanoj 2012. godine gdje je među ostalim istaknuo kako se načela međunarodnog prava primjenjuju u cyber prostor. Vidi više na: <https://2009-2017.state.gov/s/l/releases/remarks/197924.htm> (pregledano 23. siječnja 2024.).

⁴¹⁰ V. Barlow, P., J., *Declaration of the Independence of Cyberspace*, 1996. Dostupno na poveznici: <https://editions-hache.com/essais/pdf/barlow1.pdf> (pregledano 22. siječnja 2024.). U svojoj deklaraciji utvrdio je da je cyber prostor svijet izvan državne suverenosti koji je slobodan od državnog upravljanja.

i kibernetičko iskorištavanje.⁴¹¹ Kibernetički napad je destruktivne prirode, a kao primjer takvog neprijateljskog djelovanja možemo navesti npr. brisanje informacijskih podataka putem računalnog virusa. U tom se kontekstu kibernetički napad odnosi na radnje koje služe ometanju, prevari ili uništavanju protivničkih računalnih sustava ili mreža.⁴¹² Ministarstvo obrane SAD-a nije definiralo kibernetičko ratovanje, ali jedna primjenjiva definicija kibernetičkog napada u američkom priručniku obavještajne službe iz 2006.⁴¹³ glasi da je to "*preuranjeno korištenje destruktivnih aktivnosti, ili prijetnja istim, protiv računala i/ili mreža s namjerom nanošenja štete ili promicanja društvenih, ideoloških, vjerskih, političkih ili sličnih ciljeva ili zastrašivanja bilo koje osobe u svrhu promicanju takvih ciljeva*". Kibernetički napad nastoji učiniti protivnikove računalne sustave i mreže nedostupnima ili nepouzdanima te stoga manje korisnima. Za razliku od kibernetičkog napada, kibernetičko iskorištavanje nije destruktivno. Ono se može definirati kao korištenje radnji i operacija, tijekom duljeg vremenskog razdoblja, kako bi se dobile informacije koje bi inače bile povjerljive i nalaze se ili prolaze kroz računalne sustave ili mreže protivnika. Kibernetička iskorištavanja obično su tajna i provode se uz najmanju moguću intervenciju koja još uvijek omogućuje izvlačenje traženih informacija. Ne nastoje ometati normalno funkcioniranje računalnog sustava ili mreže s korisnikove točke gledišta, a najbolja cyber eksploatacija je ona koju korisnik nikada ne primijeti.⁴¹⁴ Cilj kibernetičkog iskorištavanja je dobivanje informacija s računalne mreže bez znanja korisnika, što predstavlja suvremeni oblik špijunaže. Špijunaža je zabranjena prema domaćim propisima većine država, ali nije u suprotnosti s pravilima međunarodnog prava.⁴¹⁵ Kroz povijest su države poduzimale špijunažu koristeći agente za prikupljanje informacija o protivnicima.⁴¹⁶ Kibernetička špijunaža predstavlja neovlašteno ispitivanje konfiguracije ciljanog računala kako bi se procijenila obrana njegovog sustava.⁴¹⁷ Danas se vlade država bave obavještajnom i komercijalnom špijunažom koristeći iste tehnike koje cyber kriminalci koriste za dobivanje povjerljivih informacija.⁴¹⁸ Kibernetička špijunaža i kibernetičko iskorištavanje ne izjednačava se s oružanim sukobima jer je svrha ili ishod i kibernetičke špijunaže i iskorištavanja praćenje

⁴¹¹ Lin, H., *Offensive Cyber Operations and the Use of Force*, Journal of National Security Law & Policy, 4, 2010, str. 63.

⁴¹² National Research Council: Technology, Policy, Law and Ethics regarding U.S. Acquisition and Use of Cyberattack Capabilities, 2009.

⁴¹³ U.S. Training & Doctrine Command, DCSINT Handbook No. 1.02 Critical Infrastructure Threats and Terrorism, VII-2., 2006.

⁴¹⁴ Lin, H., *loc.cit.*

⁴¹⁵ Roscini, M., *World Wide Warfare-Jus Ad Bellum and the Use of Cyber Force*, Max Planck Yearbook of United Nations Law, 14, 2010, 85-130.

⁴¹⁶ Gervais, M., *loc.cit.*

⁴¹⁷ *Ibid.*

⁴¹⁸ *Ibid.*

informacija, a ne utjecaj na rad računalnog sustava. Unatoč tome, kibernetička špijunaža, poput tradicionalne špijunaže, može prekršiti bilo koji broj domaćih propisa ili međunarodnih ugovora, a time se ne krši međunarodno humanitarno pravo.⁴¹⁹

Međunarodni stručnjaci bavili su se pitanjem koja se pravila trebaju primjenjivati u kibernetičkom kontekstu, a najčešći načini da se to učini bili su analogija ili proširenje postojećeg prava. Razmatran je niz pravnih područja, uključujući propise koji reguliraju upotrebu i širenje nuklearnog oružja, međunarodne telekomunikacijske propise, propise koji uređuju svemir, reguliraju Antarktik i drugo.⁴²⁰ S obzirom na opću zabranu upotrebe sile u međunarodnom pravu, pitanje predstavlja li i kada kibernetički napad upotrebu sile bilo je i ostaje u središtu pozornosti. S vremenom je rasla potreba za izradom dokumenta o međunarodnom pravu primjenjivom na kibernetičko ratovanje, a nakon višegodišnjeg rada skupine stručnjaka pod vodstvom Michaela Smitha 2013. godine izrađen je Tallinski priručnik o pravu primjenjivom na kibernetičko ratovanje (dalje u tekstu: Priručnik), a 2017. godine objavljeno je njegovo drugo prošireno izdanje poznatije kao Tallin 2.0. Tallinski priručnik neobvezujući je dokument o tome kako se međunarodno pravo, a posebno jus ad bellum i jus in bello primjenjuje na kibernetički sukob. Iako neobavezujući, ovaj priručnik sadrži tumačenje prirode i odnosa postojećih međunarodnih propisa koji se odnose na cyber ratovanje. On sadrži pravne smjernice kako i kada se računalni napadi mogu klasificirati kao oružani napadi, u pogledu važećih međunarodnih propisa. Izraz oružani napad ima precizno značenje u međunarodnom pravu i ne mogu se svi računalni, pa čak i ozbiljniji napadi podići na stupanj oružanog napada. Tallinski priručnik 2.0 definira kibernetičke operacije kao „*korištenje kibernetičkih sposobnosti za postizanje ciljeva u ili kroz kibernetički prostor*“⁴²¹, a pod taj pojam spadaju i kibernetički napadi koji se mogu klasificirati kao oružani napadi. Takve kibernetičke napade Tallinski priručnik definira kao „*kibernetičku operaciju, ofenzivnu ili obrambenu, za koju se razumno očekuje da će uzrokovati ozljede, smrt osoba, štetu ili uništenje objekata*“.⁴²² O središnjim pitanjima je li upotreba kibernetičkih napada zabranjena, i ako jest, kada je zabranjena Priručnik predviđa određena pravila. Prema pravilu br. 10 Priručnika, nedopuštena je ona kibernetička operacija koja predstavlja prijetnju ili upotrebu sile usmjerenu protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti bilo koje države, ili koja je na bilo koji

⁴¹⁹ *Ibid.*

⁴²⁰ V. npr. Shackelford S., *The Law of Cyber Peace* (2017), Hathaway O., *The Law of Cyber-Attacks* (2012.).

⁴²¹ Smith, M., *Tallinn Manual 2.0 on the International law Applicable to Cyber Operations*, Cambridge University Press, 2017, str. 564.

⁴²² *Ibid*, str. 415.

način nespojiva s ciljevima UN-a. Sukladno tome, zauzeto je stajalište da kibernetički napadi mogu predstavljati upotrebu sile i smatrati se nedopuštenim prema postojećim pravilima o upotrebi sile. Što se tiče pitanja kada kibernetički napad predstavlja upotrebu sile, određeno je da kibernetička operacija predstavlja upotrebu sile kada su njezin opseg i učinci usporedivi s nekibernetičkim operacijama koje se uzdižu na razinu upotrebe sile.⁴²³ Komentar tog pravila sadrži neobvezujuću listu od osam faktora za procjenu upotrebljene sile, i to: njezina ozbiljnost, neposrednost, izravnost, intenzitet napada, mjerljivost učinaka, vojni karakter, uključenost države i pravna utemeljenost.⁴²⁴ U širem međunarodnom pravnom učenju o tome jesu li kibernetički napadi upotreba sile ili ne, očita su tri različita pristupa. Instrumentalni pristup bavi se prirodom korištenog instrumenta – kada se oružje ili sličan instrument koristi za upotrebu sile, onda to može dovesti do upotrebe oružane sile.⁴²⁵ Ciljni pristup zauzvrat usredotočuje se na metu kibernetičkog napada⁴²⁶, dok se pristup učinaka bavi učincima kibernetičkih napada i jesu li oni usporedivi s onima konvencionalnim napadima.⁴²⁷ Taj posljednji pristup najviše je prihvaćen jer oružana sila ima direktni razarajući učinak na imovinu i osobe. Marco Roscini, na primjer, kombinira pristup instrumentima i pristup učincima, sugerirajući da je kibernetički napad jednak upotrebi sile neovisno o vrsti oružja koje se koristi, već da su ključne posljedice štetnih učinaka dotičnog instrumenta.⁴²⁸ Sukladno tome, za Rosciniya je instrument koji se koristi taj koji definira oružanu silu, ali instrument se identificira po svojim posljedicama.⁴²⁹ William Boothby usvaja stajalište da je kibernetičko oružje definirano svojim posljedicama, odnosno da je ono osmišljeno, namjeravano ili korišteno kako bi imalo nasilne posljedice, to jest uzrokovalo smrt ili ozljedu osoba ili oštećenje ili uništenje objekata.⁴³⁰ Instrumentalni pristup uzima u obzir prirodu instrumenta koji se koristi i predstavlja li ono oružje, a time i upotrebu oružane sile. To je također bio pristup koji se tradicionalno koristio u razlikovanju oružane sile od ekonomske i političke prisile.⁴³¹ Kao što Schmitt primjećuje, ova podjela ovisi o vrsti instrumenta prisile, diplomatske, gospodarske ili vojne odabrane za postizanje

⁴²³ Pravilo 11 Tallinskog priručnika 2.0 kaže slijedeće: „*Država može provoditi ekstrateritorijalnu nadležnost samo na temelju: a.) dodijeljenih ovlasti u skladu s međunarodnim pravom ili b.) valjanog pristanka strane vlasti na teritoriju na kojem bi se nadležnost trebala vršiti*“.

⁴²⁴ Gill, T., D., Greib, R., Heinsch, R., McCormack, T., Paulussen, C., Dorsey, J., Yearbook of International Humanitarian Law 2012, vol. 15, 2013, str. 22.

⁴²⁵ Roscini, M., *Cyber Operations as a use of force*, University of Westminster, School of Law, 2015., str. 6.

⁴²⁶ *Ibid.*, str. 7.

⁴²⁷ *Ibid.*

⁴²⁸ *Ibid.*, str. 11.

⁴²⁹ *Ibid.*, str. 9-10.

⁴³⁰ Boothby, H., W., *Methods and Means of Cyber Warfare*, 89 International Law Studies, 2013, str. 389.

⁴³¹ Schmitt N. M., *op.cit.*, str. 909.

nacionalnih ciljeva.⁴³² Međutim, problem s usvajanjem čisto instrumentalnog pristupa u odnosu na cyber napade dolazi od njihove nefizičke prirode.⁴³³ Osnovno pitanje je, prema Heather Harrison Dinniss, može li kibernetičko djelovanje biti dovoljno „agresivno“ i slično oružanom napadu da se može klasificirati pod oružanu silu.⁴³⁴ Za razliku od konvencionalnog oružja, cyber napadi su u svojoj srži jednostavno pisane upute koje predstavljaju jezika strojeva.⁴³⁵ Kao takvo, kibernetičko oružje je u suprotnosti s konvencionalnim shvaćanjem onoga što čini oružje, osobito zato što im nedostaje fizička povezanost s oružjem. Nadalje, oružje općenito stvara destruktivne učinke kroz kinetičku silu, dok kemijsko i biološko oružje, na primjer, to čini kroz nekinetičku silu, ali se svejedno smatra oružjem.⁴³⁶ Međutim, fokusiranje isključivo na instrument problematično je u kibernetičkom kontekstu s obzirom na digitalnu sferu koja nije nalik oružju.⁴³⁷ Kibernetičkom oružju nedostaje fizikalnost i priroda slična oružju onoga što se tradicionalno shvaća kao oružje, unatoč tome što potencijalno može uzrokovati uništenje. Kao takvo, problematično je razmatranje pitanja mogu li kibernetički napadi predstavljati oružanu silu usredotočujući se isključivo na instrumentalni pristup. S druge strane, ciljani pristup primarno se bavi metom kibernetičkog napada pri određivanju hoće li to predstavljati upotrebu sile ili ne. Roscini koristi primjer cyber napada na kritičnu infrastrukturu: cyber napad koji isključuju nacionalnu mrežu i tako ostavlja milijune ljudi bez struje, osakaćuje financijsko tržište i prometni sustav te sprječava vladine komunikacije vjerojatno će se tretirati kao upotreba sile, bez obzira na to je li došlo do fizičke štete.⁴³⁸ Suprotno tome, on tvrdi da bi sličan napad na nekritičnu mrežu kao što je npr. ona sveučilišta, ne bi predstavljala upotrebu sile.⁴³⁹ Slično, Eric Talbot Jensen je npr. sugerirao da bi napadi na kritičnu infrastrukturu iz bilo kojeg izvora predstavljali upotrebu sile.⁴⁴⁰

Već smo naveli kako Tallinski priručnik definira kibernetičke operacije i kibernetičke napade, a u skladu s time potrebno je i definirati koje se kibernetičke operacije mogu smatrati napadom u kontekstu međunarodnog humanitarnog prava. Takva definicija može se pronaći u Protokolu I. koji napad definira kao „*čine nasilja protiv protivnika, bilo da su ti čini napadački*

⁴³² *Ibid.*

⁴³³ Dinniss, H., H., *Cyber Warfare and the Laws of War*, Cambridge Studies in International and Comparative law, 2012, str. 68.

⁴³⁴ *Ibid.*

⁴³⁵ Nguyen, R., *Navigating Jus Ad Bellum in the Age of Cyber Warfare*, California Law Review, 2013, str. 1127.

⁴³⁶ Bootby, H., W., *op.cit.*, str. 388-389.

⁴³⁷ Roscini, M., *op.cit.*, str. 47.

⁴³⁸ *Ibid.*, str. 62.

⁴³⁹ *Ibid.*, str. 63.

⁴⁴⁰ Jensen, T., E., *Cyber Deterrence*, Brigham University Law School, 2012, str 777.

ili obrambeni“.⁴⁴¹ Protokol I napad definira isključivo kao onaj koji je poduzet fizičkim, odnosno kinetičkim sredstvom kao što je npr. bombardiranje ili raketiranje. Međunarodna zajednica slaže se da bi kriteriji koje je iznio Jean Pictet kako bi se utvrdilo postojanje međunarodnog oružanog sukoba prema zajedničkom članku 2. Ženevskih konvencija iz 1949. trebali služiti kao vodič za procjenu je li određena upotreba sile dosegla stupanj oružanog napada.⁴⁴² Prema tom kriteriju, upotreba sile smatra se oružanim napadom kada je sila "dovoljnog opsega, trajanja i intenziteta".⁴⁴³ Međutim, tijekom godina razvili su se određeni međunarodni instrumenti koji su olakšali primjenu Pictetovih kriterija. Učinci kibernetičkog napada mogu varirati, a tretiranje svih oblika kibernetičkih napada kao upotrebu sile zahtijevalo bi nevjerojatno široko tumačenje članka 2. st. 4. koji uključuje nematerijalnu štetu. U predmetu oružanih aktivnosti na teritoriju Konga, Međunarodni sud je utvrdio da je kršenje članka 2 (4) proizašlo iz "veličine i trajanja" djelovanja Ugande. Stoga su veličina i trajanje napada prikladni čimbenici za razmatranje u bilo kojem modelu koji analizira taktiku prisile koju koristi država.

Ovim tekstom pokušali smo odrediti u kojoj se mjeri kibernetički napadi mogu regulirati prema postojećem režimu pravila o oružanim sukobima. Postojeći okvir pravila o oružanim sukobima – i jus ad bellum i jus in bello – pružaju neke smjernice, iako nepotpune i nesavršene, za države koje žele odrediti opseg dopuštenih ofenzivnih i obrambenih kibernetičkih napada. Većina kibernetičkih napada ne dostiže razinu oružanog napada niti se odvija u kontekstu oružanog sukoba. Posljedično, oni nisu obuhvaćeni postojećim pravom o oružanim sukobima. To ne znači da su ovi kibernetički napadi nedopušteni. Promjene domaćih propisa i politika koje kriminaliziraju kibernetičke napade, dok vrijedni pravni odgovori ne mogu adekvatno i učinkovito obuzdati radnju koja je doista međunarodni koncept. Ova globalna prijetnja može se učinkovito odgovoriti samo globalnim rješenjem međunarodne zajednice koja zajedno radi na osmišljavanju novog propisa za kibernetičke napade. Ovo mora započeti dogovorom o definiciji pojmova kao što su kibernetički napad, kibernetičko ratovanje, šteta, upotreba sile i oružani sukob, kao i razlikovanje i proporcionalnost primijenjena na kibernetičko ratovanje. S obzirom na globalnu sveprisutnost kibernetičkog prostora, pohvalno je da sedamdeset i osam

⁴⁴¹ Protokol I, *op.cit.*, čl. 49. t.1.

⁴⁴² Eng. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts.

⁴⁴³ Jensen, T., E., *loc.cit.*

država podržava Pariški poziv iz 2018.⁴⁴⁴ koji ponovno potvrđuje da su međunarodno humanitarno pravo i međunarodno običajno pravo primjenjivi na korištenje informacijskih i komunikacijskih tehnologija po državama.⁴⁴⁵ Ovo stajalište podržavaju i neke međunarodne organizacije poput Europske unije i NATO-a. Međutim, neke se države suzdržavaju od zauzimanja takvog stava ili čak upozoravaju na njega. Zaključno, neizbježno je da će neki sukob imati kibernetičku komponentu i kreatori politike moraju razumjeti pravno okruženje prije nego što dođe do takvog sukoba.

Upotreba i zloupotreba kibernetičkog prostora bez granica utječu na vitalne državne interese u fizičkom svijetu, uključujući nacionalnu sigurnost, javnu sigurnost ili gospodarski razvoj i time se proteže daleko izvan sfere unutarnjih poslova države. Također, pojedini autori su mišljenja da cyber aktivnosti mogu u određenim slučajevima predstavljati upotrebu sile u kontekstu članka 2(4) Povelje i običajnog međunarodnog prava.⁴⁴⁶ Primjeri poput otvaranja brane i tako nanošenjem štete od poplava, uzrokovanjem sudara zrakoplova ometanjem kontrole zračnog prometa i sl. samo su neki od mogućih posljedica kibernetičkih napada. Ukoliko se upotreba kibernetičkog oružja podiže na razinu upotrebe sile u tradicionalnom ratu, utoliko će se raditi o kibernetičkom ratovanju.⁴⁴⁷ U lipnju 2010. godine sigurnosna tvrtka u Bjelorusiji otkrila je postojanje zlonamjernog softvera posebno dizajniranog za napad na industrijske upravljačke sustave koji upravljaju nuklearnim postrojenjima.⁴⁴⁸ Po svoj prilici, glavna meta napada sofisticiranog računalnog crva bio je nuklearni program Irana.⁴⁴⁹ Iranski znanstvenici tom su prilikom kazali kako je računalni crv uništio ključne dijelove u centru za obogaćivanje urana.⁴⁵⁰ Prema izjavama dr. Mohammeda Ahmadiana, dužnosnika Iranske organizacije za atomsku energiju, računalni crv je možda unesen putem memorijskih kartica, a ne putem interneta.⁴⁵¹ Taj se računalni crv nazvao „Stuxnet“, a njegova točna svrha i tko je odgovoran za njegovo stvaranje nisu bili poznati u trenutku kada je prvi put otkriven u lipnju 2010. godine. S obzirom na njegovu tehničku sofisticiranost, vjerovalo se da ga skupina hakera

⁴⁴⁴ Više o Pariškom pozivu: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/digital-diplomacy/france-and-cyber-security/article/cybersecurity-paris-call-of-12-november-2018-for-trust-and-security-in> (pregledano 1. ožujka 2024.).

⁴⁴⁵ Horowitz, J., *Cyber Operations under International Humanitarian Law: Perspectives from the ICRC*, ASIL Insights, 2020, str. 24

⁴⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁴⁷ Theohary, A., C., Rollins, W., J., *Cyberwarfare and Cyberterrorism: In brief*, Congressional Research Service, 2015, str. 7.

⁴⁴⁸ Kerr, P., Rollins, J., Theohary, C., *The Stuxnet Computer Worm: Harbinger of an Emerging Warfare Capability*, 2010, str., 1-12.

⁴⁴⁹ *Ibid.*, str. 3.

⁴⁵⁰ *Ibid.*, str. 5.

⁴⁵¹ *Ibid.*, str. 3-4.

nije mogla stvoriti, već da je država odgovorna za njegov razvoj. Stvaranje Stuxneta zahtijevalo je napredan tim programera i organizaciju sa znatnim finansijskim resursima za razvoj, testiranje i zatim puštanje u pogon takvog računalnog virusa. Razgovori s brojnim američkim, europskim i izraelskim dužnosnicima otkrili su da je Stuxnet bio dio šire operacije koja je prvobitno započela za vrijeme administracije predsjednika Georgea W. Busha mlađeg, a kasnije se intenzivirala za vrijeme administracije predsjednika Baracka Obame.⁴⁵² Uključivala je opsežan razvojni program koji se morao se testirati na onome što je opisano kao „*virtualna replika Natanz*“. Prema tim izvješćima, s obzirom da je Stuxnet trebao biti fizički uveden u postrojenje u Natanzu (*to jest, nije se mogao prenijeti putem interneta*), oslanjali su se na inženjere i radnike koji su radili na održavanju postrojenja i imali pristup objektu, kako bi nesvjesno zarazili računala u njemu.⁴⁵³ Zabilježeno je da su USB flash pogoni bili ključni u širenju prvih varijanti računalnih virusa dok su se sofisticiranije metode koristile za daljnje širenje i isporuku virusa ciljanim računalima.⁴⁵⁴ Izvorno, Stuxnet se nije trebao širiti izvan računala u pogonu u Natanzu, što je pripisano pogrešci u njegovom kodu koja je navodno bila kasnija modifikacija od strane Izraela.⁴⁵⁵ Iran nije potvrdio da je Stuxnet bio uzrok pokvarenih centrifuga u Natanzu, međutim iranski dužnosnici potvrdili su da su neka od njihovih računala bila zaražena računalnim virusom. Na primjer, u rujnu 2010. godine iranski dužnosnik priznao je da je računalni crv zarazio više od 30 tisuća računala, uključujući osobna računala u vlasništvu zaposlenika nuklearne elektrane u blizini Bushehra. Također, prema izvješćima iz studenog 2010., iranski predsjednik, Mahmoud Ahmadinejad, ustvrdio je da su „*iranski neprijatelji bili uspješni u stvaranju problema ograničenom broju iranskih centrifuga, sa softverom koji su instalirali u elektroničke uređaje*.“ Otprilike u isto vrijeme, potpredsjednik Irana, Ali Akbar Salehi, koji je također čelnik Iranske organizacije za atomsku energiju, ustvrdio je da su „*zapadnjaci*“ poslali virus na nuklearne lokacije u Iranu, ali da je virus otkriven i spriječen da nanese štetu iranskom napretku u nuklearnom području.⁴⁵⁶ Sukladno tome, dok Iran s jedne strane nije priznao da je Stuxnet prouzročio štetu svojim nuklearnim centrifugama, s druge strane je priznao da ima problema s računalnim virusom. Vremenski okvir o kojem se govori, odgovara vremenu u kojem je, prema izvješćima Međunarodne agencije za atomsku energiju, došlo do pada broja operativnih centrifuga. Stoga, iako uključene države to nisu

⁴⁵² Lendvay R., *Shadows of Stuxnet: recommendations for U.S. policy on critical infrastructure cyber defense derived from the Stuxnet attack*, Calhoun: The NPS Institutional Archive, 2016.

⁴⁵³ *Ibid.*

⁴⁵⁴ *Ibid.*

⁴⁵⁵ *Ibid.*

⁴⁵⁶ *Ibid.*

službeno potvrdile, vjeruje se da su Stuxnet stvorili državni akteri kako bi ometali rad postrojenja za obogaćivanje urana u drugoj državi. Međutim, za razliku od prethodno poznatih ili navodnih incidenata koji uključuju zlonamjerne cyber aktivnosti država, Stuxnet je prvi poznati incident u kojem državni akteri koriste cyber sredstva za nanošenje štete fizičkoj imovini u drugoj državi. Sukladno tome, ključno pitanje koje je pokrenuo incident je može li kibernetički napad ove vrste predstavljati kršenje međunarodnog prava koje zabranjuje državama upotrebu sile u svojim međunarodnim odnosima.

Stuxnet se široko razmatra u vezi s pitanjem kada i da li kibernetički napad predstavlja upotrebu sile u međunarodnom pravu. Većina autora, koji prihvaćaju da je Stuxnet bio uzrok uništenja oko tisuću centrifuga, smatraju da je riječ o upotrebi sile, posebice jer je uzrokovana materijalna šteta na fizičkim objektima. Na primjer, Gary Brown ukazuje na činjenicu da je Stuxnet namjerno dizajniran kao softver usmjeren protiv države koji je rezultirao fizičkim uništenjem opreme u državnom vlasništvu.⁴⁵⁷ Stoga tvrdi da je incident prekršio opću zabranu upotrebe sile.⁴⁵⁸ Također, prema nizu autora, uključujući Boothbyja i Schmitta, Stuxnet se kvalificira kao primjer upotrebe sile jer su objekti pretrpjeli fizičku štetu.⁴⁵⁹ Stoga je za ove autore, budući da je Stuxnet prouzročio materijalnu štetu na fizičkim objektima, jasno da je riječ o upotrebi sile. Brojni autori također razmatraju Stuxnet u odnosu na kriterije Tallinskog priručnika kojeg smo već objasnili.⁴⁶⁰ U ovom kontekstu, većina ističe fizičku štetu koju uzrokuje Stuxnet. Na primjer, David Weissbrodt tvrdi da se Stuxnet smatra upotrebom sile.⁴⁶¹ U vezi s kriterijem ozbiljnosti, on napominje da je napad Stuxneta bio težak jer je prouzročio fizičku štetu imovini, odnosno, da je prvo naglo ubrzao, a onda i usporio nuklearne centrifuge zbog čega su se one pokvarile.⁴⁶² Razni drugi na sličan način zauzimaju ovo stajalište⁴⁶³, a autori Tallinskog priručnika također zauzimaju stajalište da Stuxnet, najmanje što predstavlja, upotreba sile.⁴⁶⁴ S obzirom da Iran nije potvrdio uništenje centrifuga, neki autori postavljaju pitanje je li Stuxnet odgovoran za njihovu uništenje. Katharina Ziolkowski, tvrdi da uvjet predstavlja li Stuxnet upotrebu sile u smislu članka 2. stavka 4. ovisi o tome je li prouzročio

⁴⁵⁷ Brown, G., *Why Iran Didn't Admit Stuxnet Was an Attack*, 2011, 63 Joint Force Quarterly, str. 70, 71.

⁴⁵⁸ *Ibid.*

⁴⁵⁹ Boothy, W., *When is a Cyberattack a Use of Force or an Armed Attack?*, 2012, str. 82, 83.

⁴⁶⁰ V. *supra*, str. 89.

⁴⁶¹ Weissbrodt, D., *Cyber Conflict, Cyber Crime and Cyber Espionage*, 22 Minnesota Journal of International Law, 2013, str. 376.

⁴⁶² *Ibid.*

⁴⁶³ Npr. Foltz, C., A., *Stuxnet, Schmitt Analysis, and the Cyber "Use-of-Force" Debate*, 2012, 67 Joint Force Quarterly, str. 44.

⁴⁶⁴ Michael N., S. (ur.), *Tallin Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations* (2nd edn, CUP, Cambridge, 2017), str. 342.

osjetno uništavanje imovine.⁴⁶⁵ Ona tvrdi da, ako doista Stuxnet nije prouzročio nikakvu štetu, čini se da ne doseže potreban prag u skladu s međunarodnim pravom i stoga predstavlja „pravno remek-djelo“. ⁴⁶⁶ Slično, Russell Buchan tvrdi da, ako je Stuxnet jednostavno spriječio centrifuge da se okreću pravilnom brzinom, što znači da se uran ne može obogatiti bez stvarnog uništenja centrifuga, tada se Stuxnet ne može smatrati zabranjenom upotrebom sile jer nije prouzročena nikakva šteta fizičkoj imovini.⁴⁶⁷ Međutim, on tvrdi da ako su izvješća da je Stuxnet prouzročio fizičko uništenje centrifuga točna, onda bi to predstavljalo potrebnu fizičku štetu da bi se utvrdila povreda članka 2(4).⁴⁶⁸ Kao takvi, iako ovi autori ne zauzimaju jasan stav o tome je li Stuxnet zapravo predstavljao upotrebu sile, ipak ističu važnost fizičke štete u klasifikaciji radi li se o upotrebi sile.

Kao što je istaknuto u ovim analizama Stuxneta, u svjetlu članka 2. stavka 4., međunarodno pravo zahtijeva postojanje fizičke šteta kako bi kibernetički napad mogao predstavljati upotrebu sile. Općenito se smatra da je Stuxnet prešao prag potreban da se kvalificira kao upotreba sile jer je uzrokovao štetu na oko tisuću centrifuga potrebnih za adekvatan rad nuklearnog postrojenja. S druge strane, glavna prepreka potrebna da bi se ova radnja mogla kvalificirati kao oružani napad, odnosno upotreba sile, je nedostatak dovoljne sigurnosti da je napad stvarno prouzročio takvu vrstu fizičke štete. Unatoč raznim načinima na koje je Stuxnet potkopao integritetu tisuća računala u Iranu i poremetio pravilno funkcioniranje računala u postrojenju za obogaćivanje urana, glavni fokus ovih navedenih analiza je fizičko oštećenje centrifuga koji u tim slučaju predstavljaju upotrebu sile i podliježu članku 2. stavka 4. Povelje. Predloženo je da bi usvajanje ovog pristupa moglo olakšati uspostavljanje nečega kao upotrebe sile, što bi zauzvrat moglo sniziti prag, dopuštajući državama da odgovore u samoobrani. S obzirom da je svrha pravila o upotrebi sile ograničiti države da koriste nasilna sredstva za rješavanje svojih sporova i tako minimizirati međudržavno nasilje, protivno je ovoj svrsi da se razorni, ali naizgled nenasilni kibernetički napadi ne razmatraju unutar ove zabrane samo zato što nemaju materijalne posljedice. Međutim, ažuriranje koncepcije upotrebe sile iz članka 2. st. 4. ne znači snižavanje praga upotrebe sile (ili oružanog napada) u postojećim pravilima. Umjesto toga, pruža konceptualne alate za razmatranje štete uzrokovane

⁴⁶⁵ Ziolkowski, K., *Stuxnet – Legal Considerations*, 2012, 25 Journal of International Law of Peace and Armed Conflict, str. 142.

⁴⁶⁶ *Ibid*, str. 147.

⁴⁶⁷ Buchan, R., *Cyber Attacks: Unlawful Uses of Force or Prohibited Interventions?*, 2012, 17 Journal of Conflict & Security Law str. 220.

⁴⁶⁸ *Ibid*, str. 220-221.

kibernetičkim napadima na širi raspon subjekata umjesto samo na ljudska bića i materijalne objekte, te konceptualno utemeljenje za pravno opravdanje za države da odgovore na ozbiljne oblike informacijskog nasilja, gdje je to prikladno. Na primjer, značajan kibernetički napad na državnu burzu ili kritičnu infrastrukturu — čak i bez materijalne štete mogao bi se kvalificirati kao takav.⁴⁶⁹ Nadalje, moguće je tvrditi da je postojeća nesigurnost na ovom području prava korisna za izbjegavanje eskalacije nasilja između država. Međutim, kao što je istaknuo Michael Schmitt, nesigurnost u pravilima može sama po sebi pružiti temelj za eskalirajuću spiralu u kojoj države imaju različita uvjerenja o tome koje su aktivnosti zabranjene, a time i različita uvjerenja o tome kako mogu odgovoriti na takve aktivnosti.⁴⁷⁰ Kao takvo, ažuriranje koncepcije nasilja iz članka 2. stavka 4. kako bi se uključili ozbiljni oblici informacijskog nasilja unutar zabrane, može pomoći u smanjenju neizvjesnosti i stoga pridonijeti razvoju normativne stabilnosti u kibernetičkom prostoru i pravila o tome predstavlja li kibernetički napad upotrebu sile prema pravilima međunarodnog prava.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ Schmitt, M., *op.cit.*, str. 342-343.

⁴⁷⁰ Schmitt, M., *Grey Zones in the International Law of Cyberspace*, 2017, 42(2) Yale Journal of International Law 1, str. 21.

⁴⁷¹ *Ibid*, str. 21-22.

9. NEDRŽAVNI AKTERI U ORUŽANIH SUKOBIMA I UPOTREBA SILE

Nema sumnje da su nedržavni subjekti dobili sve istaknutiju ulogu u gotovo svim okvirima međunarodnog pravnog sustava. U tom pogledu okvir koji regulira upotrebu sile nije iznimka. Međutim, dok su pravila o upotrebi sile prošla kroz proces razvoja u proteklih gotovo stotinu godina, pravila koja reguliraju upotrebu sile od strane neteritorijalnih subjekata nisu doživjela sličan razvoj. Konkretno, dok norma o zabrani prijetnje ili upotrebe sile i suvremeno pravo na samoobranu datiraju od davnina, njihovi subjekti ostali su države. Iako se mogu iznijeti argumenti da se pravila i norme *jus ad bellum* primjenjuju na određene neteritorijalne subjekte, možda u kontekstu onoga što bismo mogli nazvati spornim državama⁴⁷² teško je pronaći bilo kakvu potporu za tvrdnje da aktivnosti drugih neteritorijalnih subjekata, poput terorističkih skupina, također reguliraju pravila koja se primjenjuju na države.⁴⁷³ Kao što često svjedočimo, reguliranje prisilnih aktivnosti neteritorijalnih subjekata još uvijek je uređeno kroz kazneno zakonodavstvo, kako domaće tako i međunarodno.⁴⁷⁴ Dok je upotreba oružane sile od strane neteritorijalnih subjekata bila predmetom sve veće akademske pozornosti, to nije potpuno moderan fenomen. Sposobnost i volja država da vode rat posredstvom posrednika, oslanjajući se na borce povezane s formalnim strukturama države, ali i izvan njih, dugo su bili izvor zabrinutosti međunarodne zajednice.⁴⁷⁵ Takva neizravna upotreba sile bila je navedena opsežno tijekom pregovora o UN-ovoj definiciji agresije, koju je konačno usvojila Opća skupština 1974. godine. Poseban odbor za pitanje definiranja agresije proveo je mnogo vremena raspravljajući o tome treba li upotrebu sile od strane neteritorijalnih subjekata, u koje je država bila uključena, uvrstiti u definiciju agresije.⁴⁷⁶ Općenito je stajalište bilo da bi uplitanje države u aktivnosti neteritorijalnih subjekata predstavljalo nezakonitu intervenciju u unutarnje poslove druge države.⁴⁷⁷ Zapadne su države, međutim, ustrajale na tome da bi se organizacija, poticanje,

⁴⁷² Henderson, C., *Contested States and the Rights and Obligations of the Jus ad Bellum*, 21 *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 2013, str. 367.

⁴⁷³ Tsagourias, N., *Non-State Actors and the Use of Force, Participants in the International Legal System: Multiple Perspectives on Non-State Actors in International Law*, Abingdon: Routledge, 2011, str. 2.

⁴⁷⁴ Na primjer, bivši navodni vođa terorističke skupine al-Qaide Nazih Abdul-Hamed al-Ruqai, poznat pod svojim pseudonimom Abu Anas al-Liby, koji je tražen od SAD-a zbog organiziranja bombaških napada na američka veleposlanstva u Keniji i Tanzaniji 1998. godine, pojavio se ispred Federalnog suda u New Yorku i očitovao se da nije kriv za ono što mu stavlja na teret, a niti jedna optužba nije uključivala kršenje pravila zabrane prijetnje ili upotrebe sile.

⁴⁷⁵ Pogledaj na primjer mišljenja Čehoslovačke i Filipina na prijedlog Povelje UN-a u Dumbarton Oaksu koji su bili prijedlozi da agresija treba biti definirana na način da sadrži davanje podrške oružanim bandama, a u svrhu aktiviranja nadležnosti Vijeća sigurnosti.

⁴⁷⁶ V. više u: Report of the Special Committee on the Question of Defining Aggression, UN Doc. A/8019 (1970), para. 26 - 30.

⁴⁷⁷ *Ibid*, par. 127.

pomoć ili sudjelovanje u napadima neteritorijalnih subjekata trebalo naći u definiciji agresije.⁴⁷⁸ Bivši Sovjetski Savez je radije razlikovao agresiju od neizravne agresije,⁴⁷⁹ dok su članovi Pokreta nesvrstanih iznijeli prigovore na koncept neizravne agresije u cjelini.⁴⁸⁰ Predstavnici tih država bili su okupirani odnosom između definicije agresije i definicije oružanog napada prema članku 51. Povelje.⁴⁸¹ Nesvrstane države bile su naročito zabrinute zbog neuspjeha u ograničavanju definicije agresije na izravne državne akcija što je povećalo mogućnost da moćne države lažno optužuju slabije da pristaju ili podupiru oružane skupine koje djeluju s njihovog teritorija kako bi opravdale upotrebu sile (pod krinkom samoobrane) protiv te slabije države.⁴⁸² Kao rezultat toga, predložena definicija agresije koju su podupirali članovi Pokreta nesvrstanih izričito je isključila pravo na upotrebu sile u samoobrani, oslanjajući se na članak 51. Povelje UN-a, kao odgovor na subverzivna i/ili teroristička djela neregularnih, dobrovoljačkih ili oružanih skupina organiziranih ili podržanih od strane druge države.⁴⁸³ Općenito, zapadne države odbacile su tumačenje Pokreta nesvrstanih o tretiranju agresije i oružanog napada kao istoznačnica.⁴⁸⁴ One nisu prihvatile kao općepoznato da se obrambene snage u skladu s člankom 51. mogu upotrijebiti kao odgovor na oružane napade naoružanih bandi⁴⁸⁵ te su tvrdile da je neuključivanje počinjenja neizravne agresije u definiciju agresije potaknulo države da se uključe u oružane sukobe preko posrednika, odnosno kroz potporu neteritorijalnih subjekata.⁴⁸⁶ Kompromis između navedenih stajališta, koji je omogućila definicija agresije UN-a koju treba usvojiti konsenzusom, očitovao se u nekoliko smjerova. Prvo, definicija je usvojena u svrhu usmjeravanja Vijeća sigurnosti u izvršavanju njegovih ovlasti prema članku 39. Povelje⁴⁸⁷ i bila je neovisna o bilo kakvom dogovoru o definiciji oružanog napada prema članku 51. Drugo, što se tiče neizravne agresije, čini se da je stajalište bilo da bi djela agresije mogla izvršiti neteritorijalni subjekti koji se moraju moći njima pripisati. Članak 1. Rezolucije o definiciji

⁴⁷⁸ V. više: Report of the Special Committee on the Question of Defining Aggression, UN Doc. A/8719 (1972), Appendix B, Section A.

⁴⁷⁹ UN Doc. A/8019 (1970) (n.8), para IV.B (7).

⁴⁸⁰ V. Reports of the Special Committee on the Question of Defining Aggression, UN Doc. A/7620 (1969), par. 26-29, 62, and 69-72.

⁴⁸¹ *Ibid.*

⁴⁸² UN Doc. A/7620 (1969) (n. 12), par. 127.

⁴⁸³ Nacrt prijedloga podnesen od strane Kolumbije, Cipra, Ekvadora, Gane, Gvineje, Haitija, Irana, Madagaskara, Meksika, Španjolske, Ugande, Urugvaja i Jugoslavije - UN Doc. A/AC.134/L.16 and Add.1 and 2, para 7, in Report of the Special Committee on the Question of Defining Aggression, UN Doc. A/9019 (1973), str. 9.

⁴⁸⁴ V. Special Committee on the Question of Defining Aggression, Third Session, Vol. II, UN Doc. A/AC.134/SR.67 (19 October 1970), 6 (UK); UN Doc. A/8019 (1970) (n. 8), par. 69.

⁴⁸⁵ Vidi npr. UN Doc. A/AC.134/SR.67 (n. 16), 106-7 (UK), 7 (Japan). V. dalje: Bowett D., *Self-Defence in International Law*, Manchester University Press, 1958, str. 256-260.

⁴⁸⁶ UN Doc. A/7620. 1969, par. 128. Vidi i: Ferencz, B., *A Proposed Definition of Aggression: By Compromise and Consensus*, 22 International and Comparative Law Quarterly, 1973, str. 407, 419-442.

⁴⁸⁷ V. Special Committee on the Question of Defining Aggression, Seventh Session, UN Doc. A/AC.134/SR.110-113, 1974, komentar delegata UK, str. 39.

agresije definira agresiju kao upotrebu oružane sile od strane države protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta ili političke neovisnosti druge države.⁴⁸⁸ Upotreba oružane sile, međutim, ne mora se počinuti isključivo od strane državnih oružanih snaga. Članak 3(g) definicije agresije predviđa da „*slanje od ili u ime države oružanih bandi, skupina, neregularnih postrojbi ili plaćenika, koji provode djela koja predstavljaju agresiju, ili njezino značajno sudjelovanje u tome*” također predstavlja agresiju.⁴⁸⁹ Članak 3. ima za cilj pružiti neiscrpan popis djela koja predstavljaju agresiju u smislu članka 1. Kao takvo, slanje oružanih bandi od strane ili u ime države ili značajno sudjelovanje u tome mora se tumačiti kao *lex specialis* prag za pripisivanje djela koja predstavljaju agresiju koju su izvršile oružane skupine države u čije ime djeluju,⁴⁹⁰ čime se održava zahtjev iz članka 1. da čin agresije bude „*upotreba oružane sile od strane države*”.⁴⁹¹ U najmanju ruku, definicija agresije prepoznaje da djela agresije mogu izvršiti neteritorijalni subjekti (ako se mogu pripisati državi), a Međunarodni sud je dosljedno tretirao standard iz članka 3(g) o slanju od strane ili u ime države kao osnovu za pripisivanje tih djela državama prilikom utvrđivanja opsega članka 51. prava na upotrebu sile u samoobrani.⁴⁹² Međutim, okolnosti tih slučajeva ne upućuju na to da definicija oružanog napada podliježe istim uvjetima kao i definicija agresije. To ni ne bi trebalo biti tako, s obzirom na to da države nisu prihvatile da koncepti agresije i oružanog napada budu komplementarni u tijeku pregovora o definiranju agresije te su prepustili definiranje agresije Povelji i pravilima međunarodnog običajnog prava. Međutim, moguće je da će svaka upotreba sile protiv nedržavnih aktera ometati teritorijalni integritet države unutar koje djeluje, čak i ako je takva upotreba sile izravno usmjerena na temelju djelovanja nedržavnog aktera. Slijedom toga, osim slučajeva u kojima Vijeće sigurnosti odobrava upotrebu sile, država može djelovati jednostrano u samoobrani prema članku 51. Povelje UN-a i običajnom međunarodnom pravu ako se upotreba sile od strane nedržavnog aktera pripisuje drugoj državi i predstavlja oružani napad. Ovo tradicionalno tumačenje članak 2. st. 4. i čl. 51. Povelje UN-a kritizirano je od strane sudaca Međunarodnog suda u njihovom pojedinačnom svojstvu.⁴⁹³ S tragičnim događajima od 11. rujna, diskurs koji okružuje rat protiv terorizma postavio je temelj za konceptualni redizajn

⁴⁸⁸ Članak 1. Rezolucije o Agresiji.

⁴⁸⁹ *Ibid.*, čl 3(g).

⁴⁹⁰ Slanje od ili u ime države nije osnova za pripisivanje stanja navedenog u Nacrtu članaka o odgovornosti države za međunarodno protupravne čine i stoga se može smatrati kao *lex specialis* osnova za pripisivanje, iako pobliže prati granicu primjene u članku 8. Nacrta članaka o odgovornosti države za međunarodno protupravne čine.

⁴⁹¹ *Ibid.*, čl. 1.

⁴⁹² V. presude: Nicaragua, *op.cit.* par. 195, Congo v Uganda, *op.cit.*, par. 146.

⁴⁹³ Wall advisory opinion, *op.cit.*, par. 33, Izdvojeno mišljenje sudkinje Higgins, par. 35–36, izdvojeno mišljenje suca Kooijmansa. V. i predmet Kongo v. Uganda, *op.cit.*, par. 26–30., izdvojeno mišljenje suca Kooijmansa; par. 4–15, izdvojeno mišljenje suca Simmae.

pravila o samoobrani kojeg smo već objasnili.⁴⁹⁴ Znanstvenici su tvrdili da je primjena zabrane upotrebe sile proširena na aktivnosti terorističkih skupina, potvrđujući mogućnost prava na samoobranu protiv akcija velikih razmjera takvih skupina koje predstavljaju oružani napad.⁴⁹⁵ Neki znanstvenici pozivaju se na praksu Vijeća sigurnosti iz devedesetih godina prošlog stoljeća kao na dokaz proširenja zabrane upotrebe sile unutar država.⁴⁹⁶ Ova praksa sastoji od rezolucija o nemeđunarodnim oružanim sukobima, koja nameće strankama u sukobu obvezu poštivanja prekida vatre⁴⁹⁷ ili suzdržavanja od bilo kakvog oblika upotrebe sile,⁴⁹⁸ osuđujući kršenja prekida vatre od bilo koje strane⁴⁹⁹ i proklamirajući načelo nedopustivosti teritorijalnih prisvajanja postignutih silom od strane bilo koje stranke u unutarnjem sukobu.⁵⁰⁰ Kao što Olivier Corten s pravom upozorava, bilo bi pogrešno iz strogo pravne perspektive pronaći u takvoj praksi osnovu za proširenje pravila o zabrani upotrebe sile na nedržavne aktere.⁵⁰¹ Prvo, osuda koja se ponekad koristi za upotrebu sile unutar države nije učinjena pozivanjem na članak 2. st. 4. Povelje, već na temelju poštivanja elementarnih pravila zaštite ljudskih prava, uključujući i u vrijeme nemeđunarodnog oružanog sukoba.⁵⁰² Drugo, Vijeće sigurnosti nikada se nije pozvalo na članak 2. st. 4. Povelje u kontekstu obveza postavljenih strankama u nemeđunarodnom oružanom sukobu.⁵⁰³ Slično, legitimizacija upotrebe sile u kontekstu narodnooslobodilačkih borbi u odnosu na ostvarivanje prava na samoodređenje nikada nije bilo uokvireno pravnim režimom čl. 2 st. 4. Povelje.⁵⁰⁴ Čak i kada su države podupirale pokrete nacionalnog oslobođenja, nije se službeno tvrdilo da bi se režim uspostavljen člancima 2(4) i 51. mogao primijeniti. Čini se, dakle, da takvim situacijama upravlja poseban pravni režim *sui generis* koji se ne može odmah svesti na shemu oružanog napada/samoobrane koja u načelu karakterizira odnose među državama.⁵⁰⁵ Zabrana upotrebe sile odnosi se na sve odnose među državama, čak i ako je upotreba sile primijenjena na području jedne od njih primjerice,

⁴⁹⁴ Vidi *supra*, str. 54.

⁴⁹⁵ Murphy, D., S., *Terrorism and the Concept of Armed Attack in Article 51 of the U.N. Charter*, Harvard International Law Journal, vol. 43, 2002, str. 49 – 50.

⁴⁹⁶ Vidi npr., Cassese, A., *Terrorism is Also Disrupting Some Crucial Legal Categories of International Law*, European Journal of International Law, 2001, str. 996.

⁴⁹⁷ V. niz rezolucija Vijeća sigurnosti: SC Res. 849 (1993), SC Res. 858 (1993), SC Res. 1150 (1998), SC Res. 1187 (1998), SC Res. 1225 (1999), SC Res. 1216 (1998), SC Res. 1199 (1998), SC Res. 1584 (2005).

⁴⁹⁸ SC Res. 876 (1993), para. 4, SC Res. 1225 (1999), para. 6, SC Res. 1311 (2000), para. 5, SC Res. 1203 (1998), para. 10.

⁴⁹⁹ V. rezolucije Vijeća sigurnosti: SC Res. 876 (1993), para. 2, SC Res. 1494 (2003), par. 19, SC Res. 1524 (2004), para. 22, SC Res. 1615 (2005), par. 25;

⁵⁰⁰ V. i: SC Res. 713 (1991), SC Res. 752 (1992), par. 1, SC Res. 820 (1993).

⁵⁰¹ Corten O., *op.cit.*, str. 132.

⁵⁰² *Ibid.*

⁵⁰³ Pogledaj kao primjer rezolucije: SC Res. 993 (1995), par. 5, SC Res. 1494 (2003), par. 13, SC Res. 1524 (2004), par. 13, SC Res. 1554 (2004), par. 8, SC Res. 1582 (2005), par. 9, SC Res. 1615 (2005), par. 8.

⁵⁰⁴ Corten O., *op.cit.*, str. 135-147.

⁵⁰⁵ Gray C., *op. cit.*, str. 63-64.

unutargranični spor između dviju država.⁵⁰⁶ To je primjerice bio slučaj u sporu koji se vodio pred Međunarodnim sudom između Eritreje i Etiopije. Tome je prethodila situacija u kojoj je 1997. godine formirana zajednička Komisija za određivanje granica dviju država. Eritrejci su smatrali da treba poštivati kolonijalne granice, kao što je slučaj u ostalim afričkim zemljama, no Etiopija je sama kreirala novu granicu prema kojoj Badme pripada njezinom teritoriju. Komisija nije uspjela u rješavanju problema, te u listopadu 1997. etiopske snage ulaze na područje Badmea, zauzimaju pojedina sela, uspostavljaju svoju administraciju i protjeruju eritrejsko stanovništvo. Međunarodni sud konstatirao je da su granični sporovi između država toliko česti da bi svaka iznimka od zabrane prijetnje ili upotrebe sile za teritorij koji je protupravno okupiran stvorila veliku i opasnu prazninu u temeljnim načelima međunarodnog prava.⁵⁰⁷ Međutim, upitno je primjenjuje li se članak 2. stavak 4. Povelje UN-a na odnose s entitetima čija je državnost osporena. Bilješka s objašnjenjem u Rezoluciji 3314 (XXIX) definira državu ističući da to ne dovodi u pitanje pitanja priznanja, odnosno da li je država članica Ujedinjenih naroda.⁵⁰⁸ Slično, Deklaracija sedam načela navodi da svaka država ima dužnost suzdržati se od prijetnje silom ili upotrebe sile za kršenje međunarodnih linija razgraničenja, kao što su linije primirja, utvrđene međunarodnim sporazumom ili koje je inače dužna poštivati. Prijedlog da se primjenjivost pravila proširi na sve političke subjekte, uključujući one koji ne mogu zahtijevati državnost, odbijen je tijekom razrade Deklaracije o definiciji agresije.⁵⁰⁹ Općenitije, članak 1. Deklaracije o definiciji agresije definira agresiju kao upotrebu oružane sile od strane države protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta ili političke neovisnosti druge države.⁵¹⁰ Agresija također uključuje slanje od strane ili u ime države oružanih bandi, neregularnih skupina ili plaćenika, koji provode djela koja predstavljaju agresiju, ili njezine značajne upletenosti u to.⁵¹¹ Upitno je smatra li se slanje oružanih bandi od strane ili u ime države pragom *lex specialis* za pripisivanje agresije koju su oružane skupine

⁵⁰⁶ V. Eritrea-Ethiopia Claims Commission, op.cit. par. 10.

⁵⁰⁷ *Ibid.*

⁵⁰⁸ Declaration on the Definition of Aggression, GA Res. 3314 (XXIX), 14 December 1974, Art. 1, Explanatory Note. https://crimeofaggression.info/documents/6/General_Assembly_%20Resolution_%203314.pdf (pristupljeno 1. veljače 2024.).

⁵⁰⁹ Vidi UN Doc. A/AC.134/SR.58, 21 July 1970, str. 54.:... *his delegation could not agree to the inclusion of the idea of political entities in the draft definition. Most, if not all, of the entities which were described as political entities were genuine sovereign States. The fact that they were not recognized by some Governments did not alter their status as such. To deny such entities the status of States implicitly by describing them, in a declaration of the General Assembly, as political entities would be one more obstacle in the way of the principle of universality, subscribed to by the world Organization. Responsibilities and duties could not be imposed without granting rights....*

⁵¹⁰ *loc.cit.*

⁵¹¹ *loc.cit.*

izvršile državi koja ih šalje.⁵¹² Neki komentatori tvrde da bi takvo tumačenje bilo u skladu s člankom 1. Deklaracije o definiciji agresije.⁵¹³ Drugi sumnjaju da je pojam slanja zaseban standard pripisivanja i postavljaju pitanje uključuje li to dopuštanje ili toleriranje aktivnosti oružanih skupina.⁵¹⁴ Da se čl. 2 st. 4. Povelje ne odnosi na situacije pobune, narodnooslobodilačke borbe i političke nedržavne entitete pokazuju konceptualne prepreke u primjeni samoobrane izravno protiv nedržavnih aktera. Štoviše, postoji mnogo uvjerljivih argumenata protiv proširenja prava na samoobranu na upotrebu sile od strane nedržavnih aktera. Prvo, jedan uobičajeni argument za proširenje prava na samoobranu svoju legitimnost izvodi iz cilja i svrhe pravila sadržanih u čl. 2. st. 4. Povelje, tj. zabrane bilo koje vrste pribjegavanja sili. Međutim, malo je prostora za tvrdnju da se ta pravila primjenjuju izvan međudržavnih odnosa. Drugo, postoje dokazi u kasnijim rezolucijama Opće skupštine UN-a o zabrani upotrebe sile koje se mora tretirati kao međudržavno pravilo.⁵¹⁵ Treće, proširenje samoobrane na terorističke aktivnosti može rezultirati promicanjem statusa terorističkih skupina i razvodnjavanjem suvereniteta i načela teritorijalnog integriteta.⁵¹⁶ Četvrto, Sud se kontinuirano suzdržavao od priznavanja dopuštenih djelovanja u samoobrani protiv nedržavnih aktera, oslanjajući se umjesto toga na klasični okvir pripisivanja.⁵¹⁷ U isto vrijeme, navedene argumente potrebno je uravnotežiti činjenicom da članak 51. Povelje ne propisuje podrijetlo oružanog napada i rastuću državnu praksu koja podupire korištenje samoobrane od nedržavnih aktera. Osim istaknute operacije *Enduring freedom* 2001., drugi primjeri uključuju akcije Ruande na teritoriju Demokratske Republike Kongo kao odgovor na akcije bivših oružanih snaga Ruande⁵¹⁸ ili odgovor Izraela na napade Hezbollaha.⁵¹⁹ Slične tvrdnje o korištenju samoobrane kao odgovor na oružane napade nedržavnih aktera poduzeli su Senegal upadom u Gvineju Bisao, Tajland upadom u Myanmar i Tadžikistan upadom u Afganistan sve u 90-im godinama prošlog stoljeća.⁵²⁰ U drugim slučajevima, tvrdnje o korištenju samoobrane protiv nedržavnih aktera bile su kontroverznije, osobito kada su treće države smatrale upade protiv nedržavnih aktera povrede suvereniteta i teritorijalnog integriteta. To je svakako bio slučaj s izraelskim napadima

⁵¹² Trapp, N., K., *State Responsibility for International Terrorism*, Oxford, 2011, str. 27.

⁵¹³ *Ibid.*

⁵¹⁴ Franck T., *op.cit.* str. 65.

⁵¹⁵ V. npr.: Declaration on Friendly Relations, First Principle, par. 4, 8, 9., Declaration on the Definition of Aggression, čl. 1, 3., Declaration on the Non-Use of Force, GA Res. 42/22, 18 November 1987, Principles I.1, I.13.

⁵¹⁶ Dupuy, P., M., *State Sponsors of Terrorism: Issues of International Responsibility* u Bianchi A. (ur.), *Enforcing International Law Norms against Terrorism*, 2004, str. 7–8.

⁵¹⁷ Wall Advisory Opinion, *op.cit.* par. 139, Oil Platforms, *op.cit.*, par. 51, 61 i 71.

⁵¹⁸ UN Doc. S/2004/951, 6 December 2004.

⁵¹⁹ UN Doc. A/58/687, 21 January 2004.

⁵²⁰ Murphy S. D., *Ipse Dixit from the ICJ*, *American Journal of International Law*, vol. 99, 2005, str. 18.

na Tunis 1985. godine⁵²¹, američkog napada na Libiju 1986. godine⁵²² i Irak 1993. godine,⁵²³ koji se često navode kao dokaz proširenja samoobrane protiv nedržavnih aktera. Turska upotreba sile protiv Kurdistske radničke stranke izazvala je pomiješana stajališta trećih zemalja o zakonitosti takvih radnji, posebice Iraka i SAD-a.⁵²⁴ Slično tome, kada je Kolumbija pokrenula ciljanu vojnu operaciju u samoobrani protiv kolumbijskih revolucionara u Ekvadoru blizu kolumbijske granice, i Ekvador i Venezuela su to odmah osudili i prekinuli diplomatske odnose s Kolumbijom.⁵²⁵ Organizacija američkih država kasnije su proglasile da je kolumbijski upad, na temelju navodnog prava na samoobranu, predstavljalo povredu suvereniteta i teritorijalnog integriteta Ekvadora i načela međunarodnog prava. Nedavno su se SAD, Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska pozvale na kolektivnu i individualnu samoobranu kao pravni temelj za pokretanje zračnih napada protiv ISIL-a u Siriji.⁵²⁶ Druge su države slijedile primjer, uključujući Tursku i Australiju.⁵²⁷ Rusija je s druge strane strane, pokrenula zračne napade oslanjajući se na pristanak Sirije na intervenciju, koja je jedna od priznatih okolnosti koje isključuju protupravnost u svrhu međunarodne odgovornosti.⁵²⁸ I Međunarodni sud se opirao izričitom priznanju mogućnosti samoobrane od nedržavnih aktera i snižavanjem praga pripisivosti djelovanja za potrebe jus ad bellum.⁵²⁹ Čak i ako se, izvan sudskog nadzora, uloga pripisivanja u svrhu jus ad bellum može smanjiti tijekom vremena, pripisivost svakako i dalje igra središnju ulogu za svrhe odgovornosti države.⁵³⁰

⁵²¹ V. UN Doc. S/PV.2611, 2. October 1985,

⁵²² V. UN Doc. S/17990, 14. April 1986

⁵²³ V. UN Doc. S/26003, 26. June 1993

⁵²⁴ Trapp, N., *op.cit.*, str. 56–57.

⁵²⁵ *Ibid*, str. 57–59.

⁵²⁶ V. UN Doc. S/PV.7565, str. 2 (Francuska), str. 3–4 (Amerika), str. 8–9 (UK);

⁵²⁷ V. UN Doc. S/2015/563, 24. July 2015

⁵²⁸ O ruskoj intervenciji u Siriji vidi: Visser, L., *Russia's Intervention in Syria*, EJIL Talk, dostupno na poveznici: www.ejiltalk.org/russias-intervention-in-syria/ (pregledano 2. veljače 2024.).

⁵²⁹ V. Congo v Uganda, *op.cit.*, par. 147.

⁵³⁰ Milanović, M., *Self-Defense and Non-state Actors: Indeterminacy and the Jus ad Bellum*, EJIL Talk, 2010., dostupno na poveznici: www.ejiltalk.org/self-defense-and-non-state-actors-indeterminacy-and-the-jus-ad-bellum/ (pregledano 7. veljače 2024.).

10. ZABRANA UPOTREBE SILE DANAS I KAKVA JE SUDBINA ČLANKA 2(4)?

Potkraj 2021. godine Rusija je započela masovno gomilanje trupa duž granice s Ukrajinom i počele su kružiti glasine mogućeg početka oružanog sukoba (odnosno nastavka tog sukoba koji je započeo 2014. godine aneksijom Krima). Kao što je prakticirano mnogo puta prije, međunarodni pravnici ukazali su na moguće kršenje zabrane prijetnje ili upotrebe sile kako je ona propisana odredbama Povelje.⁵³¹ Tada su naglasili da bi Rusija eventualno počinila zločin agresije ako izvrši invaziju na Ukrajinu, te su se pozvali na obvezu država da svoje sporove rješavaju mirnim putem.⁵³² Usput smo, međutim, zaboravili postaviti jedno temeljno pitanje: kakvu ulogu ima međunarodno pravo u ovom konkretnom sukobu i je li to uopće važno? Iako je ovo pitanje bolno, smatramo da je neophodno bolje razumjeti kako međunarodno pravo može doprinijeti rješavanju oružanih sukoba. Također nam pomaže da postanemo svjesni mnogih nedostataka u vezi s načinom na koji se međunarodno pravo bavi pitanjem upotrebom sile, a posebno u kontekstu današnjice. Prošlo je nešto više od dvije godine od najvećeg šoka za međunarodnu zajednicu od Drugog svjetskog rata. Međutim, u osudi tog nedvojbenog kršenja Povelje i međunarodnog prava reakcije na Zapadu i u ostatku svijeta nisu bile slične. Mnoge države, posebno na Globalnom jugu, pokazale su znatnu nevoljkost pridružiti se jedinstvenim odgovorima koje je komunicirao Zapad. Ova duboka međunarodna podjela ruskoj upotrebi sile protiv Ukrajine dobro je prikazana rezultatima glasovanja u Općoj skupštini tijekom usvajanja niza rezolucija o situaciji u Ukrajini. Rezolucija od 2. ožujka 2022.⁵³³ usvojena je glasovanjem 141 države uz alarmantan broj od 35 suzdržanih. Gotovo polovica suzdržanih država bile su afričke (od kojih osam afričkih zemalja nije ni predalo svoje glasove), a jedna je glasovala protiv Rezolucije. Taj se obrazac ponovio tijekom usvajanja rezolucije Opće skupštine UN-a o humanitarnoj pomoći Ukrajini, koja je usvojena 24. ožujka 2022. s pet glasova protiv, 38 suzdržanih i 140 glasova za. Rezolucija o teritorijalnoj cjelovitosti Ukrajine usvojena je 12. listopada 2022. uz 35 suzdržanih i 5 glasova protiv. Što je još upečatljivije, Rezolucija Opće skupštine o pružanju pravnog lijeka i naknade štete za agresiju na Ukrajinu usvojena je 14. studenog 2022. pri čemu više od polovice članica UN-a nije glasalo za (Da: 94, Ne: 14, Suzdržano: 73, nije glasalo : 12). Osim glasovanja, zapanjujuće je koliko su mnoge nezapadne države i obični ljudi odvojeni u pogledu odgovora na rusku agresiju, na

⁵³¹ V. više na: <https://opiniojuris.org/2022/02/08/is-russias-bullying-illegal/> (pregledano 22. siječnja 2024.).

⁵³² V. više na: <https://opiniojuris.org/2022/02/04/a-reminder-of-the-importance-of-the-crime-of-aggression-considering-the-situation-of-russia-and-ukraine/> (pregledano 21. siječnja 2024.).

⁵³³ Rezolucija o agresiji na Ukrajinu broj A/RES_ES-11_1.

primjer u pogledu sankcija protiv Rusije. Zabrana upotrebe sile sadrži u ugovornom i običajnom međunarodnom pravu, kao što se vidjelo u uvodnim poglavljima, kamen je temeljac međunarodnog pravnog poretka. Imperativni karakter pravila, posebno u pogledu zabrane agresije, također nije upitan. Jednako je neosporno da je Rusija prekršila ovo pravilo. Na temelju ovih premisa svijet bi trebao biti duboko šokiran ruskom invazijom jer se radi o kršenju najmanje dva temeljna načela: zabrane upotrebe sile i zabrane agresije s jedne strane, te političke neovisnosti i teritorijalnog integriteta s druge strane. Stoga se postavlja pitanje što opravdava ravnodušnost ili nevoljkost tolikih nezapadnih država i pojedinaca u pogledu ruskog očitog kršenja ovih temeljnih pravila i načela? Odgovor na ovo pitanje je dvojak. Prvo, što se tiče zabrane upotrebe sile, njezino uporno kršenje od strane zapadnih vojno moćnih država kroz povijest je ostavilo legitiman osjećaj u ostatku svijeta da je moguće kršenje pravila međunarodnog prava bez posljedica. Stoga se postavlja pitanje zašto bi oružani sukob Rusije i Ukrajine bio teži od drugih oružanih sukoba. Od kraja Hladnog rata bilo je nekoliko slučajeva zabranjene upotrebe sile. Zapadne vojno moćne vojne države i koalicije uglavnom su odgovorne za ovu banalizaciju režima upotrebe sile prema međunarodnom pravu. Američka invazija Iraka 2003. godine primjer je očiglednog kršenja temeljnih pravila. Ovaj vrlo opušteni pristup upotrebi sile nastavlja se sve do danas pod sintagmom rata protiv terorizma, koji ne poznaje pravna ograničenja. Ostatak svijeta također je svjedočio drugim problematičnim slučajevima upotrebe sile, kao što je NATO-ova intervencija u Libiji ili upotreba sile u Siriji. Ipak, budući da nakon kršenja zabrane upotrebe sile i agresije nisu nastupile ozbiljne posljedice, stječe se dojam da agresija ne povlači za sobom pravne posljedice. Stoga je sasvim logično da nezapadnom svijetu nije jasno zašto bi Rusija trpjela posljedice koje drugi nikada nisu trpjeli. Drugo, isto razmišljanje vrijedi i za pravilo poštivanja političke neovisnosti. Čini se da je unutarne, kao i vanjsko samoodređenje, u najboljem slučaju, prazan koncept mnogim nezapadnim državama i narodima. Što nemiješanje, politička neovisnost i samoodređenje znače za mnoge afričke države i narode u kojima su ta temeljna načela stalno gažena od strane bivših kolonijalnih sila koje nikada nisu stvarno odstupile u novim neokolonijalnim postavkama? Međunarodna pravila i načela ne vrijede na isti način za sve. To raspiruje ogorčenost ili barem ravnodušnost. Na sustavnoj razini, ova zapadna izuzetnost izgradila je percepciju da postoje dobri i loši prekršitelji međunarodnog prava. To je pridonijelo eroziji temeljnih normi i načela,

utirući put drugim prekršiteljima, poput Rusije. Nije iznenađujuće da je Putin obilato spominjao te primjere u svojim brojnim obraćanjima javnosti.

Znanstvenici međunarodnog prava često su proglašavali zabranu upotrebe sile u međunarodnim odnosima mrtvom, a 1970. godine Thomas Franck došao je do slavnog zaključka da je jedno od najbitnijih postignuća suvremenog međunarodnog prava, zabrana upotrebe sile, postala praktički beskorisna. Postavljajući pitanje "*Tko je ubio članak 2. st. 4?*"⁵³⁴ Franck je tvrdio da je dragulj krune Povelje UN-a nedovoljan za postizanje svog proglašenog cilja ograničavanja vojnih sukoba između država. Objasnio je da se sustav kolektivne sigurnosti temelji na pogrešnoj pretpostavci da će stalne članice Vijeća sigurnosti nastaviti suradnju nakon Drugog svjetskog rata, pretpostavljajući da vojni napad nikada neće pokrenuti jednu od stalnih članica Vijeća sigurnosti, jer u takvom scenariju Vijeće sigurnosti neće biti u mogućnosti reagirati. Međutim, taj aranžman ne uzima u obzir istinu koju dobro poznaju znanstvenici međunarodnih odnosa, a to je da ratovi najčešće potječu od država koje pokušavaju postići ili učvrstiti svoju hegemoniju u međunarodnom sustavu, odnosno od supersila.⁵³⁵ Tako je Povelja povjerila državama koje su najvjerojatnije koristile silu jedna protiv druge zadatak da je kontroliraju. Franck je također tvrdio da je samoobrana, iako je zamišljena kao rijetka iznimka od apsolutne zabrane upotrebe sile, postala pravilo. Svaka država koja je počinila kršenje članka 2. stavka 4. navodi da je djelovala u samoobrani, što je pristup koji su zagovarale i zapadne države. Danas Rusija tvrdi da je djelovala u samoobrani, a još i žestoko kritizira približavanje Ukrajine NATO-u, kao što se vidi iz nedavnih ruskih izjava u Vijeću sigurnosti.⁵³⁶ Još jedan nedostatak članka 2. st. 4. Povelje je njegova pretpostavka jasne upotrebe međudržave vojne sile velikih razmjera. Scenarij koji su pisci Povelje zamislili više ne postoji. Stoga je granice i terminologiju korištenu u Povelji postalo sve teže primijeniti u pozadini hibridnih načina ratovanja. Ovo je također uzrokovalo problem atribucije koji je trenutno vidljiv u Ukrajini. Ukrajina je bila suočena s kibernetičkim napadima na svoju vladinu infrastrukturu, kampanjom dezinformiranja i navodnom prisutnošću ruskih obavještajaca. Ove objave nisu spriječile reafirmaciju središnjeg značaja pravila u različitim prilikama, uključujući i Međunarodni sud desetljeće kasnije u predmetu Nikaragva. Unatoč tim stalnim prijetnjama, neki, poput David

⁵³⁴ V. više na: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/abs/who-killed-article-24-or-changing-norms-governing-the-use-of-force-by-states/C1B01152C2AE22EAE7B339F4565CA2F7> (pregledano 12. siječnja 2024.)

⁵³⁵ V. više na: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/origin-and-prevention-of-major-wars/theory-of-hegemonic-war/0EB6D532E0E1919D8EB004927BD4F03C> (pregledano 10. siječnja 2024.).

⁵³⁶ V. više na: <https://daccess-ods.un.org/tmp/9656323.79055023.html> (pregledano 9. siječnja 2024.).

Wippmana⁵³⁷ misle da je čl. 2. st. 4. pokazao nevjerojatnu otpornost i tvrdoglavo odbija umrijeti. Jedno je sigurno, a to je da višestruki napadi na zabranu upotrebe sile uglavnom dolaze iz iste skupine država, odnosno tradicionalnih vojnih sila sa zapadnim zemljama s jedne i Rusijom s druge strane. To ne znači da izvan ovog kruga nema agresora. Postoji nekoliko slučajeva u kojima su nezapadne države sudjelovale u vojnim akcijama koje su kršile zabranu upotrebe sile u međunarodnim odnosima. Međutim, ti slučajevi ostaju relativno ograničeni i ne predstavljaju istu vrstu prijetnje međunarodnom sustavu temeljenom na osnovnom pravilu zabrane upotrebe sile. Većina svjetskih država su miroljubive zemlje, bilo da je ta miroljubivost istinska ili jednostavno zbog nedostatka vojnih sredstava koja dopuštaju imperijalne pretenzije. Iz tog razloga vjerujemo da ova miroljubiva i usklađena većina ne bi trebala izgubiti fokus na ključnoj važnosti reafirmacije zabrane upotrebe sile i agresije u međunarodnim odnosima. Unatoč njihovoj legitimnoj ogorčenosti zbog fundamentalno nepravednog međunarodnog sustava, zemlje Globalnog juga ne smiju biti ometene međunarodnim rivalstvima između vojno i ekonomski moćnih država sa stalnim željama za imperijalnom ekspanzijom. Ovdje sam opširno objasnio zašto vjerujemo da je otvorena i nedvosmislena osuda ruske agresije od strane afričkih država nužna. Prvo, zemlje Globalnog juga nemaju ništa od banalizacije agresije. Naprotiv, budući da su najčešće žrtve strane intervencije, takvom banalizacijom imaju sve za izgubiti. Drugo, budući da ruska invazija na Ukrajinu također pogađa srž načela teritorijalne cjelovitosti, njezina oštra osuda značila bi samo odbijanje slabljenja takvog načela koje njeguje velika većina svjetskih država i naroda. S čisto pravnog gledišta, reakcije na svaki slučaj upotrebe sile vrlo su kritične u procjeni evolucije prakse država u odnosu na zabranu. Stoga, unatoč podjelama, usvajanje Rezolucije o agresiji na Ukrajinu Opće skupštine od strane dobre većine država može se samo pozdraviti.

10.1. Pogled u budućnost

Otkako je Rusija vojno intervenirala u Ukrajini, u svijetu su uslijedile nebrojene osude. Ove osude popraćene su pozivima na odgovornost. Jedan od najznačajnijih je prijedlog za stvaranje posebnog suda za agresiju na Ukrajinu. Kako bi ovi pozivi bili vjerodostojni i čujni izvan zapadnih krugova, neophodno je izgraditi snažan međunarodni konsenzus o potrebi okončanja opetovanih kršenja zabrane upotrebe sile. Snažan konsenzus u ovom kontekstu znači da međunarodni akteri moraju iskoristiti situaciju u Ukrajini kako bi poduzeli odlučne korake za osudu agresije, uključujući one koje provode zapadne zemlje. Ovom se pristupu mora posebno dati prednost s obzirom na to da ništa nije pridonijelo urušavanju zabrane upotrebe sile

⁵³⁷ Wippman, D., *The Nine Lives of Article 2(4)*, University of Minnesota Law School, 2007.

više od ponavljanih kršenja koja su provodile zapadne zemlje od kraja Hladnog rata. *Mainstream* prijedlozi koncentriraju se samo na rusku agresiju i jedva priznaju druge. Kada to čine, rade problematične usporedbe sugerirajući da su neke agresije opravdanije od drugih.⁵³⁸ Međutim, ne postoji dobra i loša agresija. Sva djela agresije moraju se staviti na istu osnovu. Na njih treba odlučno odgovoriti i suočiti se s istom osudom i osudom. Činjenica da agresor koristi svoje hegemonске resurse - uključujući sofisticiraniju pravnu argumentaciju svojih istaknutih slojeva - ne čini njegovu agresiju prihvatljivijom. Propust da se sagleda ova velika slika koja obuhvaća sadašnje i nedavne akte agresije ostavlja tužan dojam u najboljem slučaju selektivne dopuštenosti. Pogled na stav glasanja o nedavnoj rezoluciji Opće skupštine UN-a kojom se traži savjetodavno mišljenje o Palestini otkriva da je dosljednost bitna. Koliko god bio užasan, ukrajinski oblak mogao bi imati dobru podlogu. To daje jedinstvenu priliku da se ponovno (iz)gradi novi konsenzus oko načela zabrane upotrebe sile jer međunarodno je pravo najjače upravo onda kada se čini da nema puta prema naprijed. Koliko kod to grozno zvuči, upravo je ovo prilika da se međunarodno pravo vrati na izvorne postavke. Postavlja se i pitanje zašto je međunarodno pravo tako potpuno nemoćno protiv kršenja jednog od njegovih najtemeljnijih načela? I može li se to promijeniti? Pogled na politiku upotrebe sile daje uvjerljiv odgovor. Već je Franck znao da je nedostatak podudarnosti između članka 2(4) i percipiranog nacionalnog interesa država, posebno supersila glavni razlog za nepoštivanje ovog pravila od strane država. Ovaj nesklad između prava i politike doveo je do pojave dvaju paralelnih narativa o upotrebi sile u međunarodnom pravu. S jedne strane, uokviruje se upotreba sile u smislu članka 2(4). Ovaj pristup ograničava naše razmišljanje u uske kategorije i ne uspijevamo razumjeti zašto države cijelo vrijeme koriste silu, iako je zabranjena. S druge strane, znanstvenici realističkih međunarodnih odnosa odavno znaju da je vojna sila samo još jedan instrument kojim države mogu unaprijediti svoje nacionalne interese. Clausewitz je u svom djelu⁵³⁹ istaknuo da rat nije samo politički čin, već pravi politički instrument, nastavak političkog odnosa, koji se vodi drugim sredstvima. Dakle, sve dok države smatraju upotrebu vojne sile korisnom za svoje interese, koristit će je bez obzira na to što kaže međunarodno pravo. Primijenjeno na navedeni slučaj, to znači da sve dok Rusija vjeruje da invazija na Ukrajinu unaprijeđuje njezinu relativnu moć u međunarodnom sustavu, mi smo dužni svjedočiti kršenju čl. 2. st. 4 Povelje. Koliko god ovaj zaključak zvučao obeshrabrujuće, daje nam mogućnost da ponovno zamislimo realističniji način na koji bi međunarodno pravo moglo

⁵³⁸ Brunk, I., Hakimi, M., *Russia, Ukraine and the Future World Order*, 116 *American Journal of International Law*, 2022.

⁵³⁹ Clausewitz v C., *O ratu*, Princeton University Press, 1976, str. 87.

obuzdati upotrebu sile od strane država. Rješenje koje nudi realistično razmišljanje jednostavno je kao i sama teorija: kada bi posljedice upotrebe sile bile toliko teške da bi ugrozile položaj moći države, ona bi se suzdržala od upotrebe takve sile. Dakle, ako je međunarodna zajednica bila ozbiljna oko zabrane upotrebe sile, to bi se trebalo odraziti posebice u sankcijama koje bi uslijedile zbog kršenja. U prošlosti su države već pokušale prenijeti ovlasti utvrđivanja kršenja članka 2. st. 4. Povelje odvojiti od Vijeća sigurnosti i dati ga kvalificiranoj većini Opće skupštine (u duhu rezolucije Ujedinjeni za mir). Nadalje, svako kršenje mora automatski pokrenuti mirne sankcije. Zašto ne suspendirati zemlju iz UN-a zbog upotrebe sile? Što je toliko problematično u stavljanju obveze *erga omnes* na sve članice UN-a da prekinu svoje veze (diplomatske kao i gospodarske) s državom koja zanemaruje takvo temeljno pravilo? Da, ove mjere su izuzetno oštre i povrijedile bi dotičnu državu i njezino stanovništvo, ali bi zasigurno svaki čelnik države dvaput razmislio o korištenju sile kad bi očekivao potpuno izopćenje iz međunarodne zajednice. Međutim, primjenjujući istu realističnu logiku, priznajemo da su takve sankcije jedino zamislive ako bi bile u nacionalnom interesu ostalih država. Vjerujemo da normativnu tvrdnju članka 2 (4) još uvijek dijeli velika većina međunarodne zajednice, što dokazuje njegovo često pozivanje tijekom rasprave o Ukrajini u Vijeću sigurnosti. Nijedna država nije otvoreno dovela u pitanje postojanje univerzalnog pravila protiv upotrebe sile. Međutim, imajući na umu da realistična teorija predviđa snažne sukobe među državama, međunarodno pravo bi trebalo pokrenuti svoju igru gotovo osamdeset godina nakon što je rat zabranilo i razmisliti o učinkovitom mehanizmu provedbe. Ako ozbiljno shvatimo težnje Povelje, zabrana upotrebe sile imala bi potencijal postati snažan alat protiv budućih sukoba. Ovo su samo neke od ideja koje bi zahtijevale izmjene i dopune Povelje UN-a što je danas praktički nemoguće. Režim Povelje koji regulira upotrebu sile nije neizbježan, već samo diplomatski kompromis napravljen prije više od sedam desetljeća. Danas trebamo razmišljati o novim rješenjima i inovativnim aranžmanima kako bi se države ozbiljno odvratile od upotrebe sile. Ne bi li bilo poželjno imati sustav kolektivne sigurnosti u kojem bi se Rusija (ili bilo koja druga država) trebala bojati tako teških posljedica da se uopće ne bi upuštala u nikakve provokacije. Možemo li živjeti u svijetu u kojem smo svi iskreno ravnopravni i u kojem se ne bojimo ugrožavanja nacionalnih interesa i hegemonističkih metoda proširenja država kao nekada u povijesti? Pitanje je to na koje svi trebamo dati odgovor.

11. ZAKLJUČAK

Svijet se suočava s nizom prijetnji miru i sigurnosti koje proizlaze iz različitih izvora, uključujući sukobe između i unutar država, međunarodni terorizam, potencijalnu proliferaciju oružja za masovno uništenje, ekstremno siromaštvo i degradaciju okoliša. Iako će se često mjere nevojne prirode pokazati prikladnijima i učinkovitijima, pod određenim okolnostima ne može i ne bi trebalo isključiti mogućnost da upotreba oružane sile može biti instrumentalna u odgovoru na ove prijetnje oko održavanja ili obnove mira i sigurnosti. To također proizlazi iz napretka u tehnikama modernih vojnih operacija, omogućavajući brze, prilagođene akcije koje se ne degeneriraju automatski u totalni rat, već mogu biti dio sveobuhvatne strategije za rješavanje problema mira i sigurnosti. Treba li izvijati pravila članka 2. st. 4 kako bismo omogućili bolju upotrebu oružane sile kao instrumenta politike? Tijekom razdoblja od osamdeset godina, uz gorke lekcije koje su naučene u dva svjetska rata i ratove koji su se događali na našim teritorijima uspostavljen je sustav, iako krhak, kolektivne sigurnosti. Članak 2(4) služi kao kralježnica sustava Povelje o kolektivnoj sigurnosti, s institucionaliziranim mehanizmima za mirno rješavanje međunarodnih sporova i krajnjom, nadnacionalnom ovlasti Vijeća sigurnosti da poduzme učinkovite mjere za održavanje ili obnovu međunarodnog mira i sigurnosti. Kao takav, članak 2(4) rezultat je izvanrednog procesa reguliranja jus ad bellum tijekom dvadesetog stoljeća. Ukratko, međunarodna zajednica se nalazi u kritičnoj fazi što se tiče statusa i budućnosti zabrane upotrebe sile u međunarodnim odnosima. Zaista, ograđivanje od članka 2(4) moglo bi imati vrlo ozbiljne posljedice. Ako nismo oprezni, moglo bi se postaviti pitanje koliko dugo zabrana upotrebe sile još uvijek kvalificira za kategoriju jus cogens norme prihvaćene i priznate od međunarodne zajednice država kao cjeline od koje nije dopušteno odstupanje. U ovom specijalističkom radu temeljito smo istražili temu zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu, pri čemu smo analizirali njezinu povijest, teoretske osnove, pravne instrumente i praksu, kao i izazove s kojima se suočava danas. Jedno od središnjih pitanja koje smo istražili je kako se održava ravnoteža između zabrane upotrebe sile i prava na samoobranu. Dok se pravo na samoobranu smatra temeljnim pravom svake države, istovremeno postoji opasnost od zloupotrebe ili prekomjerne upotrebe sile, što može dovesti do eskalacije sukoba i destabilizacije. Stoga je važno razumjeti kontekst svake situacije i primijeniti načela proporcionalnosti i nužnosti prilikom korištenja sile u međunarodnim odnosima u situacijama u kojima je ona dopuštena. Uz to, analizirali smo ulogu međunarodnih organizacija poput Ujedinjenih naroda u promicanju mira i sigurnosti te sprječavanju sukoba putem diplomatskih sredstava i mehanizama mirnog rješavanja sporova. Međutim, suočeni smo s ograničenjima

učinkovitosti tih mehanizama, osobito u situacijama kada postoji odsustvo političke volje ili kada su interesi članica međunarodne zajednice suprotstavljeni. Kroz analizu slučajeva kao što su humanitarne intervencije, borba protiv terorizma i preventivna upotreba sile, uočili smo da primjena principa zabrane upotrebe sile često podliježe političkim, vojnim i ekonomskim pritiscima, što dovodi do selektivne primjene međunarodnog prava i nedosljednosti u postupanju međunarodne zajednice. Nadalje, raspravljali smo o potrebi za jačanjem međunarodne suradnje i razvoja novih mehanizama za sprječavanje sukoba. Također smo istaknuli važnost promicanja kulture mira, dijaloga i međusobnog poštovanja kako bi se izgradio stabilniji i sigurniji svijet za buduće generacije. U konačnici, zaključujem da je zabrana upotrebe sile u međunarodnom pravu složeno pitanje koje zahtijeva holistički pristup, uključujući promicanje ljudskih prava, rješavanje socioekonomskih nejednakosti, jačanje mehanizama prevencije sukoba i poštivanje međunarodno pravnih normi. Samo kroz zajednički angažman svih aktera međunarodne zajednice možemo stvoriti temelje za održiv mir, sigurnost i prosperitet u svijetu koji se suočava s brojnim izazovima i prijetnjama. Ovaj rad pruža temelje za daljnje istraživanje u smjeru ostvarenja tih ciljeva, te poziva na angažman svih relevantnih aktera u unapređenju pravnog okvira koji regulira upotrebu sile u međunarodnoj zajednici. Principi suvereniteta država, zabrane agresije i načela samoobrane jasno definiraju okvire u kojima se upotreba sile može smatrati legitimnom, ističući njezin karakter kao posljednjeg sredstva koje se može primijeniti samo u izuzetnim okolnostima i uz strogo poštivanje međunarodnog prava. Unatoč postojanju jasnih pravila i načela, suočavamo se s izazovom dosljedne primjene tih normi u praksi. Sve češće svjedočimo situacijama u kojima se upotreba sile koristi na način koji nije u skladu s međunarodnim pravom, što ukazuje na potrebu za jačanjem mehanizama sprječavanja i rješavanja međunarodnih sukoba putem diplomatskih i pravnih sredstava. U tom smislu, važno je promicati dijalog, suradnju i međunarodnu solidarnost kako bismo osigurali učinkovitu zaštitu mira i sigurnosti. Dodatno, uloga međunarodnih i regionalnih organizacija, poput Ujedinjenih naroda, Europske unije i drugih, ključna je u promicanju mirnog rješavanja sukoba i jačanju međunarodne suradnje. Njihova uloga u izgradnji kapaciteta država članica, prevenciji sukoba i rehabilitaciji pogođenih područja neizmjereno doprinosi stabilnosti i prosperitetu cijele međunarodne zajednice. Kroz kontinuiranu suradnju država, angažiranje civilnog društva i daljnje jačanje međunarodnog prava, možemo stvoriti održivu međunarodnu zajednicu koja se temelji na miru, sigurnosti i pravdi.

12. LITERATURA

Knjige, članci i izvješća

1. A More Secure World, Our Shared Responsibility, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, 2004, https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf.
2. Alston, P., Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions, Addendum: Study on Targeted Killings, 2010. <https://digitallibrary.un.org/record/685887?v=pdf>.
3. Andrassy, J., Liga naroda: njezino ustrojstvo i djelovanje, Izdanje Pramatice: Petar Kvaternik i drugovi, Zagreb, 1931.
4. Andrassy, J., Bakotić, B., Seršić, M., Vukas, B., Međunarodno pravo 3, Školska knjiga Zagreb, 2007.
5. Andrew, D., M., Does One Illegality Merit Another? The Law of Belligerent Reprisals in International Law, Military Law Review 170, 2001, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2614893
6. Annan, K., We the peoples: The role of the United Nations in the twenty-first century, Izvješće broj A/54/2000., od 27. ožujka 2000.
7. Arimatsu, L., Schmitt N., M., Attacking Islamic State and the Khorasan Group: Surveying the International Law Landscape, Columbia Journal Transnational Law Volume 53, Number 1, 2014. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2527697
8. Augustine, A., The City of God, Volume II., Project, Gutenberg, 2014. <https://www.gutenberg.org/files/45305/45305-h/45305-h.htm>
9. Aust, A., Handbook of International Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
10. Barlow, P., J., Declaration of the Independence of Cyberspace, 1996. <https://editions-hache.com/essais/pdf/barlow1.pdf>
11. Barry, M., B., Unilateral Humanitaria Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities, Fordham International Law Journal, volume 16, 1992. <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1336&context=ilj>
12. Blackshield, A. (ur.), Legal Change: Essays in Honour of Julius Stone, Butterworths, 1983.
13. Blokker, N., Is the Authorization Authorized? Powers and Practice of the UN Security Council to Authorize the Use of Force by Coalitions of the Able and Willing, 2000, 11 European Journal of International Law. <https://academic.oup.com/ejil/article/11/3/541/384138>
14. Bloom, C., The Classification of Hezbollah in Both International and Non-International Armed Conflicts, Annual Survey of International & Comparative Law, Vol. 14, 2008.

<https://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1121&context=annlsurvey>

15. Boothby, H., W., Heintschel von H., Michael, J., B., Schmitt, M., N., Wingfield, T., C., When Is a Cyberattack a Use of Force or an Armed Attack?, in *Computer*, vol. 45, no. 8, 2012.
16. Boothby, H., W., Methods and Means of Cyber Warfare, 89 *International Law Studies*, 2013. <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1035&context=ils>
17. Boutros Boutros G., Empowering the United Nations, *Foreign Affairs*, vol. 71, Winter 1992/93.
18. Brown, B., Intervention, Self-Determination, Democracy and the Residual Responsibilities of the Occupying Power in Iraq. Chicago-Kent College of Law, 80, 2004. <http://www.kentlaw.edu/faculty/bbrown/classes/IntlOrgSp09/InterventionSelf-DeterminationDemocracyIraq.pdf>
19. Brown, G., Why Iran Didn't Admit Stuxnet Was an Attack, *JFQ*, issue 63, 2011. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2485181
20. Brownlie, I., The Legal Significance of the State of War in the period Since 1920 and the problem of defining War, Oxford, 1963.
21. Brownlie, I., *International Law and the Use of Force*, States Clarendon Press, 1963.
22. Brunk, I., Hakimi, M., Russia, Ukraine and the Future World Order, 116 *American Journal of International Law*, 2022. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4247084
23. Buchan, R., Cyber Attacks: Unlawful Uses of Force or Prohibited Interventions?, 2012., 17 *Journal of Conflict & Security Law*.
24. Buzar, S., Teorija pravednog rata sv. Tome Akvinskog, *Izvorni znanstveni rad*, 2015. <https://hrcak.srce.hr/file/222541>
25. Byers M., Nolte, G., *United States Hegemony and the Foundations of International Law, The complexities of foundational change*, Cambridge University Press, 2003.
26. Byers, M., Nolte, G. (ur.), *More Equal than the Rest? Hierarchy, Equality and US Predominance in International Law*, Cambridge University Press.
27. Cannizzaro, E., Contextualizing Proportionality: Jus ad Bellum and Jus in Bello in the Lebanese War, 88 *International Review of the Red Cross*, 2006. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc_864_cannizzaro.pdf
28. Clausewitz, von C., *On war*, Princeton University Press, 1967. <https://ia802600.us.archive.org/18/items/onwar00maudgoog/onwar00maudgoog.pdf>
29. Cassese, A., Terrorism is Also Disrupting Some Crucial Legal Categories of International Law, *European Journal of International Law*, 2001. <http://www.ejil.org/pdfs/12/5/1558.pdf>
30. Center for European Research&Education, Faculty of Law, University of Pécs (ur.), *Pécs Journal of International and European Law*, 2018. <https://journals.lib.pte.hu/index.php/pjiel/issue/view/65>

31. Chitty, J. (ed.), *The Law of Nations; or Principles of the Law of Nature, applied to the conduct and affairs of Nations and sovereigns, Preliminaries*, 6th edition, preface ix-xi. <https://archive.org/details/lawnationsorpri00ingrgoog/page/n6/mode/1up>
32. Corten, O., *The Law against War: The Prohibition on the Use of Force in Contemporary International Law*, Hart Oxford, 2010.
33. Daniel T., The „failed State“ and international law, *International Review of the Red Cross*, no. 836. <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jq6u.htm>
34. Deeks, A., Unwilling or Unable: Toward a Normative Framework for Extra-Territorial Self-Defense, 52 *Virginia Journal of International Law*, 2012. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1971326
35. Degan, Đ., V., Između opće i regionalne sigurnosti, *Politička misao*, 1975., str. 35. <https://hrcak.srce.hr/file/169996>
36. Degan, Đ., V., *Međunarodno pravo*, Školska knjiga Zagreb, 2011., str. 81.
37. Demarest, B., G., *Espionage in International law*, *Denver Journal of International Law and Policy*, 1996. <https://digitalcommons.du.edu/djilp/vol24/iss2/4/>
38. Department of Defence, *Law of War Manual LoW Manual*, Office of General Counsel, Department of Defence, Updated, July 2023. <https://media.defense.gov/2023/Jul/31/2003271432/-1/-1/0/DOD-LAW-OF-WAR-MANUAL-JUNE-2015-UPDATED-JULY%202023.PDF>
39. Dinniss, Heather, Harrison: *Cyber Warfare and the Laws of War*, *Cambridge Studies in International and Comparative law*, 2012.
40. Dinstein, Y., *War, Aggression and Self-Defence*, 5th edition, Cambridge, 2011.
41. Dolan, C., J., *American Diplomacy Journal*, Vol. IX., No 2., 2004. Dostupno na poveznici: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/ad/ad_v9_2/doc01.html.
42. Dörr, O., Schmalenbach, K., *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*, Springer Heidelberg, 2012.
43. Dupuy, P., M., *State Sponsors of Terrorism: Issues of International Responsibility u A. Bianchi (ur.), Enforcing International Law Norms against Terrorism*, 2004.
44. Evans, G., From Humanitarian intervention to the responsibility to protect, *Wiscconsin International Law Journal*, 2012. <https://wilj.law.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/1270/2012/02/evans.pdf>
45. Fabijanić, G., S., Promjena kvalifikacije oružanog sukoba, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 27., 2008. <https://hrcak.srce.hr/40700>
46. Franck, M., T., *Recourse to Force: State Action Against Threats and Armed Attacks*, Cambridge University Press, 2002.
47. Gardam, J., *Necessity, Proportionality and the Use of Force by States*, Cambridge University Press 2004.

48. Gervais, M., Cyber-Attacks and the Laws of War. *Berkeley Journal of International Law*, 30, 2012. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1939615
49. Gevorgyan, K., Concept of state sovereignty: Modern attitudes. <https://docplayer.net/21478402-Concept-of-state-sovereignty-modern-attitudes-karen-gevorgyan-1.html>
50. Gill, T., D., Greib, R., Heinsch, R., McCormack, T., Paulussen, C., Dorsey, J., *Yearbook of International Humanitarian Law* 2012, vol. 15, 2013.
51. Glanville, W., L., Intervention in Libya: From Sovereign Consent to Regional Consent, *International studies perspectives*, 14, 2013.
52. Gong, W., G., *The Standard of 'Civilization' in International Society*, Clarendon Press, 1984.
53. Graham, D., E., *Cyber Threats and the Law of War*. *Journal of National Security Law and Policy*, 2010.
54. Grant, D., T., Annexation of Crimea, *The American Journal of International Law*, vol. 109., 2015.
55. Gray, C., *International Law and the Use of Force*, Oxford University Press, 2018.
56. Green, A., J., Docking the Caroline: Understanding the Relevance of the Formula in Contemporary Customary International Law Concerning Self Defence, *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 14., 2006. <https://uwe-repository.worktribe.com/index.php/OutputFile/7589051>
57. Green, A., J., *The International Court of Justice and Self-Defence in International Law*, Hart Publishing, 2009.
58. Green, A., J., Grimal, Francis: The Treat of Force as an Action in Self_Defence Under International Law, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, vol. 44., 2011. <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1310&context=vjtl>
59. Gross, L., The Peace of Westphalia, 42 *American Journal of International Law*, 1948.
60. Grubić, N., *Koncepcije Suverenosti: Od kraja 17. do sredine 20. stoljeća*, Zbornik Veleučilišta u Šibeniku, 2015. <https://hrcak.srce.hr/131348>
61. *Hague Academy of International Law, Collected Courses, Sovereign equality and membership*, 1997, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 1998.
62. Hakimi, M., Defensive Force Against Non-state actors: The State of Play, 91 *International Law Studies*, Stockton Center for the Study of International Law, 2015. <https://digital-commons.usnwc.edu/ils/vol91/iss1/1/>
63. Hakimi, M., Cogan, K., J., The Two Codes on the Use of Force, 27 *European Journal of International Law* 257, 2016. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2711899
64. Hathaway O., *The Law of Cyber-Attacks*, 2012. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2134932

65. Henderson, C., Contested States and the Rights and Obligations of the Jus ad Bellum, 21 Cardozo Journal of International and Comparative Law, 2013.
66. Hershey, A., S., The History of International Relations during Antiquity and the Middle Ages, American Journal of International Law, 1911. <https://archive.org/details/jstor-2186529/page/n1/mode/2up>
67. Holzgrefe J., L., Keohane, O., R., Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge, 2003. https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5323876/mod_folder/content/0/Keohane%20R..pdf?forcedownload=1
68. Horowitz, J., Cyber Operations under International Humanitarian Law: Perspectives from the ICRC, ASIL Insights, 2020.
69. In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All, Report of the Secretary-General, 2005., U.N. Doc. A/59/2005. <http://hrlibrary.umn.edu/unreport-largerfreedom.html>
70. Institut de droit International, Present problems of the use of armed forces in International law – self-defence, Resolution, 10th Commission, Santiago, 2007. https://www.idi-il.org/app/uploads/2017/06/2007_san_03_en.pdf
71. Iskra, V., Humanitarna intervencija, Pravnik: Časopis za pravna i društvena pitanja, vol. 39., 2005. <https://hrcak.srce.hr/34093>
72. Jensen, T., E., Cyber Deterrence, Brigham University Law School, 2012. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2070438
73. Joseph, S., Mcbeth, A. (ur.), Research Handbook on International Human Rights Law, Edward Elgar, 2010.
74. Kelsen, H., Principles of International Law, Rinehart and Co., 1952.
75. Kerr, P., Rollins, J., Theohary, C., The Stuxnet Computer Worm: Harbinger of an Emerging Warfare Capability, 2010. <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB424/docs/Cyber-040.pdf>
76. Kochler H., The Politics of Global Powers, The Global Community Yearbook of International Law and Jurisprudence 2009., Volume I, Oxford University Press, 2010. http://hanskoechler.com/Koechler-Politics_of_Global_Powers-YILJ-2009-I.pdf
77. Kochler H., The Voting Procedure in the United Nations Security Council, Examining a Normative Contradiction in the UN Charter and its Consequences on International Relations, 1991. https://i-p-o.org/Koechler-Voting_Procedure-UN_Security_Council.pdf
78. Kochler, H., Security Council Reform: A Requirement of International Democracy, International Progress Organisation, 2007. http://hanskoechler.com/Koechler-Security_Council-Reform-CSF-TurinV3-25Aug07.pdf

79. Kresock, D., Ethnic Cleansing in the Balkans: The Legal Foundation of Foreign Intervention, 27 Cornell International Law Journal, 1994. <https://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol27/iss1/5/>
80. Kretzmer, D., The Inherent Right of Self-Defence and Proportionality in Jus ad Bellum, 2013., 24 European Journal of International Law. <https://academic.oup.com/ejil/article/24/1/235/438278>
81. Lapaš – Šošić: Međunarodno javno pravo – izbor dokumenata – III. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb 2005.
82. Lapaš, D., Neka razmišljanja o dopustivosti jednostrane upotrebe sile u suvremenom međunarodnom pravu, Godišnjak akademije pravnih znanosti, 2010. <https://hrcak.srce.hr/68262>
83. Lapaš, D., Odgovornost za zaštitu (R2P) u okolnostima prekograničnog terorizma: Edam Sed Aliter? Hrvatska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Razred za društvene znanosti 53, 2008. <https://hrcak.srce.hr/213841>
84. Lapaš, D., Pravo na upotrebu sile u suvremenom međunarodnom pravu, Filozofska istraživanja, vol. 36 No 4., 2016. <https://hrcak.srce.hr/180132>
85. Lapaš, D., The war against terrorism – a new bellum iustum, ADRIAS, svezak 14, 2007. <https://hrcak.srce.hr/file/56279>
86. Lapaš, D., Rusan Novokmet Rutvica.: Sankcioniranje terorizma u sustavu Ujedinjenih naroda, Godišnjak Akademije pravnih znanosti, vol. IX, 2018. <https://hrcak.srce.hr/en/207803>
87. Lesaffer, R., Grotius on the Use of Force: Perfect, Imperfect and Civil Wars, Grotiana 41, 2020. <https://lirias.kuleuven.be/retrieve/598267>
88. Levin, H., D., Partisan electoral interventions by the great powers, SAGE journals, vol. 36., 2016. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0738894216661190>
89. Lendvay, R., Shadows of Stuxnet: recommendations for U.S. policy on critical infrastructure cyber defense derived from the Stuxnet attack, Calhoun: The NPS Institutional Archive, 2016. <https://nsarchive.gwu.edu/sites/default/files/documents/3173339/Document-07.pdf>
90. Lin, H., Offensive Cyber Operations and the Use of Force. Journal of National Security Law & Policy, 4, 2010. https://jnsplp.com/wp-content/uploads/2010/08/06_Lin.pdf
91. Linderfalk, U., The Effect of Jus Cogens Norms: Whoever Opened Pandora's Box, Did you ever think about the consequences?, The European Journal of International Law, Vol. 18, 2018. <https://academic.oup.com/ejil/article/18/5/853/398659>
92. McHugh, J., J., Forcible Self-Help in International law, International law studies, Vol. 62, 1980. <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1787&context=ils>
93. Meron, T., The humanization of humanitarian law, American Journal of International Law, vol. 54, No 94., 2000. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r32567.pdf>

94. Smith, M., N., Tallin Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations (2nd edn). 2017.
95. Miller, H., D., The Peace Pact of Paris: A Study of the Briand–Kellogg Treaty, G. P. Putnam's sons, 1928.
96. Modeme, E., L., The Libyan Humanitarian Intervention: Is it Lawful in International Law, 2011. <http://www.academia.ed>.
97. Muphy D., S., Terrorism and the Concept of Armed Attack in Article 51 of the UN Charter, Harvard International Law Journal, Volume 43 Number 1, 2002. https://www.researchgate.net/publication/293747663_Terrorism_and_the_concept_of_arm_ed_attack_in_Article_51_of_the_UN_Charter
98. Murphy D., S., Ipse Dixit from the ICJ,, American Journal of International Law, vol. 99, 2005. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=488125
99. Murphy, D., S., What a Difference a Year Makes: The International Court of Justice's 2012 Jurisprudence, Journal of International Dispute Settlement, 2013. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2313269
100. Murphy, D., S., Terrorism and the Concept of Armed Attack in Article 51 of the U.N. Charter, Harvard International Law Journal, sv. 43, 2002. https://www.researchgate.net/publication/293747663_Terrorism_and_the_concept_of_arm_ed_attack_in_Article_51_of_the_UN_Charter
101. Murray, W., MacGregor, K., Bernstein, A., The Making of Strategy, Rules, States, and War, Cambridge University Press, 1994. https://books.google.hr/books?id=ld8NPYqqUnMC&pg=PA56&hl=hr&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false
102. Natalino, R., Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity, 1985.
103. National Research Council: Technology, Policy, Law and Ethics regarding U.S. Acquisition and Use of Cyberattack Capabilities, 2009. <https://www.steptoe.com/a/web/2306/3785.pdf>
104. Neff, S., War and the Law of Nations, Cambridge University Press, 2005. Poveznica: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/57145/1/15.pdf>
105. Nguyen, R., Navigating Jus Ad Bellum in the Age of Cyber Warfare, California Law Review, 2013. https://www.researchgate.net/publication/283774406_Navigating_Jus_Ad_Bellum_in_the_Age_of_Cyber_Warfare
106. Nijhoff, M. (ur.), Essays in Honour of Wang Tieya, Kluwer Academic Publisher, 1993.
107. Nolte, G., Randelzhofer, A., Ch.VII Action with Respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression, Article 51., Oxford Public International Law, 2012. https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup18/Second%20Batch/OPIL_The_Charter_of_the_United_Nations_ChVII_Action_with_Respect_to_Threats_to_the_Peace_Breaches_of_the_Peace_and_Acts_of_Aggression_Article_51.pdf

108. Nussbaum, A., Just war – A legal concept?, 42. Michigan Law Review, 1943.
<https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9660&context=mlr>
109. O'Connell, E., M., The Just War Tradition and International Law against War: The Myth of Discordant Doctrines, Journal of the Society of Christian Ethics, 2015.
<https://muse.jhu.edu/article/603256/summary>
110. Oppenheim, L., International Law, 9th edition, London, Longmans, Green and Co, 1996.
<https://archive.org/details/internationallaw12oppe/page/538/mode/2up>
111. Osvrti, prikazi, recenzije, Politička misao, vol. XLI 2004., br.1.
<https://hrcak.srce.hr/file/36010>
112. Pattison, J., Humanitarian Intervention and The Responsibility to Protect: Who should Intervene? Oxford University Press., 2010.
113. Pellet, A., The Charter of the United Nations: A Commentary of Bruno Simma's Commentary, Michigan Journal of International Law, vol. 25, 2003.
<https://repository.law.umich.edu/mjil/vol25/iss1/4/>
114. Perišić, P., Dopustivost oružanih intervencija radi spašavanja vlastitih državljana, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 33., 2012. <https://hrcak.srce.hr/en/107283>
115. Randelzhofer A., Dörr O., Purposes and Principles, Article 2 (4) : The Charter of the United Nations: A commentary, Oxford University Press, 3rd edition, 2012.
116. Reisman, M., Criteria for the lawful use of force in international law, Yale Journal of International Law, 1984. <https://core.ac.uk/download/pdf/72839493.pdf>
117. Reisman, M., Humanitarian Intervention to protect the Ibos in Humanitarian intervention and the United Nations, 1973. <https://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam034/2003269355.pdf>
118. Reisman, M., Criteria for the Lawful Use of Force in International Law. Yale Journal of International Law, 1985. <https://core.ac.uk/download/pdf/72839493.pdf>
119. Reisman, M., Humanitarian Intervention and Fledgling Democracies, Fordham International Law Journals 18, 1994. <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol18/iss3/6/>
120. Report of the Special Committee on the Question of Defining Aggression, UN Doc. A/9019 (1973)
121. Rijke, N., Intervention in Libya: A crime of Aggression=., International Crimes Database brief 4.
<https://www.internationalcrimesdatabase.org/upload/documents/20140916T170326-ICD%20Brief%20-%20Rijke.pdf>
122. Rodin, D., Predznaci postmoderne, Politička misao, vol. XLII, 2005., br. 3.
<https://hrcak.srce.hr/20958>
123. Roscini, M., World Wide Warfare-Jus Ad Bellum and the Use of Cyber Force. Max Planck Yearbook of United Nations Law, 14, 2010.
https://www.mpil.de/files/pdf3/03_roscini_14.pdf

124. Roscini, M., Cyber Operations as a use of force, University of Westminster, School of Law, 2015. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2631078
125. Rusan, N., R., Upotreba oružane sile kao odgovor na terorističke napade u kontekstu samoobrane, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2018. <https://hrcak.srce.hr/file/304846>
126. Russell, F., The Just War in the Middle Ages, Cambridge University Press, 1975. <https://archive.org/details/justwarinmiddlea0000russ/page/n5/mode/2up>
127. Ruys, T., Armed Attack and Article 51 of the UN Charter, Cambridge University Press, 2010.
128. Ruys, T., The Meaning of "Force" and the Boundaries of the Jus Ad Bellum: Are "Minimal" Uses of Force Excluded from UN Charter Article 2(4)?, American Journal of International Law, 2014. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2463760
129. Schachter, O., Recent trend sin International law making, 12 Australian Year Book of International law, 1989. <https://classic.austlii.edu.au/au/journals/AUYrBkIntLaw/1989/1.html>
130. Scharf, P., M., Power Shift: The Return of the Uniting for Peace Resolution, 2023., Case Western Reserve Journal of International Law. https://scholarlycommons.law.case.edu/faculty_publications/2153/
131. Schmitt, M., Grey Zones in the International Law of Cyberspace' (2017) 42(2) Yale Journal of International. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3180687
132. Schmitt, M., Wings over Libya: The No Fly-Zone in Legal Perspective, Yale Journal of International Law 36, 2011. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1801174
133. Schmitt, M., Preemptive Strategies in International Law, 24 Michigan Journal of International Law, 2003. <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol24/iss2/1/>
134. Schmitt, M., Computer Network Attack and the Use of Force in International Law: Thoughts on a Normative Framework, 1999., 37 Columbia Journal of International Law, 1998. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1603800
135. Schmitt, M., Responding to Transnational Terrorism Under the Jus Ad Bellum: A Normative Framework, 56 Naval Law Review, 2008. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1610011
136. Schoiswohl, M., 'De Facto Regimes and Human Rights Obligations-The Twilight Zone of Public International Law?', 2001., Austrian Review of International and European Law. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.intyb/aurviel0006&div=5&id=&page=>
137. Seršić, M., Agresija, Samoobrana i Anticipatorna samoobrana, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 57. 2007. <https://hrcak.srce.hr/11584>

138. Seršić, M., Odgovornost međunarodnih organizacija, s posebnim osvrtom na višestruku pripisivost te odgovornost država za čine međunarodnih organizacija, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 72. 2022. <https://hrcak.srce.hr/file/405913>
139. Seybolt, B., T., Humanitarian Military Intervention, The Conditions for Success and Failure, Oxford University Press, 2008. <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/books/SIPRI08Seybolt.pdf>
140. Shackelford S., The Law of Cyber Peace (2017). <https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol18/iss1/1/>
141. Shaw, M., International Law, Cambridge University Press, 2017.
142. Smith, M., Vihul L., Tallin Manual 2.0 on the International law Applicable to Cyber Operations. <https://www.onlinelibrary.iuhl.org/wp-content/uploads/2021/05/2017-Tallinn-Manual-2.0.pdf>
143. Special Committee on the Question of Defining Aggression, Seventh Session, UN Doc. A/AC.134/SR.110-113, 1974.
144. Special Committee on the Question of Defining Aggression, Third Session, Vol. II, UN Doc. A/AC.134/SR.67 (19 October 1970), 6 (UK); UN Doc. A/8019 (1970) (n. 8), par. 69.
145. Stanger, J., R.(ur.), Essay on Espionage and International Law, Ohio State University Press, 1962. <https://ia800909.us.archive.org/3/items/essaysonespionag00stanrich/essaysonespionag00stanrich.pdf>
146. Tams C., J., Light Treatment of a Complex Problem: The Law of Self-Defence in the Wall Case, 16 European Journal of International Law, 2006. <http://www.ejil.org/pdfs/16/5/332.pdf>
147. Tams, C., J., The Use of Force against Terrorists, European Journal of International Law, vol. 20., 2009. <http://www.ejil.org/pdfs/20/2/1793.pdf>
148. The Comprehensive Anti-Apartheid Act: A Case Study In The Legality Of Economic Sanctions, Wahington and Lee law review, volume 44, article 12, 1987. <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2831&context=wluhr>
149. The Yale Review of International Studies, Yale's Global Affairs Journal: <https://yris.yira.org/column/abnormal-why-the-tanzanian-invasion-of-uganda-was-and-was-not-a-humanitarian-intervention/>
150. Theohary, A., C., Rollins, W., J., Cyberwarfare and Cyberterrorism: In brief, Congressional Reaserch Service, 2015. <https://sgp.fas.org/crs/natsec/R43955.pdf>
151. Ruys, T., The 'Protection of Nationals' Doctrine Revisited (2008) 13 (2) Journal of Conflict & Security Law. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1315932
152. Franck, T., Who Killed Article 2(4)? or: Changing Norms Governing the Use of Force by States, Cambridge University Press, 2017. <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international->

law/article/abs/who-killed-article-24-or-changing-norms-governing-the-use-of-force-by-states/C1B01152C2AE22EAE7B339F4565CA2F7

153. Trapp, N., K., State Responsibility for International Terrorism, Oxford, 2011. https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10062472/3/Trapp_Terrorism%20and%20the%20Law%20of%20State%20Responsibility%20RPS.pdf
154. Travalio, G., Altenburg, J., Terrorism, State Responsibility, and the Military Use of Force, Chicago Journal of International Law, Volume 4, Number 1, Article 9, 2003. <https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol4/iss1/9/>
155. Tsagourias, N., Non-State Actors and the Use of Force, Participants in the International Legal System: Multiple Perspectives on Non-State Actors in International Law, Abingdon: Routledge, 2011. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1856566
156. Tunkin, I., G., The problem of sovereignty and organisation of European security, 1973. <https://rbdi.bruylant.be/modele/rbdi/content/pdf/files/RBDI%201974/RBDI%201974-1/Etudes/RBDI%201974.1%20-%20pp.%201%20%C3%A0%2010%20-%20Grigory%20Tunkin.pdf>
157. U.S. Training & Doctrine Command, DCSINT Handbook No. 1.02 Critical Infrastructure Threats and Terrorism, VII-2., 2006.: <https://irp.fas.org/threat/terrorism/sup2.pdf>
158. Vukšić, T., Odnos Rimske države prema kršćanstvu u IV. stoljeću. Od progona preko tolerancije i slobode do državne vjere, Vrhbosnensia : časopis za teološka i međureligijska pitanja, Vol. 18 No. 2, 2014. <https://hrcak.srce.hr/272165>
159. Walzer, M., Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations, Basic Books, 2006.
160. Wehberg, H., The Outlawry of War, Carnegie Endowment for International Peace, 1931. <https://archive.org/details/outlawryofwar0000drha>
161. Weil, P., The Court Cannot Conclude Definitively...Non Liqueur Revisited, 36 Columbia Journal of Transnational Law, 1998. https://heinonline.org/HOL/AuthorProfile?base=js&search_name=Weil,%20Prosper&1==1610271893
162. Weissbrodt, D., Cyber Conflict, Cyber Crime and Cyber Espionage, 22 Minnesota Journal of International Law, 2013. https://scholarship.law.umn.edu/faculty_articles/223/
163. Weller, M. (ur.), International Law and the Problem of War in The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law, Oxford University Press, 2015. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3226895
164. Wheeler, J., N., Reflections on the Legality and Legitimacy of NATO's Intervention in Kosovo. The International Journal of Human Rights, vol. 4., 2000. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13642980008406897>
165. Williams, D., G., Piercing the Shield of Sovereignty: An Assessment of the Legal Status of the Unwilling or Unable Test, University of New South Wales Law Journal 36, 2013. <https://classic.austlii.edu.au/au/journals/UNSWLawJl/2013/25.html>

166. Wippman, D., The Nine Lives of Article 2(4), University of Minnesota Law School, 2007.
<https://scholarship.law.umn.edu/mjil/239/>
167. Wolf, D., Humanitarian Intervention, 9 Michigan Journal of International Law, 1988.
<https://repository.law.umich.edu/mjil/vol9/iss1/11/>
168. Wolfrum, R. (ur.), The Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Oxford University Press, vol. VIII, 2012.
169. Wolfrum, R., The attack of September 11, 2001, the war against Taliban and Iraq: Is there a need to reconsider International Law on Recourse to force and the rules in armed conflict?, Max Planck Yearbook of United Nations Law, 2003.
https://www.mpil.de/files/pdf3/mpunyb_wolfrum_7.pdf
170. Wood M., Third Report on Identification of Customary International Law, A/CN.4/682, ILC, 2015. <https://digitallibrary.un.org/record/803110?ln=en>
171. Wood, M., First Report on Formation and Evidence of Customary International Law, A/CN.4/663, ILC, 201. https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_663.pdf
172. Wood, M., The law on the use of force: Current Challenges, Singapore Year Book of International Law, 2007. <http://www.asianlii.org/sg/journals/SGYrBkIntLaw/2007/2.pdf>
173. Wright, Q., The Manchurian Crisis, 26 American Political Science Review, 1932.
https://econpapers.repec.org/article/cupapsrev/v_3a26_3ay_3a1932_3ai_3a01_3ap_3a45-76_5f02.htm
174. Ziolkowski, K., Stuxnet – Legal Considerations, 25 Journal of International Law of Peace and Armed Conflict, 2012. <https://ccdcoe.org/library/publications/stuxnet-legal-considerations/>

Pravni izvori

1. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, Međunarodni ugovor, Narodne novine, broj 4/2017.
2. Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora, Međunarodni ugovor, Narodne novine, broj 12/93.
3. Opći sporazum o odbacivanju rata kao sredstva vođenja nacionalne politike (Briand-Kellogov pakt) iz 1929. godine.
4. Dopunski protokol Ženevskim konvencijama o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, Međunarodni ugovor, Narodne novine, broj 5/94.
5. Druga Haška konvencija o ograničenju upotrebe sile pri utjerivanju ugovornih obveza iz 1907. tzv. Porterova konvencija.
6. Haška konvencija o mirnom rješavanju međunarodnih sporova iz 1899.
7. Haški pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907.
8. Konvencija iz Montevidea o pravima i obvezama država iz 1933.
9. Manilska deklaracija o mirnom rješavanju sporova iz 1982.

10. Međuamerički ugovor o uzajamnoj pomoći tzv. Ugovor iz Rija.
11. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966.
12. Međunarodni ugovor o nenapadanju i mirenju tzv. Saavedra Lamas Ugovor.
13. Nacrt članaka o odgovornosti država za međunarodno protupravne čine, s komentarima.
14. Odluka o proglašenju Zakona o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnoga kaznenog suda, Međunarodni ugovor, Narodne novine, broj 5/01.
15. Odluka o proglašenju Zakona o potvrđivanju izmjene i dopune članka 8. Rimskog statuta Međunarodnoga kaznenog suda i izmjena i dopuna rimskog statuta međunarodnoga kaznenog suda vezanih uz zločin agresije, Međunarodni ugovor, Narodne novine, broj 12/13.
16. Pakt Lige naroda iz 1920.
17. Peta haška konvencija o pravima i obvezama neutralnih sila i osoba u slučaju rata na kopnu, iz 1907.
18. Povelja Afričke unije.
19. Povelja Organizacije američkih država.
20. Povelja UN-a, Međunarodni ugovor, Narodne novine, broj 15/93.
21. Protokol Zajednice Zapadnoafričkih država o uspostavi mehanizma za sprječavanje sukoba, mirnog rješavanja sporova i održanja mira iz 1999.
22. Sporazum Afričke unije o zabrani agresije i zajedničkoj obrambenoj sigurnosti.
23. Ugovor između Ujedinjene Kraljevine i Sjedinjenih američkih država uspostavi mirovne komisije iz 1914.
24. Ugovor o Europskoj uniji, pročišćena verzija, Službeni list Europske unije C 202/13.
25. Zakon o potvrđivanju Sjevernoatlantskog ugovora, Međunarodni ugovor, Narodne novine, broj 3/09.
26. Ženevski protokol o mirnom rješavanju sporova iz 1924.

Rezolucije Vijeća sigurnosti

1. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 1368 (2001) o prijetnji međunarodnom miru i sigurnosti od terorističkih akata.
2. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 1373 (2001) o prijetnji međunarodnom miru i sigurnosti od terorističkih akata.
3. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 993 (1995) o promatračkoj misiji UN-a u Gruziji.
4. Rezolucije Vijeća sigurnosti broj 1494 (2003) o stanju u Gruziji.
5. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 1524 (2004) o stanju u Gruziji.
6. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj. 1554 (2004) o stanju u Gruziji.
7. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj S/RESS/2011 o situaciji u Afganistanu.

8. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 713 (1991) o Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji.
9. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 752 (1992) o Bosni i Hercegovini.
10. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 820 (1993) o Bosni i Hercegovini.
11. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 1582 (2005) o Gruziji.
12. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 1615 (2005) o Gruziji.
13. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 1225 (1999) o Gruziji.
14. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 1311 (2000) o Gruziji.
15. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 924 (1994) o Jemenu.
16. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 1203 (1998) o Kosovu.
17. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj S/2015/2217 o Afričkoj Republici.
18. Rezoluciju Vijeća sigurnosti broj S/RES/1674 o zaštiti civil u oružanim sukobima.
19. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj S/RES/1438 (2002) o prijetnji međunarodnom miru i sigurnosti od terorističkih akata.
20. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj S/RES/1450 (2002) o prijetnji međunarodnom miru i sigurnosti od terorističkih akata.
21. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj S/RES/1530 (2004) o prijetnji međunarodnom miru i sigurnosti od terorističkih akata.
22. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj S/RES/2170 (2014) o prijetnji međunarodnom miru i sigurnosti od terorističkih akata.
23. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj S/RES/2199(2015) o prijetnji međunarodnom miru i sigurnosti od terorističkih akata.
24. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj S/RES/2623 (2022) o hitnoj posebnoj misiji Opće skupštine o Ukrajini.
25. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj S/PV.7565 o o prijetnji međunarodnom miru i sigurnosti od terorističkih akata.
26. Pismo stalnog predstavnika SAD-a pri UN-u adresirano prema predsjedniku Vijeća sigurnosti UN-a broj S/26003.
27. Pismo stalnog predstavnika Turske pri UN-u adresirano prema predsjedniku Vijeća sigurnosti broj S/2015/563.
28. Pismo stalnog predstavnika SAD-a pri UN-u adresirano prema predsjedniku Vijeća sigurnosti broj S/17990.
29. Rezolucija Vijeća sigurnosti broj S/RES/2098 o Demokratskoj republici Kongo.
30. Rezolucije Vijeća sigurnosti broj S/RES/82, 83, 84 i 85 o prigovoru protiv agresije na Republiku Koreju.

Akti Opće skupštine i ostala Izvješća

1. Rezolucija Opće skupštine UN-a 3314 (XXIX) iz 1974. o agresiji.
2. Deklaracija o osnaživanju učinkovitosti načela zabrane prijetnje ili upotrebe sile u međunarodnim odnosima, A/42/22/766, od 1987.
3. Deklaracija o nedopustivosti intervencije u unutarnje poslove država i zaštita njihove neovisnosti i suverenosti, 20/2131, 1965.
4. Deklaracija o sprječavanju i otklanjanju sporova i situacija koji mogu ugroziti međunarodni mir i sigurnost te uloga Ujedinjenih naroda na tom području.
5. Deklaracija o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i suradnji među državama članicama u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda iz 1971.
6. Rezolucija Opće skupštine UN-a o osudi terorističkih napada na SAD.
7. Rezolucija Opće skupštine A/68/262 o teritorijalnom integritetu Ukrajine iz 2014.
8. Pismo stalnog predstavnika Izraela pri Ujedinjenim narodima za Glavnog tajnika i predsjedniku Vijeća sigurnosti A/7620. 1969.
9. Izvješće posebne komisije Opće skupštine UN-a o pitanju definiranja agresije.
10. UNGA Res, Report of the Secretary-General: In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for all, 2005. (A/59/2005.).
11. Izvješće o kršenju ljudskih prava u Ugandi, AFR 59/05/78, June 1978.
12. Rezolucija Opće skupštine o zaključcima sa sastanka Svjetskog summita iz 2005. godine A/60/1.

Ostali dokumenti

1. International Conferences (The Hague), Hague Convention (V) Respecting the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land, 18 October 1907.
2. Project of an International Declaration Concerning the Laws and Customs of War, usvojeno na Bruxelleskoj konferenciji, 14.08.1974. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/brussels-decl-1874>
3. The National Security Strategy of the United States of America, 2002. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf>
4. The White House, The National Security Strategy Of The United States Of America, 2010. https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
5. The White House, The National Security Strategy Of The United States Of America, 2015. https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf
6. Izvješća Komisije - ICISS Report: <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>

Mrežni izvori

1. Hongju, Koh, International Law in Cyberspace, 2012. <https://2009-2017.state.gov/s/l/releases/remarks/197924.htm>.
2. United Nation Peacekeeping <https://peacekeeping.un.org/en/protection-of-civilians-mandate>.
3. Milanović, Marko: Self-Defense and Non-state Actors: Indeterminacy and the Jus ad Bellum, EJIL Talk, 2010. www.ejiltalk.org/self-defense-and-non-state-actors-indeterminacy-and-the-jus-ad-bellum/.
4. Visser, Laura: Russia's Intervention in Syria', EJIL Talk, 2015. www.ejiltalk.org/russias-intervention-in-syria/
5. Report of the of the International Law Commission on the work of its Eighteenth Session, 4 May - 19 July 1966, Official Records of the General Assembly, Twenty-first Session, Supplement No. 9 (A/6309/Rev.1). <https://legal.un.org/ilc/sessions/18/docs.shtml>
6. Parliamentarians for global action, Kampala Amendments [https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/amendments.html#:~:text=The%20Kampala%20Amendments%20to%20the%20Rome%20Statute%20on%20the%20crime,State%20Party%20\(territorial%20jurisdiction\)%20and](https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/amendments.html#:~:text=The%20Kampala%20Amendments%20to%20the%20Rome%20Statute%20on%20the%20crime,State%20Party%20(territorial%20jurisdiction)%20and)
7. The 2005 World Summit, High-level plenary meeting of the 60th session of the General Assembly, 14–16. September 2005. <https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork2005>
8. Bryanovi ugovori
<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095532721>
9. Definiranje totalnog rata
<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803105038425>
10. France diplomacy: Cybersecurity: Paris Call of 12 November 2018 for Trust and Security in Cyberspace, 2021. <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/digital-diplomacy/france-and-cyber-security/article/cybersecurity-paris-call-of-12-november-2018-for-trust-and-security-in>
11. Security Council press release: Security Council meets in emergency session following Israeli air strike against Syria, 2003. <https://press.un.org/en/2003/sc7887.doc.htm>
12. Weller, Marc: Is Russia's Bullying Illegal?, Opinio Iuris, 2022. <https://opiniojuris.org/2022/02/08/is-russias-bullying-illegal/>
13. Trahan, Jennifer: A Reminder of the Importance of the Crime of Aggression: Considering the Situation of Russia and Ukraine, Opinio Iuris, 2022. <https://opiniojuris.org/2022/02/04/a-reminder-of-the-importance-of-the-crime-of-aggression-considering-the-situation-of-russia-and-ukraine/>
14. United Nation's Digital Library <https://digitallibrary.un.org/>
15. Yale Law School, Lillian Goldman Law Library, The Avalon Project <https://dig.watch/resource/hague-conventions-laws-war>

Presude i savjetodavna mišljenja Međunarodnog suda i Europskog suda za ljudska prava

1. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005.
2. European Court of Human Rights Grand Chamber decision as to the admissibility of Application no. 71412/01 by Agim BEHRAMI and Bekir BEHRAMI against France and Application no. 78166/01 by Ruzhdi SARAMATI against France, Germany and Norway.
3. Continental Shelf (Libyan Arab Jarnahiriya/Malta), Judgment, I. C.J. Reports 1985.
4. United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, I. C. J. Reports 1980.
5. Eritrea-Ethiopia Claims Commission - Partial Award: Jus Ad Bellum - Ethiopia's Claims 1-8 19 December 2005, Reports of International Arbitral Awards, United Nations, Volume XXVI.
6. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971.
7. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986.
8. Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgment, I. C. J. Reports 2003.
9. Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, 1949, I.C. J. Reports 1949.
10. Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion: I.C. J. Reports 1949.